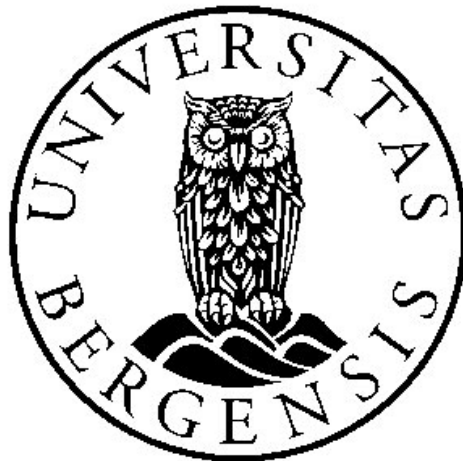

Kvinnen, tiden og arbeidet

En analyse av holdninger til kvinners arbeid i etterkrigstiden formidlet gjennom tidsskriftet *Kvinnen og tiden* (1945-1955)

Irina Bondevik Løvteit

MASTEROPPGAVE I HISTORIE

Institutt for arkeologi, historie, kultur- og religionsvitenskap

UNIVERSITETET I BERGEN

Vår 2024

«Kvinnen, tiden og arbeidet»

En analyse av holdninger til kvinners arbeid i etterkrigstiden formidlet gjennom tidsskriftet *Kvinnen og tiden* (1945-1955)

© Irina Bondevik Løvteit

2024

«Kvinnen, tiden og arbeidet»

Irina Bondevik Løvteit

<https://bora.uib.no/>

Abstract

This thesis analyses attitudes towards women's labour in the post-war period in Norway, conveyed through the journal *Kvinnen og tiden* (loosely translated to: *The woman and the time*). *Kvinnen og tiden* was published between 1945-1955, a period where men were expected to be the main breadwinner of the family, and most married women were housewives. The women who chose professional work over housewifery faced challenges in a labour market that was not designed for married women. *Kvinnen og tidens* goal was to bring women together across social divides, political opinions and professions. Through active information work, they wanted women to become conscious and responsible citizens. This thesis examines what was considered and defined as «labour» in *Kvinnen og tiden*, and if the labour of housewives and working women were assessed differently. The thesis also questions if the highly educated background of the editors and associates of *Kvinnen og tiden* had an effect on the representations of women labour in the journal.

Forord

En uforbeholden takk til min største akademiske inspirator Inger Elisabeth Haavet. Som veileder både på bacheloroppgaven min i 2020 og nå på dette masterprosjektet har din kunnskap, tilgjengelighet og støtte vært uvurderlig.

Takk til onkel Øyvind for hjelp med korrekturlesning.

Tusen takk til Anja som har vært med hele veien fra idé til ferdig resultat.

Jeg vil også sende en liten hilsen til gode kollegaer ved biblioteket i Alver, som har vært oppmuntrende og godt selskap i innspurten av denne oppgaven.

Dette prosjektet hadde ikke vært mulig å gjennomføre uten min lille gjeng hjemme. Så tusen takk til Andreas; verdens beste støtte- og lagspiller. Takk til fineste Samuel som med godt humør har bidratt til at hverdagen har gått rundt. Og til den lille personen som har kommet til i løpet av arbeidet med dette prosjektet - nydelige Asti.

Jeg vil avslutte med å si at hele livet mitt har vært preget av en overføring av verdier fra mine formødre. Verdien av det ubetalte og ofte usynliggjorte arbeidet til mødre mangler fremdeles anerkjennelsen den fortjener. Livene, historiene og arbeidet til mine fire oldemødre, mine to bestemødre og min enestående mamma er en integrert del av meg som person. **Denne oppgaven er til dere.**

Alver 31.01.2024

Irina Bondevik Løvteit

Innhold

Kapittel 1: Innledning	1
1.1 Tema og problemstilling.....	1
1.2 Historisk kontekst.....	5
1.3 Aktualisering.....	8
1.4 Kilder.....	11
1.5 Metode.....	12
1.6 Oppgavens gang.....	15
Kapittel 2: Kvinnen og tiden	16
2.1 Utgangspunkt og historie.....	18
2.1.1 Kvinnefronten.....	20
2.1.2 Et samarbeid blir til.....	20
2.1.3 Inn og ut av tiden.....	21
2.1.4 Studiesirkler.....	23
2.2 Aktører og profil.....	24
2.2.1 Kvinnepolitisk profil.....	24
2.2.2 Redaktørene.....	27
2.2.3 Medarbeiderne.....	30
2.2.4 Tilknytning til organisasjoner.....	32
2.3 Kvinnen og tiden i dagspressen.....	33
2.3.1 Mottakelse.....	35
2.3.2 Forholdet til kritikere.....	36
2.3.3 Kommunistiske beskyldninger.....	38
2.4 Avsluttende oppsummering.....	42
Kapittel 3: Husmorens arbeid	43
3.1 Er husarbeid arbeid?.....	44
3.1.1 Alva Myrdal diskusjonen.....	45
3.1.2 Mannen og husarbeidet.....	48
3.1.3 Fagfolkene.....	51

3.2 Bygdas husmødre.....	53
3.2.1 Flukten fra landsbygda.....	56
3.2.2 «Vannsaken».....	58
3.3 Husmorvikarer og husmorferie.....	61
3.3.1 Se til nabolandene.....	62
3.3.2 Forebyggende tiltak.....	64
3.4 Avsluttende oppsummering.....	67
Kapittel 4: Yrkeskvinnens arbeid.....	67
4.1 Utdanning.....	72
4.1.1 Hvordan skal vi planlegge våre døtres utdanning?.....	73
4.1.2 Likestillingen må starte i grunnskolen.....	76
4.2 Kvinnens stilling i arbeidslivet.....	79
4.2.1 Samskatt.....	81
4.2.2 Likelønn.....	84
4.2.4 Nei til verneplikt, gi oss heller rettigheter som yrkeskvinner.....	87
4.3 Deltidsarbeid.....	90
4.3.2 Deltidsarbeid: en løsning for samfunnet eller den enkelte kvinne?.....	92
4.3.3 Et valg, ikke en plikt.....	93
4.4 Avsluttende oppsummering.....	96
Kapittel 5: Konklusjon.....	97
Litteratur og referanser.....	100
Nettressurser.....	103
Kilder.....	106
Vedlegg 1.....	109
Vedlegg 2.....	113

Kapittel 1. Innledning

Denne masteroppgaven undersøker hva som ble betraktet og definert som «arbeid» i det norske tidsskriftet *Kvinnen og tiden* som ble utgitt i etterkrigstiden i perioden 1945-1955. *Kvinnen og tiden* var et tidsskrift som hovedsakelig henvendte seg til kvinner og hadde et søkelys på kvinners stilling i samfunnet. Oppgavens hensikt er å studere og analysere ulike fremstillinger av «arbeid» i *Kvinnen og tiden* for å få en innsikt i hvordan kvinners arbeid ble vurdert i den tidlige etterkrigstiden i Norge. I denne første delen vil jeg introdusere tema, problemstilling og samtidig gi eksempler på forskning som er gjort på feltet. Jeg vil også sette oppgavens tema inn i en historisk kontekst, fortelle litt om hvorfor temaet fortsatt er aktuelt i dag, og redegjøre for valg av kildemateriale og metode.

1.1 Tema og problemstilling

Det grunnleggende temaet for mitt masterprosjekt er å stille spørsmål ved forståelsen av «arbeid». Jeg vil bruke et historisk kjønnsperspektiv for å se nærmere på nyansene av hva som kan regnes som arbeid og selve betydningen av begrepet. I utgangspunktet fokuserer ikke et kjønnsperspektiv utelukkende på enten kvinner eller menns historie, men kan fungere som en sammenligning av forholdet mellom kvinner og menn, og gi grunnlag for en diskusjon rundt hvilken betydning denne relasjonen har hatt i tilsynelatende kjønnsnøytrale sammenhenger.¹

Kvinnehistorie som en egen historisk underdisiplin oppstod i sammenheng med den radikale feminismen i 1960-årene. Mange mente at kvinnene og hva de gjorde var usynlig i historieskrivingen. På 1960-tallet tok kvinnelige historikere for alvor fatt på oppgaven med å gjøre kvinner synlige innenfor historiefaget og vise at de fortidige samfunn hadde bestått av både kvinner og menn. Synliggjøringsprosjektet løftet frem kvinner som hadde vært aktive i det offentlige rom, men dreide seg i enda større grad om å studere samfunnsområder som tidligere hadde fått lite oppmerksomhet. Nå fikk også historien om f.eks. tjenestejenter, husmødre og kvinner i jordbruket sin plass i den historiske forskningen.² Historiker Eirinn Larsen skriver at i starten var kvinnehistorien et relativt begrenset forskningsområde som i hovedsak arbeidet med å fremheve kvinnes aktivitet i fortiden og drøfte problemer som hadde særlig relevans for fortidens kvinner. Etterhvert oppstod det imidlertid et skifte som gjerne blir beskrevet som «en utvikling fra en

¹ Hagemann, Melby, Roll-Hansen, Sandvik og Øye, *Med kjønnsperspektiv på norsk historie*, 13.

² Andresen, Rosland, Ryymin og Skålevåg, *Å gripe fortida*, 203-204.

forskningsgjenstand; kvinner, til et perspektiv; kjønn.»³ Dette skiftet innebar at kjønn nå ble sett på som en grunnleggende sosial struktur, meningsbærende kategori og en sentral faktor i et maktperspektiv. Larsen påpeker at kjønn også «bidrar til å forme de historiske prosessene og aktørene som utgjør historikernes studieobjekter.»⁴ Kvinnehistorien utviklet seg dermed til et perspektiv som kunne brukes innenfor alle typer historieskriving.⁵

I etterkrigstiden ble kvinner ofte delt inn i to grupper når det gjaldt arbeid. De var enten yrkesaktive eller husmødre. Denne inndelingen reflekterer en vanlig oppfatning av arbeid som enten lønnet eller ulønnet, formalisert eller uformelt, avgrenset eller grenseløst.⁶ Yrkesaktive kvinner og husmødre fremtrer gjerne som to separate roller i etterkrigstiden, som kontraster og motpoler. Men dette var ikke nødvendigvis alltid tilfelle i praksis. Mange husmødre hadde også noe lønnet arbeid, men siden det ikke var fullt lønnsarbeid ble de ikke regnet som yrkesaktive.⁷ Yrkesaktive kvinner med fullt lønnsarbeid hadde også ansvaret for arbeidet i hjemmet.⁸ Sosiolog Kari Wærness mener at mye av dette dobbeltarbeidet ble usynliggjort når SSB bare opererte med kategoriene «husmor» og «yrkesaktiv» som alternativer. Wærness trekker frem at forskere derfor har foreslått at vi heller burde bruke kategoriene «heltidshusmor», «deltidshusmor» og «husmor på overtid».⁹

Jeg har valgt å knytte temaet for masterprosjektet mitt til tidsskriftet *Kvinnen og tiden* (1945-1955). Det er gjort lite historisk forskning på *Kvinnen og tiden*. I mine undersøkelser ser det heller ikke ut til at tidsskriftet har fått noe særlig omtale i norske historiske oversiktsverk. Med tanke på at *Kvinnen og tiden* var et aktivt og levende organ i en periode som strakte seg over ti viktige år i etterkrigstidens Norge tenker jeg at denne oppgaven kanskje kan være med på å trekke tidsskriftet frem fra «glemselen», og vise frem drivkraften, skapergleden og samfunnsengasjementet til redaksjonen bak *Kvinnen og tiden*. Problemstillingen min er derfor tydelig forankret i tidsskriftet:

Hva beskrives og defineres som arbeid i tidsskriftet Kvinnen og tiden (1945-1955)? Blir arbeidet til husmødre og yrkesaktive kvinner vurdert ulikt i tidsskriftet, i så fall hvordan blir dette uttrykt? Hvordan påvirket bakgrunnen til aktørene av Kvinnen og tiden fremstillingene av kvinners arbeid?

³ Larsen, «Kvinne- og kjønnshistoriens fortellinger», 151.

⁴ Larsen, «Kvinne- og kjønnshistoriens fortellinger», 152.

⁵ Larsen, «Kvinne- og kjønnshistoriens fortellinger», 152.

⁶ Christensen og Syltevik, *Kvinnens arbeid*, 9.

⁷ Melby, «Husmortid», 339.

⁸ Slottemo, *Norge på 1900-tallet*, 109.

⁹ Wærness, «Da husmoren forsvant», 396.

Jeg vil lete etter fremstillinger av hva som er arbeid og hvem som utførte ulike typer arbeid, og se på i hvilken grad og hvordan forskjellig arbeid ble synliggjort og anerkjent. Et hovedmål er å finne ut om arbeidet til husmødre og yrkesaktive kvinner ble vurdert ulikt i *Kvinnen og tiden*. Jeg vil også ha et tydelig fokus på hvem som stod bak fremstillingene. Hovedsakelig vil jeg fokusere på hvilke roller kvinner ble tilskrevet som kan knyttes til arbeid, men det vil i noen tilfeller også være hensiktsmessig å trekke frem flere roller fra undersøkelsene mine. Fremstillinger av mannrollen i tilknytning til arbeid kan være med på å belyse de spørsmålene jeg stiller i problemstillingen. Bygger for eksempel fremstillingene av arbeid utelukkende på en mannlig forsørgernorm? Gir dette i så fall utslag i fremstillingene av arbeidet til husmødre og yrkesaktive kvinner? Fremstillinger av mannrollen kan fungere som en kontrast til kvinnerollen, og kan bidra til å kaste lys over hvordan og på hvilke måter kvinners arbeid ble vurdert og verdsatt.

Prosjektet mitt krever bevissthet rundt selve begrepet «arbeid». Historiker Hilde Gunn Slottemo peker på at begrepet har blitt brukt på forskjellige måter innenfor forskning. Hun mener at begrepet har blitt for snevert forstått innenfor både nyklassisk- og marxistisk økonomisk teori. Felles for disse to retningene er at arbeid omtrent utelukkende blir satt i sammenheng med det moderne lønnsarbeidet. Dermed fikk arbeidsbegrepet, ifølge Slottemo, noen klare slagsider når det gjaldt kjønn. I praksis gav dette utslag i at kvinners arbeid ble usynliggjort både i statistikker, økonomiske beregninger og i forskning, ettersom det hovedsakelig var menns arbeidsliv som ble sett og inkludert.¹⁰ Flere forskere fra ulike fagfelt problematiserer en slik forståelse. Sosialantropolog Cato Wadel har skrevet mye om betydning av arbeid, og er i boka *Det skjulte arbeid* spesielt opptatt av aktiviteter som han mener kan regnes som samfunnsmessig nødvendige, men som ikke blir sett på eller betegnet som arbeid.¹¹ Wadel skriver at: ««Skikkelig» arbeid er i vår type samfunn således først og fremst forbundet med lønnet arbeid (i kontrast til ulønnet egenarbeid), med hva menn gjør (i kontrast til hva kvinner gjør) og med hva voksne gjør (i kontrast til hva barn, ungdom eller eldre gjør). Vårt arbeidsbegrep er med andre ord verken sektormessig, yrkesmessig, kjønnsmessig eller aldersmessig nøytralt.»¹² Wadel påpeker også at forskjellige former for lønnet arbeid som oftest står i et gjensidig avhengighetsforhold. Med dette mener han at dersom noen har lønnet arbeid er det ofte basert på at noen andre ikke har det. Det tydeligste eksemplet på nettopp dette mener Wadel er

¹⁰ Slottemo, *Norge på 1900-tallet*, 29.

¹¹ Wadel, *Det skjulte arbeid*, 6.

¹² Wadel, *Det skjulte arbeid*, 14.

den tradisjonelle arbeidsdelingen mellom menn og kvinner i familien, hvor menn har lønnsarbeid og kvinner er hjemmearbeidende med husholdning og barn.¹³

Historikerne Gro Hagemann og Hilde Sandvik fremhever at arbeid har blitt et flertydig begrep i en moderne markedsøkonomi. De skriver at i industrisamfunnet oppstod det en arbeidsdeling mellom produksjon og reproduksjon, og det ble et distinkt skille mellom betalt og ubetalt arbeid.

Husarbeidet, som ikke gir inntekt i form av penger til familien, ble dermed ifølge historikerne ikke regnet som arbeid i en økonomisk forstand. Husarbeidet ble derfor på flere vis et «skyggearbeid» som var høyst nødvendig, men likevel ikke tellende.¹⁴ Hagemann og Sandvik mener i likhet med Wadel at mannsarbeid/kvinnearbeid, produksjon/reproduksjon og lønnet/ulønnet arbeid ikke har vært gjensidig utelukkende fenomener, men heller komplementære, hvor menn og kvinner utfylte hverandres roller.¹⁵

I sekundærlitteraturen og forskningen jeg har brukt i arbeidet med denne oppgaven er det som regel familien som står i fokus og som blir satt i sammenheng med det arbeidet som foregår i den private og offentlige sfæren. Jeg sitter igjen med et inntrykk av at flere av forskerne mener det fremdeles er fruktbart å spesifikt trekke frem betydningen av kvinners lønnende og ulønnede arbeid. Dette handler spesielt om den rollen omsorgsarbeid har hatt og har for samfunnet som helhet.

Forskningen jeg har brukt forsøker ikke nødvendigvis å bygge opp en motforestilling til tidligere eller annen forskning på arbeid, men fremstår heller som en utfylling og bidrag til mer nyanserte perspektiver på både arbeids- og kjønns historie.

Relativt kort tid etter at *Kvinnen og tiden* opphørte skjedde det store samfunnsendringer i Norge og mange andre industrialiserte land. 1970-tallet kjennetegnes ofte av fremveksten av nye familiemønstre, likestillingspolitikk, ungdomsopprør, kvinnekamp og fremveksten av det moderne norske velferdssystemet. I denne tiden økte kvinners yrkesdeltakelse i det betalte arbeidsmarkedet enormt.¹⁶ Som mange forskere presiserer var det først og fremst gifte kvinners utmarsj i arbeidslivet som førte til store kulturhistoriske, økonomiske, demografiske og familiepolitiske endringer.¹⁷

Diskusjoner om og fremstillinger av arbeid i *Kvinnen og tiden* handlet ofte om nettopp de

¹³ Wadel, *Det skjulte arbeid*, 14.

¹⁴ Hagemann, Melby, Roll-Hansen, Sandvik og Øye, *Med kjønnsperspektiv på norsk historie*, 14.

¹⁵ Hagemann, Melby, Roll-Hansen, Sandvik og Øye, *Med kjønnsperspektiv på norsk historie*, 14.

¹⁶ Danielsen, «Det lange 70-tallet», 154.

¹⁷ Se f.eks Danielsen, «Det lange 70-tallet», 158-162. Roll.Hansen, «Velferdsstat, likestilling og mangfold», 439.

problemstillingene som dreide seg om mødres yrkesliv og hvordan samfunnet kunne tilpasse seg en hverdag hvor mor ikke var hjemme. Et spørsmål som melder seg er om *Kvinnen og tiden* stod i en slags historisk tidsklemme? Samfunnet i etterkrigstiden var tjent med en tradisjonell arbeidsdeling mellom kjønnene mens økonomisk vekst kom på plass. Når dette skjedde kunne velferdsstaten komme på banen og tilrettelegge for kvinners yrkesaktivitet og vekst.

1.2 Historisk kontekst

Kvinnen og tiden ble utgitt i den eneste epoken i norsk historie som har fått navn etter en kvinnerolle, nemlig husmorepoken. Perioden strakte seg fra etterkrigstiden og frem til midten av 1960-tallet.¹⁸ Denne perioden bar preg av lav giftermålsalder og det ble registeret flere hjemmевærende husmødre enn noen gang tidligere. Samfunnet skulle bygges rundt kjernefamilien, der kvinner skulle være husmødre og menn forsørgere.¹⁹ Denne inndelingen tok utgangspunkt i at menn og kvinner var forskjellige, men at de burde verdsettes likt. I denne familiemodellen ble gifte kvinner forstått som økonomisk avhengige av ektemannen.²⁰ Husmorperioden er ikke bare et deskriptivt begrep, det viser også til en politikk og ideologi som stod sterkt, der husmorinstitusjonen ble sett på som en viktig forutsetning i byggingen av det kapitalistiske velferdssamfunnet. I Norge kan dette prosjektet spesielt knyttes til den sosialdemokratiske klasseutjevningspolitikken og arbeidet for å oppnå samfunnsmessig framgang og utjevning.²¹ Det var altså en allmenn oppfatning om at kjønnene skulle delta på hver sine samfunnsområder, og dette ble spesielt tydelig når det gjaldt arbeidslivet. Hjemmевærende kvinner ble et svar på moderniseringen av samfunnet og byggingen av velferdsstaten.²²

I mellomkrigstiden hadde arbeidsledigheten bidratt til at både Arbeiderpartiet og LO hadde ført en offisiell politikk om at gifte kvinner ikke skulle ha lønnsarbeid. Siden de gifte kvinnene var forsørget, måtte de gi fra plassen sin i arbeidsmarkedet til arbeidsløse menn og ugifte kvinner.²³ I etterkrigstiden var situasjonen annerledes, da var det stor etterspørsel etter arbeidskraft når landet skulle gjenreises. I denne sammenheng ble den store gruppen med gifte husmødre stående som en ubrukt arbeidsressurs. Mange av disse hjemmевærende kvinnene hadde omsorg for små barn og det

¹⁸ Danielsen, «Husmorarbeid og yrkesarbeid», 66.

¹⁹ Store Norske leksikon, «Kvinnens rettigheter i Norge fra 1945-1990-årene» av Elisabeth Lønnå, 10.10.2023. https://snl.no/Kvinnens_rettigheter_i_Norge_fra_1945_til_1990-%C3%A5rene

²⁰ Danielsen, «Den kjønnsdelte arbeidsdagen», 151.

²¹ Neple og Lindtner, «Alle kvinners blad og kritikken av «husmorparadiset på 1950-tallet», 11.

²² Slottemo, *Norge på 1900-tallet*, 101.

²³ Slottemo, *Norge på 1900-tallet*, 103.

utelukket dem fra å jobbe heltid. Dette var en problemstilling som ble diskutert både i det offentlige og på politisk nivå, men det ble aldri gjennomført større tiltak som kunne tilrettelegge for at denne gruppen kunne ta mer del i arbeidslivet.²⁴ Staten la også helt konkret til rette for at gifte kvinner skulle være husmødre. Et eksempel på dette er skattesystemet, med den såkalte samskatten hvor ektemannen alene ble sett på som forsørger og dersom hustruen hadde inntekt ble denne lagt på toppen av hans inntekt. Et annet eksempel er ekteskapsloven fra 1927 som regulerte hustruens juridiske rett til forsørgelse og likestilte kvinners arbeid i hjemmet med menns yrkesarbeid.²⁵ I etterkrigstiden brukte Husmorforbundet denne loven for å fremheve verdien av husmorens arbeid.²⁶ Sammenlignet med Sverige og Danmark var Norge senere ute med å rekruttere kvinner til det betalte arbeidsmarkedet. I Sverige og Danmark ble det for eksempel tidligere et politisk mål å bygge ut et offentlig barnehage tilbud som kunne være med på å legge til rette for mødre som lønnsarbeidere. At Norge var mindre urbanisert og sentralisert på dette tidspunktet pekes ofte ut som en mulig strukturell forklaring på hvorfor Norge kom senere på banen på dette feltet. En ser at både kystnæringene og den eksportrettede tungindustrien bidro til å dempe sentraliseringen i landet.²⁷

Etter frigjøringen var det stor interesse for kvinnesak.²⁸ I den forbindelse vil jeg trekke frem de to kvinneorganisasjonene som utpekte seg sterkest; Norsk kvinnesaksforening (NKF) og Husmorforbundet. I enkelte saker hadde de sammenfallende interesser, men ofte kjempe disse to organisasjonene på hver sin side. Medlemstallene til NKF økte og i 1946 ble foreningen omgjort til en landsforbund.²⁹ Flere av medarbeiderene i *Kvinnen og tiden* hadde tett tilknytning til NKF. Som hovedmål hadde NKF å frigjøre kvinnene gjennom deltagelse i arbeidslivet, et mål de stod relativt alene om i tiden hvor husmorideologien var dominerende.³⁰ Selv om alle de norske kvinneorganisasjonene hadde som mål å få kvinner inn i politiske posisjoner forble andelen av kvinner på Stortinget og i kommunestyrene marginale. NKF satset derfor i stor grad på å delta i offentlige diskusjoner og drev med omfattende lobbyvirksomhet. Mange av medlemmene var høyt utdannet og hadde ekspertise på mange saksområder. En av de viktigste sakene de arbeidet for var

²⁴ Melby, «Husmortid», 347.

²⁵ Melby, «Husmortid», 348.

²⁶ Danielsen, «Den kjønnsdelte arbeidsdagen», 135.

²⁷ Roll-Hansen, «Velferdsstat, likestilling og mangfold», 435.

²⁸ Store norske leksikon, «Norsk kvinnesaksforening», av Elisabeth Lønnå, 11.10.2023. https://snl.no/Norsk_kvinnesakforening

²⁹ Store norske leksikon, «Norsk kvinnesaksforening», av Elisabeth Lønnå, 11.10.2023. https://snl.no/Norsk_kvinnesakforening

³⁰ NKF fikk støtte i sitt syn fra Norske Yrkeskvinnens landsforbund, Open Door International og fra deler av partiet venstre. (Store norske leksikon, «Norsk kvinnesaksforening», av Elisabeth Lønnå, 11.10.2023. https://snl.no/Norsk_kvinnesakforening)

fjerningen av samskatten. Dette var en skatteordning hvor ektefellene ble liknet sammen på en måte som gjorde det ugunstig for gifte kvinner å ta betalt lønnsarbeid. Arbeiderpartiet, som satt i regjering fra 1945-1961, ville beholde dette systemet som del av det såkalte forsørgersystemet. NKF ledet an som motstemme i denne saken, mens regjeringen fikk støtte av det medlemstunge Husmorforbundet.³¹

Som en videreføring av ulike «Hjemmenes Vel» foreninger i Oslo, Bergen og Trondheim ble Norges Husmorforbund stiftet i 1915. Mange av utfordringene husmødrene hadde i hverdagen ble drøftet og tatt opp på politisk nivå av forbundet. Det ble hyppig stiftet nye foreninger rundt om i landet, og i 1960 var medlemstallet 70.000 fordelt på ca. 1400 lag. Det var høy aktivitet blant medlemmene som jobbet for å bedre vilkårene for husmoren.³² Husmorforbundet var en organisasjon som hadde reell innflytelse og satte husmorens arbeidssituasjon på dagsorden. Hilde Danielsen skriver om de engasjerte kvinnene i forbundet at: «Dei opplevde at dei hadde noko å kjempe for, noko å kjempe mot og noko å kjempe med.»³³

Husmorlagene ble en viktig sosial møteplass for forskjellige kvinner hvor de kunne ta opp dagligdagse spørsmål og utfordringer, og de ble også en viktig kanal for å løfte spørsmålene til et politisk nivå. Husmorforbundet oppmuntret kvinnene til å engasjere seg politisk, og når kvinner fra forbundet hadde politiske posisjoner opplevde kvinnene at noen talte deres sak.³⁴ Alette Engelhart satt som leder for forbundet fra 1946-1959. Hun var synlig i media og representerte gjennom sin rolle landets husmødre. Engelhart hadde kvinnsaksbakgrunn og forsøkte i sin periode å bygge bro over motsetningene mellom Husmorforbundet og kvinnesaken. Medlemstallene til forbundet gjorde også at samarbeid ble viktig for blant annet Kvinnesaksforeningen.³⁵ Målet til Husmorforbundet var likestilling mellom kvinner og menn. De satte likhetstegn mellom husmørsak og kvinnesak, og mente at særlige kvinnelige egenskaper og arbeidsområder måtte oppvurderes. Likestillingen en kunne oppnå ved å legge forholdene bedre til rette for husmoren anså de som vel så viktig som å kjempe for at kvinner skulle få bedre muligheter i det betalte arbeidsmarkedet. Et ledd for å oppnå dette målet var å profesjonalisere husmoren. En forsøkte å modellere husmorarbeid etter mønster fra lønnsarbeid. Samtidig var det viktig for kvinnene i husmorforbundet å synliggjøre de trekkene som

³¹ Store norske leksikon, «Norsk kvinnesaksforening», av Elisabeth Lønnå, 11.10.2023. https://snl.no/Norsk_kvinnesakforening

³² Danielsen, *Husmorhistorier*,118.

³³ Danielsen, *Husmorhistorier*,118.

³⁴ Danielsen, *Husmorhistorier*,110.

³⁵ Norske biografiske leksikon, Alette Engelhart» av Inger Elisabeth Haavet, 09.12.2023. https://nbl.snl.no/Alette_Engelhart

skilte husmoren fra typisk lønnsarbeidere. Det var vanlig å hevde at kvinnen sine egenskaper egnet seg særlig i yrket som husmor og at å være husmor var mer enn å bare utføre praktiske arbeidsoppgaver. Det sterke fokuset på profesjonalisering og husmorarbeid som yrkesarbeid fikk etterhvert en slagside Husmorforbundet ikke hadde tenkt seg. Kvinnene ble mer oppmerksomme på at de hadde dårligere stilling enn menn og yrkeskvinner. Realiseringen av målene førte altså til at husmoryrket ble mer overflødig og stadig flere kvinner ble mindre fornøyde med å være husmødre.³⁶

1.3 Aktualisering

Spørsmål rundt forståelsen av arbeid, særlig knyttet til kjønnsroller og familien som prosjektet mitt forsøker å belyse, er fremdeles aktuelle. De siste tjue årene er det flere forskere som har bidratt til å øke forståelsen om sammenhenger mellom det formaliserte og uformelle arbeidet. Selv om husmorbetegnelsen forsvant i løpet av 1970-tallet, ble ikke husmorens arbeid borte. Velferdsstaten overtok mye av det omsorgsarbeidet som hadde vært plassert i hjemmet da mødrene inntok arbeidsmarkedet. Men sosiologen Arnlaug Leira mener at familien fremdeles er en sentral omsorgsprodusent. Dette er et faktum hun hevder tradisjonell velferdsforskning ofte har oversett.³⁷ Da det tradisjonelle forsørgeransvaret måtte vike for toinntektsfamilien endret dette, ifølge Leira, mer enn bare organiseringen og fordelingen av omsorgsarbeidet i samfunnet. Overgangen åpnet for nye spørsmål og forståelser rundt hvilke forpliktelser familien skulle ha for de som trenger omsorg.³⁸

Det var spesielt feministiske forskningsinteresser som representerte den tidlige internasjonale samfunnsvitenskapelige forskningen på omsorg. Denne forskningen problematiserte forholdet mellom produksjon og sosial reproduksjon, og betydningen av det kjønnsdelte ubetalte arbeidet i husholdningen. Det ble lagt vekt på at det ubetalte arbeidet hadde sin pris, det oppstod nemlig en markant kjønnsmessig fordeling av både betalt og ubetalt arbeid. Selv om kvinner nå deltok aktivt som lønnede arbeidstakere, var det fremdeles de som utførte store deler av det ulønnede omsorgsarbeidet i hjemmet. Ifølge forskningen førte dette til at kvinner og menn fikk ulike utgangspunkt når det gjaldt rettigheter, utfoldelse, ulike byrder og tilgang til sosiale rettigheter. Den feministiske forskningen la vekt på at det ubetalte arbeidet i husholdningen var en sentral aktivitet i

³⁶ Danielsen, *Husmorhistorier*, 124-127.

³⁷ Leira, «Omsorgsstaten og familien», 68.

³⁸ Leira, «Omsorgsstaten og familien», 80.

hverdagen og poengterte at dette arbeidet ofte ble undervurdert og ikke forsket nok på.³⁹ Etter hvert har det også blitt gjort nye studier som har forsøkt å anslå omfanget av dette arbeidet. Blant annet har sosialøkonom og forsker Charlotte Koren vært opptatt av at produksjonen og arbeidet i husholdningen bør tallfestes og ses i en større samfunnsmessig sammenheng. Hun har ved hjelp av teoretiske begreper fra økonomifaget forsøkt å gjøre nettopp dette. Hun mener at det ulønnede arbeidet i hjemmet er en økonomisk aktivitet og har en økonomisk verdi, men at det er vanskelig å sidestille det med inntektsgivende arbeid. En av grunnene til dette er, ifølge Koren, at grensene mellom fritid og ubetalt arbeid er flytende, og siden arbeid i hjemmet ikke blir omsatt er det problematiske sider ved å forsøke å prissette det.⁴⁰

Sosiolog Kari Wærness stilte i 2011 spørsmål ved om det i de fleste norske familier fortsatt finnes en husmor, dersom en definerer husmor som den som har ansvaret for det ulønnede arbeidet i familiens husholdning. Wærness mener i likhet med Koren at det er et poeng å synliggjøre hva husholdsarbeid koster av tid og omtanke. Ifølge Wærness er det gode grunner til å anta at nedvurderingen, ignoreringen og den manglende kunnskapen om hva husholdsarbeid faktisk betyr ikke fremmer likestilling mellom menn og kvinner i hverdagen på en god måte. Hun konkluderer med at det er viktig å fortsette med velferdsorientert kjønnsforskning for å stadig fremskaffe systematisk kunnskap om slike sammenhenger.⁴¹ Kulturforsker Hilde Danielsen løftet også frem denne tematikken i boka *Husmorhistorier* fra 2002. Hun mener for eksempel at mange av de idealene som oppstod i husmorperioden fremdeles setter standarder for familie, hus og hjem i vår tid. Danielsen hevder at disse standardene fortsatt preger diskusjoner rundt hus- og omsorgsarbeid.⁴²

Det finnes nok av dagsaktuelle saker og debatter som vitner om at både Wærness og Danielsens oppfatninger fremdeles stemmer. Et eksempel er den relativt nye norske husarbeid-appen: samboer.app. Meningen med appen er at medlemmer av samme husstand kan registrere hva de har gjort av husarbeid. Oppgavene gir ulike poeng, og ut i fra disse poengene skal en kunne se hvem som har gjort hva og mest hjemme. Ifølge tall fra samboer.app er det fremdeles kvinner som har det største arbeidsbelastningen i hjemmet. Gründeren bak appen, Robin Havre, sier at et av hovedmålene til appen er å bidra til en mer rettferdig arbeidsfordeling i hjemmet, men påpeker at

³⁹ Leira, «Omsorgsstaten og familien», 72-73.

⁴⁰ Koren, *Kvinnenes rolle i norsk økonomi*, 66.

⁴¹ Wærness, «Da husmoren forsvant», 403-404.

⁴² Danielsen, *Husmorhistorier*, 11-15.

tallene dessverre viser at det er en vei å gå.⁴³ Seniorrådgiver Frøydis Sund ved Likestillingscenteret er en av dem som mener at appen kan bidra til mer likestilling i hjemmet.⁴⁴ Koronapandemien førte også til undersøkelser som har forsøkt å kartlegge forskjeller i ansvarsfordelingen i hjemmet. Likestillingscenteret utførte en slik undersøkelse i 2020 og mener at undersøkelsen viser at tradisjonelle kjønnsroller ble forsterket under pandemien, og at spesielt kvinner brukte mer tid på oppgaver kvinner gjorde mest av fra før.⁴⁵

Et annet relevant tema som stadig dukker opp i offentlig debatt er kravet om 6-timers arbeidsdag. Kravet ble først fremmet i Norge i 1920-årene og ble i 1930-årene løftet frem som et virkemiddel for å dempe arbeidsledigheten. På 1970-tallet var det kvinnebevegelsen som på nytt tok opp igjen det gamle kravet, da som kvinnepolitisk krav som skulle gjøre det mulig å kombinere jobb og omsorgsarbeid utenfor jobben. I løpet av 2000-tallet fremhevet blant annet daværende LO-leder Gerd Liv Valla sekstimersdagen som et viktig kvinnekrav som LO skulle kjempe for. Lege og forsker Ebba Wergeland engasjerte seg også tydelig i saken og skrev i *Kvinner på tvers* sitt jubileumshefte i 2013: «Alle kan ikke jobbe heltid, så lenge det er snakk om åttetimersdag. Hadde arbeidsdagen vært kortere, kunne lang flere hatt fullt arbeid og full lønn. Sekstimers arbeidsdag er løsningen. Det er en reform som ville bringe oss langt nærmere både likelønn og likestilling.» Hun påpekte også at selv om denne visjonen som regel blir løftet frem av kvinner, så har menn også behov for å være sammen med barna sine.⁴⁶

Også i sammenheng med kommune- og fylkestingsvalget i 2023 dukket 6-timers dagen opp i politisk diskusjon, blant annet under NRK debatten *Det store folkemøte*. Under debatten stilte programlederne Fredrik Solvang og Sigrid Sollund spørsmål til ni lokale folkevalgte om de ville være villig til å innføre 6-timers dag for småbarnsforeldre. Spørsmålet ble stilt med begrunnelsen at mange småbarnsfamilier sliter med å få tiden til å gå opp når de i en hektisk hverdag må haste mellom jobb og henting i barnehage. Forslaget gikk ut på at småbarnsforeldre som jobber i det offentlige skulle få mulighet til å jobbe mindre og samtidig få full lønn. Representanter fra KRF, MDG, SV og Rødt svarte ja. De argumenterte for at 6-timers dag kunne være et tiltak som fikk ned sykefraværet i denne gruppen, samtidig som det kunne hjelpe for å få folketallet opp og avlaste familien i en viktig tid. De poengterte at det ville være økonomisk vanskelig å få til en sekstimers

⁴³ NTB Kommunikasjon, «Kvinner gjør fremdeles mest husarbeid»

⁴⁴ Moreau og Volla, «Lagde husarbeid-app på tull»

⁴⁵ Ruud, «Tydeligere kjønnsforskjeller i hjemmet under koronakrisen»

⁴⁶ Kvinnehistorie, «6-timersdagen»

dag for alle, men at småbarnsforeldre burde bli prioritert som en begynnelse i eventuelle pilotprosjekt. Høyre, Venstre, SP, FRP og AP svarte alle nei og begrunnet i stor grad dette med at det ville koste for mye penger. For disse partiene var det viktigst å ha flest mulig på jobb, i flest mulig timer, og mente det er et skrikende behov for arbeidskraft.⁴⁷

De nevnte eksemplene illustrerer at debatter rundt sammenhengen mellom lønnet og ulønnet arbeid fremdeles preger norsk offentlighet i dag.

1.4 Kilder

Kvinnen og tiden er oppgavens primære kildemateriale. Jeg ble introdusert for *Kvinnen og tiden* gjennom en bunke eksemplarer jeg fikk låne av veilederen min Inger Elisabeth Haavet. Lesingen gav mersmak og jeg klarte å spore opp flere utgaver som jeg fikk kjøpt gjennom finn.no. Da jeg bestemte meg for at *Kvinnen og tiden* skulle bli utgangspunktet for mitt masterprosjekt fikk jeg lånt alle utgitte eksemplarer fra Nasjonalbiblioteket. Jeg har gått gjennom alle tidsskriftene og laget en oversikt over årgangene.⁴⁸ Gjennom oppgaven henviser jeg til *Kvinnen og tiden* med informasjon om nr., årgang og sidetall i notene. Bakerst i oppgaven finner en tittelnavn på alle artiklene jeg har brukt under «kilder», slik skal det være lett å gjenfinne kildene digitalt hos Nasjonalbiblioteket. Jeg har fokusert på å finne tekster med arbeidsrelaterte tema, og har delt de aktuelle artiklene inn i to hovedkategorier: (1) artikler som omhandler husmoren og (2) artikler som tar opp situasjonen til yrkesaktive kvinner. Det er i hovedsak disse tekstene som danner grunnlaget for analysedelen av denne oppgaven. For å synliggjøre hvem som stod bak disse fremstillingene har jeg valgt å sette av plass til å gå grundig gjennom tidsskriftets historie i del 2 av oppgaven.

For å plassere *Kvinnen og tiden* i sin samtid har jeg benyttet meg av Nasjonalbibliotekets digitale avissamling. Avisarkivet er så godt som komplett fra år 1763 og frem til i dag. Samlingen består av omtrent 50.000 bind og inneholder både norske riksaviser og lokalaviser.⁴⁹ Jeg har referert til aviser fra avissamlingen i notene, med navn på avis, artikkelens tittel, dato og sidetall, disse kildene blir derfor ikke «dobbel-referert» til i referanselisten. I del 2.3 forklarer jeg nærmere hvordan jeg har gått frem i utvelgelsen av aktuelt avismateriale for oppgaven.

⁴⁷ NRK nettv. *Det store folkemøte* 28.august.2023

Premiss: en øvelse hvor de folkevalgte skulle svare JA eller NEI til ulike dilemma med utgangspunkt i at de representerte sitt parti i en fiktiv kommune.

⁴⁸ Se vedlegg 1: Oversikt over *Kvinnen og tidens* utgivelser 1945-1955.

⁴⁹ Nasjonalbiblioteket, «Aviser»

Det er tidligere skrevet to hovedfagsoppgaver i nordisk litteratur om *Kvinnen og tiden*. Britt Ingebrigtsens oppgave fra Universitetet i Oslo i 1980, *Kvinnepolitikk og litteratursyn i KVINNEN OG TIDEN 1945-1950*, behandler bare første halvdel av perioden tidsskriftet ble gitt ut. I den første delen av oppgaven legger Ingebrigtsen vekt på det hun kaller «utenomlitterær del», hvor hun drøfter det kvinnepolitiske stoffet i *Kvinnen og tiden*. Her konkluderte hun blant annet med at de saksorienterte kvinnepolitiske artiklene utrykte tradisjonelle holdninger om kvinnens oppgaver i samfunnet og i familien.⁵⁰ Dette er jeg delvis uenig i. Selv om Ingebrigtsen har rett i at tidsskriftets fremstillinger av kjønnsroller er farget av sin samtid, mener jeg at oppgaven hennes underkommuniserer *Kvinnen og tidens* krav om likestilling i arbeidslivet. I andre del av Ingebrigtsens oppgave er det litteraturkritikken som får plass. Thale Gravis Røhmens oppgave fra NTNU i 1998, *Litteratursynet i Kvinnen og tiden (1945-1955)*, tar for seg hele tidsskriftets periode og hadde fokus på forfatterportretter og bokkronikker. I arbeidet med hovedfagsoppgavene fikk både Ingebrigtsen og Røhme anledning til å intervju noen av kvinnene som var tilknyttet *Kvinnen og tiden*. Ingebrigtsen snakket med Ingeborg Lyche og Sigrid Helliesen Lund, og Røhme intervjuet Henriette Bie Lorentzen.

I 1979 gav Kari Skjønberg ut boken *Hvor var kvinnene? Elleve kvinner om årene 1945-1960*. Her har Henriette Bie Lorentzen, en av redaktørene bak *Kvinnen og tiden*, skrevet kapittelet «Kvinnen og tiden 1945-1955» hvor hun gir en detaljert beretning av historien til tidsskriftet.

Historiker Harald Berntsen har skrevet boken *To liv, en skjebne* som ble utgitt i 1995. Boka er en historisk biografi om Viggo Hansteen og Rolf Wickstrøm som ble tatt til fange av Gestapo og henrettet i 1941. I denne boka har også Kirsten Hansteen, som var gift med Viggo Hansteen, en sentral plass. Berntsen bygger deler av sin fortelling på kildemateriale fra muntlige kilder og informanter, blant disse er Henriette Bie Lorentzen, Nini Haslund Gleditsch og Rønnaug Eliassen som alle var tilknyttet *Kvinnen og tiden*. Disse bøkene og hovedfagsoppgavene har fungert som supplerende kildemateriale.

1.5 Metode

Jeg skal undersøke fremstillinger av «arbeid» i *Kvinnen og tiden*. Målet er å tolke og forstå tekstenes meningsinnhold for å kunne gi et innblikk i hva som ble betegnet som arbeid i Norges tidlige etterkrigstid. Å se på hvordan arbeid ble omtalt og skrevet om vil være helt sentralt.

⁵⁰ Ingebrigtsen, *Kvinnepolitikk og litteratursyn i KVINNEN OG TIDEN 1945-1950*, 48.

Representasjonsanalyse er derfor et passende metodisk verktøy for å svare på problemstillingen min. Slike tilnæringer finnes også i mange ulike fag og land.⁵¹ Representasjonsanalyse kan derfor defineres og brukes på forskjellige måter. I denne delen vil jeg redegjøre for hvordan representasjonsanalyse skal benyttes og forstås i mitt prosjekt.

Representasjonsanalyse kan brukes for å undersøke hvordan ulike fenomener er blitt fremstilt, hvordan de har blitt konstruert og tillagt mening.⁵² Forfatterene av boka *Å gripe fortida: innføring i historisk forståing og metode* skriver at: «Poenget med representasjonsanalyse er ikkje å vurdere om framstillingane samsvarer med ein utanomliggjande historisk røyndom (...) men å undersøkje kva slike framstillingar kan ha hatt å seie i ulike historiske samanhengar, og korleis menneske har tilskrive mening til verda gjennom ulike framstillingar, og kva slags effektar dei har hatt.»⁵³

Det jeg leter etter er altså beskrivelser, oppfatninger og vurderinger av arbeid som blir uttrykt i *Kvinnen og tiden*. Hvilke roller ble kvinner tilskrevet som kan knyttes til arbeid? Ble arbeidet til husmødre og yrkesaktive kvinner vurdert ulikt? Påvirket bakgrunnen til aktørene som produserte disse framstillingene hva som ble regnet som arbeid? Med en representasjonsanalytisk tilnærming vil det ikke ha en avgjørende betydning om representasjonene er sanne eller usanne.⁵⁴ Jeg vil med andre ord ikke ettergå om ytringene jeg studerer i realiteten er sanne, men undersøke hva slike framstillinger kan ha å si for hvordan de legger til rette for bestemte måter for mennesker å handle på i verden.⁵⁵

Målet med representasjonsanalyse kan ses som en historisering av ulike framstillinger. Et konkret eksempel på dette er å vise hvordan meningen av representasjoner alltid vil være bundet av bestemte kontekster der framstillingen blir til eller blir lest.⁵⁶ I mitt tilfelle vil dette innebære to aspekter. Det første er å forsøke å tolke framstillingene i den konteksten de ble skapt. Det vil si at målet er å analysere kildematerialet ut i fra etterkrigstidens forståelse av kjønnsroller og arbeid. Jeg vil altså ikke ta stilling til om framstillingene avviker fra kunnskaper eller forståelser vi har i dag. Det andre aspektet jeg må være oppmerksom på er at mine egne forståelsesrammer vil kunne prege mitt arbeid med kildene. Selv om jeg har satt meg inn i etterkrigstidens kontekst ved hjelp av sekundærlitteratur som tar for seg perioden jeg undersøker, har jeg en bevissthet om at mine egne

⁵¹ Andresen, Rosland, Ryymin og Skålevåg, *Å gripe fortida*, 111.

⁵² Melve og Ryymin, *Historikerens arbeidsmåter*, 57-58.

⁵³ Andresen, Rosland, Ryymin og Skålevåg, *Å gripe fortida*, 110.

⁵⁴ Melve og Ryymin, *Historikerens arbeidsmåter*, 58.

⁵⁵ Melve og Ryymin, *Historikerens arbeidsmåter*, 59.

⁵⁶ Melve og Ryymin, *Historikerens arbeidsmåter*, 59.

oppfatninger og forståelser kan farge valgene og tolkningene jeg gjør. Kulturforsker Nils Giljes begrep «forventningshorisont» kan brukes for å konkretisere dette. I forskningssammenheng kan en si at hypotesene og oppfatningene våre danner en helhet, og at denne helheten utgjør horisonten vår. Det er med utgangspunkt i denne horisonten vi forstår og tolker verden rundt oss. Noe som er viktig å tenke på er at erfaringene våre også er strukturert av både bevisste og ubevisste forventninger som utgjør en del av den innebygde horisonten. Når horisonten legger føringer både for hva vi erfarer og hvordan vi erfarer noe, kan vi si at horisonten er en forventningshorisont.⁵⁷ I praksis betyr dette at selv om denne oppgaven er basert på et helt konkret historisk kildemateriale, er det jeg som har valgt perspektiver og eksempler, og dermed hva jeg mener er viktig og relevant. På samme måte kan en si at redaksjonen til *Kvinnen og tiden* har hatt sin egen forventningshorisont i arbeidet med artikler og i valgene av hva som ble publisert i tidsskriftet.

Måten jeg har valgt å arbeide på er også inspirert av perspektivene til historikerne Joan Scott og Ida Blom. Scott er en av de fremste representantene for poststrukturalistisk teori innenfor historiefaget. Her er problematisering av språkets rolle et typisk kjennetegn. Kort fortalt handler dette om å analysere hvordan ord og uttrykk produserer særskilte forståelsesmåter- og rammer, og samtidig problematisere hva implisitte regler kan ha hatt å si for et gitt samfunn.⁵⁸ Dette betyr for eksempel at begreper ikke er stabile eller uforanderlige benevnelser. I mitt tilfelle kan jeg ikke slå opp i et leksikon for å finne et eksakt svar på hva arbeid betyr. Begrepet arbeid er tvert imot både skiftende og dynamisk.⁵⁹ Målet mitt er som nevnt å historisere begrepet arbeid. Historisk kunnskap blir i et slikt perspektiv ikke noe en bare samler mer og mer av, men noe som alltid vil være bundet av en bestemt tid, sted og språk.⁶⁰ Scott mener at en må være mer opptatt av å spørre om *hvordan* ting har skjedd, for å finne ut av *hvorfor* det har skjedd.⁶¹

Blom har pekt på at det er problematisk at arbeidsbegrepet i stor utstrekning bare blir brukt i sammenheng med lønnsarbeid. Lønnsarbeid blir forstått som en prototype på alt arbeid, og termer som «det skjulte arbeid» og «det uformelle arbeidet» synliggjør denne utfordringen når forskningen også retter søkelyset mot det ulønnede arbeidet som skjer utenfor arbeidsmarkedet. Blom mener det

⁵⁷ Gilje, *Hermeneutikk som metode*, 23-25.

⁵⁸ Gilje, *Hermeneutikk som metode*, 130.

⁵⁹ Rosland, «Joan Scott», 174.

⁶⁰ Andresen, Rosland, Ryymin og Skålevåg, *Å gripe fortida*, 132.

⁶¹ Gilje, *Hermeneutikk som metode*, 131.

er nødvendig med en definisjon som favner bredere, og inkluderer forsørger- og omsorgsarbeidet som familie- og samfunnskollektiver er avhengig av for å kunne opprettholde sin eksistens.⁶²

Ifølge Blom har vi store utfordringer med å registrere virksomhet som arbeid når det skjer i hjemmesfæren fordi vi er så vant til at det kun er virksomhet i den offentlige sfæren som blir betegnet som arbeid. Det er i utgangspunktet vanskelig å i det hele tatt registrere den virksomheten som skjer i hjemmet. Blom hevder at om vi fører teorien inn i et kjønnssystem kan det i store trekk oppfattes som om at arbeid utført av kvinner i privatsfæren er vanskeligere å akseptere som arbeid, enn det arbeidet som blir utført av menn i den offentlige sfæren. Registreringsproblemene blir større jo lengre vi beveger oss bakover i tid.⁶³

Blom synliggjør sine poenger ved å vise hvordan definisjoner av hva som er «nødvendig arbeid» har vært historisk skiftende. Hun viser dette ved å trekke frem endringer i prioriteringene av forsørger- og omsorgsarbeid. Her undersøker hun hvor arbeidet har foregått, hvem som har utført det og hva dette kan fortelle om holdninger til arbeid. Hun trekker frem tre historiske typer av familieforsørgelse: *familielønnsprinsippet* i agrarsamfunnet, *forsørgerprinsippet* i industrisamfunnet og *toinntektsprinsippet* i det postindustrielle samfunn etter ca. 1960. Blom fremhever at det er karakteristisk at nødvendig mannsarbeid ifølge alle de tre prinsippene består av forsørgerarbeid, men at definisjonen av nødvendig kvinnearbeid skifter.⁶⁴ Kort oppsummert konkluderer Blom med at diskusjoner rundt hva som betegnes som arbeid er viktig fordi det har store praktiske konsekvenser. Den berører, ifølge Blom, ikke bare fundamentale sider av kjønnsarbeidsdelingen, men har også betydning for vår forståelse av hva som trengs for å leve fullverdige liv. Hun skriver at dersom vi overser viktige sider av arbeidsbegrepet bygger vi på en skjev forståelse av menneskelig virksomhet, og spesifiserer at vi må ha full oversikt over det omsorgsarbeidet av både fysisk og psykisk art som til enhver tid trengs i samfunnet, selv om det produktive forsørgerarbeidet er på et grunnleggende eksistens nivå.⁶⁵

1.6 Oppgavens gang

Oppgaven delt inn i 4 kapitler. Kapittel 1 fungerer som en introduksjon til oppgaven med oversikt over tema, problemstilling, historisk kontekst, aktualisering, metodevalg og kildemateriale. I

⁶² Blom, *Det er forskjell på folk - nå som før*, 117-142.

⁶³ Blom, *Det er forskjell på folk - nå som før*, 122.

⁶⁴ Blom, *Det er forskjell på folk - nå som før*, 123.

⁶⁵ Blom, *Det er forskjell på folk - nå som før*, 141.

kapittel 2 presenterer *Kvinnen og tiden* og aktørene bak tidsskriftet. De to siste kapitlene 3 og 4 er selve analysedelen av oppgaven.

Kapittel 2 har som mål å formidle historien og utgangspunktet til *Kvinnen og tiden*. Det fokuserer også på å vise sammenhengen mellom bakgrunnen til aktørene og tidsskriftets kvinnepolitiske profil. I siste del av kapitlet forsøker jeg å plassere *Kvinnen og tiden* i sin samtid ved å trekke frem eksempler på hvordan tidsskriftet ble omtalt i dagspressen.

Kapittel 3 og 4 drøfter fremstillinger av husmorens og yrkeskvinnens arbeid som kommer til uttrykk i *Kvinnen og tiden*. Målet er å gi en analyse av holdninger til kvinners arbeid i etterkrigstiden. Begge kapitlene starter med en introduksjon, og har deretter en tematisk inndeling hvor jeg trekker frem og diskuterer konkrete eksempler fra tidsskriftet.

Til slutt avrunder jeg i kapittel 5, som oppsummerer og konkluderer oppgavens innhold.

Kapittel 2. Kvinnen og tiden

Før jeg går løs på *Kvinnen og tidens* utgangspunkt og historie vil jeg gi en kort redegjørelse for hvordan en kan kategorisere *Kvinnen og tiden* innenfor trykte medier i sin samtid.

Ifølge litteraturviter og forlegger Astrid de Vibe er det i bladfloraen for kvinner vanlig å skille mellom dameblader og kvinneblader.⁶⁶ Damebladene er ukeblad som henvender seg spesielt til kvinner og i Norge går historien deres helt tilbake til 1880-årene. Det redaksjonelle innholdet har holdt seg relativt statisk opp gjennom tiden. Damebladene inneholder ofte stoff om moter, mat- og håndarbeidsoppskrifter, råd om helse, underholdningslitteratur og stoff om hus og hjem.⁶⁷ I tillegg til underholdningsaspektet er damebladenes primære målsetning å formidle stoff med spesiell interesse for kvinner.⁶⁸ Kvinnebladene skiller seg fra damebladene blant annet ved å ha en kvinnepolitisk profil. Bladene er ofte tilknyttet kvinneorganisasjoner eller kvinnebevegelsen. Kvinnebladenes primære målsetning er politisk meningsdanning og ulike dannelsesaspekter. De kommer sjeldnere ut enn damebladene, og som periodika minner de mer om tidsskrifter.

Kvinnebladenes historie i Norge går også helt tilbake til 1880-årene. *Nylænde* (1887-1927) kan sies

⁶⁶ Vibe, «Fra KjerringRåd til Kvinner og klær», 64.

⁶⁷ I Norge er det ofte vanskelig å trekke klare skillelinjer mellom dameblad og det som gjerne kategoriseres som familieblad. Familiebladene henvender seg også først og fremst til kvinner, og de redaksjonelle komponentene er med få unntak de samme. (Vibe, «Fra KjerringRåd til Kvinner og klær», 64.)

⁶⁸ Vibe, «Fra KjerringRåd til Kvinner og klær», 64.

å være den fremste pioneren innenfor denne kategorien. Kvinnebladene har en tendens til å ekspandere i kvinnepolitiske aktive perioder. Dette kan en for eksempel se fra 1970-tallets feministiske storhetsperiode, da bladene *Sirene* (1973-1983), *KjerringRåd* (1975-1985) og *Kvinnefront* (1975-1981) stod i sterkt konkurranseforhold til damebladene. Internasjonalt er det blitt registrert en tendens til at de to publikasjonsformene har hatt hegemoni til ulike tider. Når damebladene har gått tilbake, har ofte kvinnebladene kommet i forgrunnen - og omvendt.⁶⁹ Vibe sier det finnes en del forklaringsmodeller for denne utviklingen, men at de er nokså overfladiske. Men det kan trekkes frem at kvinnebevegelsens mediekritikk ofte var rettet direkte mot damebladenes kvinneorienteringer. Vibe plasserer *Kvinnen og tiden* innenfor kategorien kvinneblad.⁷⁰

Lenge var det gjengs oppfatning om at 1950-tallet var en eneste stor bølgedal når det gjaldt kvinnesak og kvinnebevegelsen. At dette var et utbredt syn er kanskje ikke så vanskelig å forstå. Husmorepoken var en periode som befinner seg mellom to avsnitt i historien hvor kvinnekampen vekket stort engasjement i det offentlige rom i Norge. Først med kampen for kvinners stemmerett fra 1890-1913 og senere med 1970-årenes kvinnefrigjøring. Dette synet har etter hvert blitt utfordret og nyansert gjennom fremstillinger som viser at det i hele «bølgedalsperioden» foregikk viktige diskusjoner i foreninger, i kvinneoffentligheten og på en rekke andre arenaer i samfunnet.⁷¹ *Kvinnen og tiden* kan også ses som et bevis på at den radikale kvinnekampen ikke ble satt på pause under det såkalte «husmorparadiset».

I bladfloraen i Norge er det heller ikke bare i kvinneblad som *Kvinnen og tiden* at en kan finne kritikk av husmorrollen. Anemari Neple og Synnøve Skarsbø Lindtner har studert kvinneroller som kommer til uttrykk i damebladet *Alle Kvinners blad* fra 1950-tallet.⁷² De tar utgangspunkt i Betty Friedans ideologkritiske og feministiske analyse som ofte har blitt lagt til grunn i forståelsen for hva og hvordan ukeblader brukes, også i Norge.⁷³ De mener at dette har blitt gjort uten at kildene har blitt undersøkt mer inngående. Ifølge Friedan kunne en ikke spore kritikk av husmorrollen i damebladene, snarere ble det hevdet at enhver eventuell misnøye med husmorgjeringen raskt ble

⁶⁹ Vibe, «Fra KjerringRåd til Kvinner og klær», 65.

⁷⁰ Vibe, «Fra KjerringRåd til Kvinner og klær», 65.

⁷¹ Lindtner, «Som frisk vind gjennom stuen», 166-177.

⁷² Lindtner og Neple, «Jeg er trett-trett-trett!», 1-33.

⁷³ Lindtner og Neple, «Jeg er trett-trett-trett!», 7.

korrigert. Ifølge Friedan var resultatet både fordumming og indoktrinering av damebladets lesere.⁷⁴ Neple og Lindtner oppdaget ganske umiddelbart at disse beskrivelsene ikke stemte med hva de fant i sitt materiale. I *Alle Kvinners blad* fant de et mangfold av kvinner som kunne være fordypet både i utdanning og yrke, enten det var i tillegg til eller istedenfor husmorrollen. Med stor entusiasme og innlevelse skildret bladet kvinner i arbeid, med og uten barn. Der de amerikanske damebladene ifølge Friedan utelukkende fremstilte kvinners selvrealisering i form av «et liv som hustru og mor», var altså inntrykket av *Alle Kvinners blad* nærmest det motsatte. Ifølge Neple og Lindtner var yrkeskvinner i alle varianter rett og slett godt stoff i det mestselgende damebladet, hvor husmødre var en uttalt målgruppe på 1950-tallet.⁷⁵ Ifølge Friedan var husmorens utilfredshet «problemet uten navn», Neple og Lindtner sier at det ut fra *Alle Kvinners blad* snarere var et problem med navn, men uten politisk løsning.⁷⁶

2.1 Utgangspunkt og historie

Kvinnen og tiden oppstod i en periode hvor krigen hadde skapt en sterk nasjonal fellesskapsfølelse i Norge. På Grini og i de tyske konsentrasjonsleirene hadde nordmenn fra forskjellige klasser etablert en felles drøm om et bedre Norge etter krigen. Gjenreisningen av landet blir ofte betraktet som en tid preget av sterkt samhold.⁷⁷ Dette fellesskapet ble også uttrykt politisk gjennom Fellesprogrammet. Før stortingsvalget i 1945 utarbeidet partiene ved siden av sine egne program et Fellesprogram. Idéen bak dette var at samarbeidet som hadde eksistert over partigrensene under krigen skulle fortsette i gjenoppbyggingsperioden som fulgte etter freden. Fellesprogrammet skulle altså bidra til at de politiske motsetningene ble dempet til fordel for det store gjenreisningsprosjektet.⁷⁸

Denne fellesskapstanken har imidlertid blitt nyansert av flere historikere. Noen hevder at det politiske samholdet var en myte og at perioden i realiteten var preget av hard ideologisk strid. Andre mener at samholdet først og fremst omfattet en elite i samfunnet. Historiker Elisabeth Lønnå har pekt på at dette fellesskapet i alle fall ikke var et fellesskap som inkluderte kvinnene. Hun mener at selv om det ofte ble gitt uttrykk for at samarbeid mellom kvinner og menn var viktig, var dette et ønske som alltid kom fra kvinnehold. Kvinnene hadde gjort en stor innsats under krigen. Både

⁷⁴ Lindtner og Neple, «*Jeg er trett-trett-trett!*», 11-12.

⁷⁵ Lindtner og Neple, «*Jeg er trett-trett-trett!*», 12-14.

⁷⁶ Lindtner og Neple, «*Jeg er trett-trett-trett!*», 22.

⁷⁷ Store norske leksikon, «Norge i etterkrigstiden» av Francis Sejersted, 11.01.2024. https://snl.no/Norge_i_etterkrigstiden

⁷⁸ Store norske leksikon, «Fellesprogrammet» (2005-2007), 11.01.2024. <https://snl.no/Fellesprogrammet>

husmødrene og kvinner som hadde kjempet aktivt innenfor motstandsbevegelsen fikk mye skryt etterpå. Kvinnene forsøkte å trekke frem denne innsatsen i forsøk på å oppnå større kvinnerepresentasjon i det offentlige. Lønnå mener en kan spore en viss holdningsendring. I samlingsregjeringen kom det f.eks. med én kvinne - Kirsten Hansteen, en av *Kvinnen og tidens* redaktører, ble jo konsultativt statsråd. Men Lønnå sier at selv om dette var et uttrykk for velvilje, ble det aldri gjort noe seriøst forsøk på å øke kvinnerepresentasjonen. Ifølge Lønnå la den rene Arbeiderpartiregjeringen seg på samme linje da de tiltrådte høsten 1945. Det var fremdeles bare en kvinne med i regjeringen; Aaslaug Aasland. Det viste seg at dette var en nokså systematisk praksis. I hver komité og utvalg var det én kvinne, som ble en slags symbolsk representant for sitt kjønn.⁷⁹

Kvinnen og tidens budskap hadde klare fellestrekk med den nasjonale ambisjonen om samhold. Tidsskriftet hadde et uttalt mål om å fungere som et opplysningsblad som samlet kvinner på tvers av alder, yrke og politisk tilhørighet. Hovedpoenget til *Kvinnen og tiden* ligger i denne målsetningen; det var samholdet mellom kvinner som var viktig. Kvinnene måtte «vekkes» slik at de samlet kunne kjempe for sin plass som aktive samfunnsborgere og ikke bli satt på sidelinjen når viktige beslutninger skulle tas.

I dette kapittelet vil jeg også trekke frem at den økende spenningen mellom øst og vest som preget etterkrigstiden også fikk konsekvenser for *Kvinnen og tiden*. Alliansen som hadde oppstått mellom Sovjet og vestmaktene under krigen slo raskt sprekker i fredstid. Allerede våren 1946 kom det kjente utsagnet fra Winston Churchill om at et jernteppe hadde senket seg over Europa. Norge markerte sin tilhørighet til vesten under den kalde krigen, blant annet ved å knytte seg til NATO-alliansen.⁸⁰ Den internasjonale spenningen bidro også til konflikt innad i norsk politikk. Motsetningsforholdet mellom Arbeiderpartiet og kommunistpartiet ble tydeligere og utløste et definitivt brudd mellom de to partiene. Det kommunistiske kuppet i Tsjekkoslovakia i 1948 fikk spesielt mye å si for den brede motviljen og skepsisen som ble rettet mot Norges kommunistiske parti (NKP).⁸¹

⁷⁹ Lønnå, *Stolthet og kvinnekamp*, 138 -139.

⁸⁰ Even Lange, «NATO-medlemskap og blokkpolitikk», *Norges historie*.

⁸¹ Bergh, *Storhetstid 1945-1965*, 298-300.

2.1.1 Kvinnefronten

Kvinnen og tiden oppstod som en fortsettelse av det illegale bladet *Kvinnefronten* som ble utgitt i krigens slutfase. Kirsten Hansteen, Ellen Gleditsch, Aaslaug Aasland og Eva Rønnow hadde alle vært aktive i motstandsbevegelsen. Basert på erfaringene fra det illegale arbeidet mente de det var et behov for et spesielt kvinnekampskrift. Det første nummeret av *Kvinnefronten* var preget av å være skrevet i krigens siste fase. De neste fem numrene, som ble utgitt etter freden var et faktum, tar opp den kampen og innsatsen kvinnene måtte være en del av i gjenoppbyggingen av landet.⁸²

I *Kvinnen og tiden* tok de opp sin forhistorie og skrev om utgangspunktet for *Kvinnefronten*:

«Som et resultat av samarbeid og drøftelser mellom kvinner fra forskjellige leirer, som ønsket å øke og samordne kvinnenenes innsats under krigen, holde den demokratiske bevissthet våken gjennom opplysningsarbeid og virke for en effektiv gjennomføring av parolene, oppstod bladet «Kvinnefronten». De som sto bak hadde ulike politiske oppfatninger, men var enige om en ting: ut fra et demokratisk grunnsyn å bidra til å befri landet fra fienden og den fascistiske pestsmitte.»⁸³

I den siste utgaven av *Kvinnefronten* som kom ut 16.august.1945 skrev redaksjonen at bladet ville komme ut i nytt format med utvidet redaksjon.⁸⁴

2.1.2 Et samarbeid blir til

Under krigen deltok Henriette Bie Lorentzen i illegalt arbeid og ble arrestert av tyskerne i juli 1943. Hun var da gravid med sitt andre barn, som ble født på tysk krigslasarett i januar 1944 mens tyske soldater holdt vakt. I februar 1944 ble hun transportert til kvinneleiren Ravensbrück hvor hun satt til 7.april.1945 da hun og andre overlevende ble hentet av «hvite busser». I løpet av sin tid i fengsler og konsentrasjonsleire hadde hun blitt konfrontert med mange ulike kvinneskjebner og et sterkt engasjement for kvinnesak hadde blitt tent. Hun skrev i ettertiden at hun hadde opplevd en sterk samfølelse mellom alle salgs kvinner under de fortvilte forholdene de befant seg i. Hun fikk også en klar bevissthet om hvor farlig sløvhets og likegyldighet kunne være. I fangenskap begynte hun å legge planer for hva hun skulle gjøre dersom hun en dag fikk komme hjem. Hun ønsket å starte et informativt tidsskrift som skulle være samlende for alle kvinner. Sommeren 1945 henvendte hun seg til Cappelen forlag. Forlaget viste interesse for å være med på hennes planer. Samtidig oppdaget

⁸² Lorentzen, «Kvinnen og tiden 1945-1955», 107-144.

⁸³ *Kvinnen og tiden* 1945: 3.

⁸⁴ Lorentzen, «Kvinnen og tiden 1945-1955», 107-144.

Lorentzen *Kvinnefronten* og tok kontakt med Kirsten Hansteen og Aaslaug Aasland. De ble enige om å samarbeide om ett kvinneblad. Cappelen var skeptisk til dette samarbeidet på grunn av Hansteens rolle som NKPs representant i regjeringen. De mente det var problematisk at et medlem av kommunistpartiet skulle være redaktør for tidsskriftet. Kvinnene på sin side argumenterte for at dette ikke hadde noen betydning, og at deres mål var en felles kamp hvor politisk innstilling var uvesentlig. Forlaget bøyde seg til slutt, og i desember 1945 ble første utgave av *Kvinnen og tiden* gitt ut, med undertittelen *Våkne kvinners blad*.⁸⁵

2.1.3 Inn og ut av tiden

Samlingen av abonnenter hadde startet fra september, før første utgave ble trykket, og da første utgave ble publisert hadde *Kvinnen og tiden* 3 000 abonnenter. I januar 1947 hadde de over 12.000 faste abonnenter og i tillegg kom over 1 000 eksemplarer i løssalg.⁸⁶ Men allerede samme år begynte abonnenttallene å synke merkbart. Dette ble i stor grad antatt å ha sammenheng med at Hansteen satt som representant for NKP på Stortinget. *Kvinnen og tiden* ble på grunn av Hansteens rolle stemplet som kommunistisk, på tross av at hun på dette tidspunktet ikke skrev i tidsskriftet på grunn av sitt arbeid på Stortinget. I april var fallet i abonnenter et faktum, *Kvinnen og tiden* satt nå igjen med bare 5 000 faste abonnenter. Cappelen bestemte seg da for å trekke seg ut av samarbeidet med begrunnelsen at det var umulig å utgi et blad hvor abonnenttallet sank så kraftig - og underskuddet steg tilsvarende. Redaksjonen og medarbeiderne var imidlertid ikke klare for å gi opp. Hver enkelt bestemte seg for å hjelpe til med å skaffe aksjekapital slik at tidsskriftet kunne fortsette på eget forlag. Dette lyktes de med.⁸⁷

Kvinnen og tiden holdt frem med samme program og medarbeidere, men omslaget var nytt og utgiver var nå *Kvinnen og tiden A/S*. For å spare penger kom bladet nå ut med 10 nr. i stedet for 20 nr. i året. De klarte å holde koken frem til 1948. I juniutgaven stod det: «*Kvinnen og tiden* ble så å si skapt av tiden og stemningen etter frigjøringen, og det går inn på grunn av tiden og stemningen nå.» I bladet kom det ikke frem noe mer informasjon, men Lorentzen skrev i ettertid at den direkte årsaken var kommunistenes kupp i Tsjekkoslovakia i slutten av februar 1948. Lorentzen skrev at hun fikk inntrykk av at Hansteen ble holdt personlig ansvarlig for kuppet. På kontoret kimte det i

⁸⁵ Lorentzen, «*Kvinnen og tiden 1945-1955*», 114-120.

⁸⁶ Lorentzen, «*Kvinnen og tiden 1945-1955*», 123-124.

⁸⁷ Lorentzen, «*Kvinnen og tiden 1945-1955*», 124.

telefonen, abonnentene sa opp tidsskiftet, kommunisthetsen og kommunistangsten økte. Også et par medarbeidere sluttet. Redaksjonen besluttet derfor å legge bladet på is og se an tiden.⁸⁸

Det tok ikke lang tid før kvinnene var i gang igjen. I desember 1948 kom *Kvinnen og tiden* ut med et gratis julenummer hvor de skrev at de fra høsten 1949 ville komme tilbake med full styrke. Dette kunne de takke Elisabeth Tamm, eier av Fogelstad store gods i Södermannland for. Tamm var Sveriges første riksdagskvinne. Under krigen fikk Tamm et nært forhold til Norge. Da hun fikk høre at tyskerne hadde invadert Norge stod hun opp fra sengen hun lenge hadde vært bundet til. Hun hadde ikke tid til å være syk lengre, nå måtte det handles. Tamm bidro med nødhjelp over grensen til Norge og talte ifølge Lorentzen Norges undertrykte stemme i Sverige. Fra 1940 ble Fogelstads porter åpnet for norske flyktninger. Også etter frigjøringen fortsatte Tamm å sende hjelp til Norge, blant annet til det krigsherjede Finnmark. I 1945 inviterte Tamm Kristin Hansteen til Fogelstad. Det oppstod et dypt og varig vennskap mellom Sveriges første riksdagskvinne og Norges første kvinnelige statsråd.⁸⁹ I 1949 var Hansteens stortingsperiode over og hun ønsket å gjenoppta arbeidet med *Kvinnen og tiden*. I den forbindelse opprettet Tamm et fond, slik at *Kvinnen og tiden* årlig skulle få en så stor sum at bladets fremtid var sikret. Tamm besluttet også at etter hennes død skulle Fogelstad slott og det meste av hennes øvrige formue testamenteres til dette fondet. I oktober 1949 kom *Kvinnen og tiden* ut på ny med nytt omslag. De hadde fortsatt de samme medarbeiderne, bortsett fra de som forsvant i 1948. Noen nye hadde også kommet til.⁹⁰

Kvinnen og tiden forsvant imidlertid aldri helt under sin pause i 1949. I *Magasinet for alle* hadde *Kvinnen og tiden* i 1949 fast spalteplass på kvinnesiden «Kvinnens plass». Her skrev mange av *Kvinnen og tidens* faste medarbeidere spalter med typiske «Kvinnen og tiden-tema».⁹¹ F.eks. skrev Henriette Bie Lorentzen om studiesirkler, Harriet Bog drøftet om kvinnene faktisk hadde fellesinteresser og Gerda Evang fortalte om mødrehygiene. *Magasinet for alle* var et illustrert ukeblad som ble utgitt mellom 1927-1970. Det opprinnelige navnet var *Arbeidermagasinet*, men fra 1945-1953 het bladet bare *Magasinet*.⁹² «Kvinnens plass» ble redigert av Synnøve von der Lippe, som også skrev artikler for *Kvinnen og tiden* på 1950-tallet. I *Magasinet* vol 22 nr. 31/32 takket de for samarbeidet:

⁸⁸ Lorentzen, «Kvinnen og tiden 1945-1955», 125.

⁸⁹ Lorentzen, «Kvinnen og tiden 1945-1955», 125-127.

⁹⁰ Lorentzen, «Kvinnen og tiden 1945-1955», 127-128.

⁹¹ Se vedlegg 2: Oversikt over Kvinne og tidens artikler i *Magasinet for alle*.

⁹² Store norske leksikon, «Magasinet For Alle» (2005-2007), 12.01.24. https://snl.no/Magasinet_For_Alle

«Nå har kretsen rundt Kvinnen og tiden besluttet å starte bladet igjen fra første oktober. Dermed er deres «overvintring» hos oss avsluttet. Vi gleder oss over at et aktivt og levende kvinneblad igjen har fått så mye vind i seilene at det er mulig å legge ut på nytt. Vi sier lykke til og takker for hyggelig samarbeid.»⁹³

I 1955 var nedgangen i abonnenttall igjen drastisk. Lorentzen har skrevet at de egentlig ikke hadde noen god forklaring på hvorfor dette skjedde. Det kom ikke mange oppsigelser, men abonnentene sluttet bare å betale. Lorentzen mente at tilbakegangen antageligvis skyldtes en økende likegyldighet og sløvheter hos folk, og at de nå var blitt mer opptatt av nye ting og at gløden fra 1945 hadde forsvunnet. Redaktørene mente det nå ble ansvarsløst å fortsette med så få lesere og skrev til Tamm at de ikke lengre syntes det var forsvarlig å ta imot så mye penger. De ba henne gjøre om testamentet og dette ble gjort.⁹⁴ I 1955 gav *Kvinnen og tiden* ut sitt siste tidsskrift, som var et festskrift til Cora Sandel i anledning hennes 75 årsdag.

2.1.4 Studiesirkler

Kvinnen og tiden drev også med utstrakt studiesirkelvirksomhet. Disse startet allerede i januar 1946. Studiesirklene tok opp tema som «Kvinneproblemer i norsk litteratur», «Kommunalkunnskap» og «Kvinnen, hjemmet og samfunnet». De sendte ut stensilerte foredrag med diskusjonspunkter, og i april 1947 hadde de 300 studiesirkler fordelt over landet som de ledet direkte per korrespondanse. Ifølge Lorentzen var møtene alltid fullt besatte. I 1946 holdt de sommerkurs på Nansenskolen og i 1947 på Hundorp med mer enn 400 og 500 deltakere.⁹⁵ I de periodene tidsskriftet hadde opphold i utgivelser fortsatte studiesirklene uavbrutt. Studiesirklene fikk de også statsstøtte til. Lorentzen skrev i 1979 at en rekke av studiesirklene som ble satt i gang fra 1945-1955 fortsatt eksisterte. Selv startet hun en studiesirkel i 1946 om kvinneproblemer i norsk litteratur. De 13 aktive medlemmene fortsatte uavbrutt sine faste møter og følte seg som *Kvinnen og tidens* arvtakere.⁹⁶ Thale Gravir Røhmen intervjuet Lorentzen i forbindelse med sin masteroppgave fra 1998, her skriver hun at studiesirkelen på dette tidspunktet fortsatt var aktiv.⁹⁷

⁹³ *Magasinet* vol 22 nr. 31/32: 45.

⁹⁴ Lorentzen, «Kvinnen og tiden 1945-1955», 128.

⁹⁵ Lorentzen, «Kvinnen og tiden 1945-1955», 124.

⁹⁶ Lorentzen, «Kvinnen og tiden 1945-1955», 134.

⁹⁷ Røhmen, *Litteratursynet i Kvinnen og tiden (1945-1955)*, 15.

2.2 Aktører og profil

«Vi vil skape en kvinnelig folkefront mot fordom, uvitenhet og lunkenhet, for fred, frihet og fremskritt. Det er på dette grunnlag «Kvinnen og tiden» vil arbeide, og på dette grunnlag vi vender oss til alle norske kvinner, uansett yrke eller politisk oppfatning.»⁹⁸

Sitatet overfor er hentet fra *Kvinnen og tidens* første lederartikkel. Sitatet oppsummerer tydelig tidsskriftets målsetning, budskap og hvem de ønsket å nå ut til. Krigens erfaringer hadde skapt en sterk bevissthet om hvilket samfunn de ønsket å leve i. Fra en tilstand preget av terror og rettsløshet, uten respekt for menneskeliv og menneskeverd, startet nå arbeidet med gjenoppbyggingen av et demokratisk rettssamfunn. Kvinnene mente at det var helt essensielt at alle tok et aktivt standpunkt til det som skjedde rundt dem. Var det én ting som hadde blitt klart under krigen var det at ingen, hverken land eller enkeltperson, kunne sitte på sin egen trygge tue og la verden gå sin skjeve gang. Det som skjedde nå, angikk alle. *Kvinnen og tiden* mente at kvinnen etter all sannsynlighet ville få større innflytelse i det offentlige liv. Men dette kom ikke til å bli en realitet hvis ikke kvinnen inntok en aktiv rolle i samfunnsarbeidet. De mente at dyptgående folkeopplysning måtte til for å skape større våkenhet og ansvarsbevissthet, slik at demokratiet ble trygt forankret. Derfor var også kravet til kvinnene større enn det noensinne hadde vært tidligere.⁹⁹

Med disse forutsetningene samlet redaktørene av *Kvinnen og tiden* sammen en gruppe aktive og høyt utdannende kvinner, og menn. Gjennom ti år formidlet de sosialpolitiske og kvinnerelaterte tema, organisasjonsliv, saker om psykologi og pedagogikk, yrkesorientering, kulturstoff og litteratur. Fredsarbeid og internasjonale spørsmål ble også hyppig diskutert. Ved siden av kunnskap- og opplysningsstoff fikk også spalter om matlaging og stell av blomster etterhvert fast plass.

2.2.1 Kvinnepolitisk profil

Målet og hensikten til *Kvinnen og tiden* var klart fra første stund. Gjennom de ti årene tidsskriftet var aktivt ble lederartiklene i stor grad brukt til å gjenta og forsvare disse målsetningene. I 1947 stod det:

«Da freden kom, ble vi enige om at det fremdeles var et sterkt behov for et frisinnet kvinneblad, som på bred basis kunne ta opp til debatt de spørsmål som etter krigen ville bli brennende aktuelle

⁹⁸ *Kvinnen og tiden* 1945: 4.

⁹⁹ *Kvinnen og tiden* 1945: 4.

for kvinnene. Vi satte oss videre som mål å bringe saklig opplysning om kulturelle og sosiale spørsmål i sin alminnelighet, ute og hjemme. Hensikten med et slik blad skulle være å aktivisere kvinnene i kampen for freden og demokratiet.»¹⁰⁰

Som nevnt var et av de viktigste målene til *Kvinnen og tiden* å samle kvinner på tvers av politisk oppfatning, yrke og organisasjonstilhørighet. Uansett hvor store særinteressene måtte være, så mente de at det måtte være mulig å gå inn for et allment opplysningsarbeid.¹⁰¹ De oppmuntret kvinner til å ta del i arbeid innenfor partier og organisasjoner, men insisterte på at når det gjaldt saker som var i alles interesse burde en gå inn for samarbeid på reelt grunnlag uten baktanke for eget partis eller organisasjons prestisje.¹⁰² For det var nemlig en ting de mente at kvinner over hele verden hadde til felles: at de var kvinner. *Kvinnen og tiden* ønsket å arbeide for å skape kontakt og forståelse mellom kvinner. De uttalte at de ville forsøke å skape yrkesstolthet enten yrket var å være husmor, fabrikkarbeiderske eller lege.¹⁰³

Tidsskriftet skulle altså løfte frem sosiale og politiske spørsmål av betydning for kvinner. Fra deres ståsted hadde ikke de kvinnepolitiske sakene bare betydning for kvinnene, men også for samfunnet som helhet. Men de uttrykte at meningen ikke var å skape et ensidig sosialt blad, det var andre sider ved menneskelivet de hevdet var like viktige. Kulturelle spørsmål, kunst, litteratur, psykologi og oppdragelse ble grundig behandlet. *Kvinnen og tiden* hevdet at disse temaene spilte en viktig rolle for både samfunnet og for utviklingen av den enkeltes personlighet.¹⁰⁴ Litteraturforsker Karin Beate Vold mener at tidsskriftet hadde et klarsyn for kvinners behov for identitetsskapende forbilder. *Kvinnen og tiden* hentet frem kjente og glemte kvinnesakspionerers liv og virke. Denne type formidling fikk fast plass i spaltene, og kvinners innsats innen kunst og vitenskap sto sentralt. Vold mener at disse fremstillingene av kvinnelig livskraft og kompetanse ble brukt for å styrke fellesskapet og selvbevisstheten. Vold hevder at tidsskriftets fokus på litteraturformidling også hadde en slik funksjonell basis. I tillegg til at litterære tekster og presentasjoner av forfatterskap gav *Kvinnen og tiden* et vitalt stofftilfang passet det også til den redaksjonelle hovedlinjen. Ifølge Vold

¹⁰⁰ *Kvinnen og tiden* 8/1947: 2.

¹⁰¹ *Kvinnen og tiden* 7/1946: 2.

¹⁰² *Kvinnen og tiden* 5/1946: 1-2.

¹⁰³ *Kvinnen og tiden* 4/1954: 4.

¹⁰⁴ *Kvinnen og tiden* 1/1947: 2.

var det litteraturens innhold og ideer i relasjon til kvinners liv, mer enn dens form, som var fremtredende.¹⁰⁵

Kvinnen og tiden mente at kvinnesak i denne perioden handlet om mer enn bare kampen om kvinners rettigheter og likestilling, og mente at kvinnesaken stakk enda dypere. Med dette mente de at kvinnekampen nå handlet om å gjøre kvinnene til levende og bevisste samfunnsborgere. Det var også viktig å gjøre mødrene skikket til den vanskelige oppgaven det var å oppdra en våken og demokratisk ungdom.¹⁰⁶ *Kvinnen og tiden* hevdet at det for oppbyggelsen av demokratiet og for bevaringen av freden var helt avgjørende at kvinnene tok sitt ansvar som medborgere seriøst. De anså det som sitt ansvar å være et ledd i aktiviseringen av kvinnene for å gjøre dem sosialt og politisk bevisste. De ville vekke kvinnene, bringe dem ut av sløvhets og passivitetens og samtidig gi dem en følelse av samhörighet med andre.¹⁰⁷ Denne holdningen var også et viktig utgangspunkt for oppstarten av studiesirkelene, som de mente var det andre leddet i arbeidet for å opplyse og aktivisere kvinnene.

«Studiesirkelarbeidet er en viktig del av folkeopplysningsarbeidet. Gjennom studiesirkler kan en nå mange som ellers ikke ville fått seg impulser til å skaffe seg kunnskaper eller den stimulans som samarbeid og diskusjon med andre gir.»¹⁰⁸

Selv om mange uttrykte sin glede over å endelig ha fått et saklig kvinneblad for orientering og kunnskap, var det ikke alle som var like begeistret. I lederartiklene kommenterte *Kvinnen og tiden* noe av den kritikken de ble forelagt. I 1946 fortalte de blant annet at enkelte sa opp bladet fordi det mente det var for mye kvinnesak. De konservative syntes bladet var for radikalt mens de radikale mente det ikke var radikalt nok. De ugifte yrkeskvinnene var ikke interessert i artiklene om barn og barneoppdragelse, og de unge mødrene klaget over at det var for lite stoff om barn. *Kvinnen og tiden* svarte til dette at målet deres var at alle skulle finne noe de var begeistret for i hvert nummer og at bladet skulle gi dem en følelse av samhörighet.¹⁰⁹ I 1949 tok de opp at de ofte fikk høre at *Kvinnen og tiden* var for akademisk, at det «lå for høyt». De påpekte at de var klar over at de hadde vært for tunge, men kom samtidig med denne kommentaren:

¹⁰⁵ Vold, «For fred og demokrati», 25.

¹⁰⁶ *Kvinnen og tiden* 1/1947: 2.

¹⁰⁷ *Kvinnen og tiden* 1/1947: 2-3

¹⁰⁸ *Kvinnen og tiden* 2/1947: 2.

¹⁰⁹ *Kvinnen og tiden* 7/1946: 1-2.

«Det er meget vanskelig å skaffe artikler som både er av god kvalitet og som samtidig er lettleste. Men vi arbeider iallfall med det mål for øye. Samtidig kan en vel også oppdra seg selv til å lese litt tyngre stoff enn det en er vant til. Det er nok en overvinnelse til å begynne med, men med øvelse går det lettere, selv om en er trøtt etter alt det arbeid en ellers har å gjøre. Det vil i hvert eneste nummer være noe som ikke akkurat interesserer deg. Alle har vi forskjellige interesser. Kvinnen og tiden vil prøve å bringe opplysning på bred basis. Du må ikke vente at du skal interessere deg for alt vi tar opp. Men vi håper at du i hvert nummer vil finne noe som nettopp interesserer deg, og kanskje kan din interesse bli vekt for ting du tidligere ikke har vært opptatt av.»¹¹⁰

Tilsynelatende forsøkte *Kvinnen og tiden* å finne en balanse mellom tyngre og lettere innhold. I årgangene fra 1940-tallet kan en finne enkelte saker som sikter seg direkte inn mot husmoren i form av f.eks. matoppskrifter. I 1948 hadde også «Trulte» en sporadisk husmorspalte som blant annet tok opp vitaminbehov¹¹¹ og vårens grønnsaker¹¹². Men gjennom hele 1940-tallet var det imidlertid kunnskaps- og orienteringsstoffet som hadde hovedfokus. I årgangene fra 1950-tallet hadde det oppstått et tydelig skifte. Her fikk blant annet «Kokkina» og «Bee» fast spalteplass med sine matoppskrifter og tips om blomsterstell. Litteraturaspektet, som hadde vært en del av tidsskriftet siden starten, fikk også enda større plass. En kan spekulere i om *Kvinnen og tiden* tok til seg den kritikken de ble forelagt om at innholdet var for tungt, og derfor valgte å imøtegå noen av leserne sitt ønske. Men tidsskriftet skrev også i 1955 en konkret begrunnelse for dette redaksjonelle valget i de siste numrene:

«Dere har sikkert lagt merke til at vi i de siste numrene har tatt inn svært meget kulturelt stoff. Det er bevisst at vi har gjort dette. Verden er så alvorlig, så angstfylt og knugende i dag, at vi trenger noe å glede oss over, så livet blir lysere og rikere.»¹¹³

2.2.2 Redaktørene

Da *Kvinnen og tiden* startet hadde de tre redaktører; Kirsten Hansteen og Eva Rønnow, som begge hadde vært på å starte *Kvinnefronten*, og Henriette Bie Lorentzen. Rønnow stod som redaktør fra

¹¹⁰ *Kvinnen og tiden* 2/1949: 4.

¹¹¹ *Kvinnen og tiden* 4/1948, 44-46.

¹¹² *Kvinnen og tiden* 5/1948, 44-45.

¹¹³ *Kvinnen og tiden* 5/1955, 6.

første nummer i 1946 til nr. 11/1947. Rønnow var medlem av Norsk Kvinnesaksforening og jobbet aktivt for freds- og kvinnesak. Dette gjorde hun blant annet gjennom utstrakt artikkelskriving i både dagspressen og tidsskrifter som f.eks. *Kvinner hjemme og ute*, et radikalt kvinneblad.¹¹⁴ Kirsten Hansteen og Henriette Bie Lorentzen stod som ansvarlige redaktører gjennom alle årgangene av *Kvinnen og tiden*.

Kirsten Moe ble født i Lyngen i 1903. Faren, distriktslege Ole Christian Strøm Moe, døde bare 40 år gammel i 1907. Samme år flyttet Kirsten, sammen med mor Gerda Sophie Landmark Moe og søsteren Gerda, til beste vestkant i Oslo. Her møtte hun barndomskjæresten Johan Schreiner¹¹⁵, som hun senere giftet seg med i 1928. Ekteskapet ble oppløst bare et år senere. Hva var det som skjedde i mellomtiden? Kirsten tok historie hovedfag og hadde valgt å skrive hovedoppgave om kvinnesaksforkjemperen Aasta Hansteen. I den forbindelse oppsøkte hun Viggo Hansteen for å få ham til å fortelle om sin grandtante. Hovedfagsoppgaven ble aldri ferdig, men det hadde oppstått «god kjemi» mellom Kirsten og Viggo, som giftet seg i 1930.¹¹⁶ Viggo var på dette tidspunktet medlem av NKP. Både Kirsten og Viggo var begge en del av *Mot Dag*¹¹⁷ og den radikale studentbevegelsen.¹¹⁸

Viggo ble høyesterettsadvokat i 1933, og juridisk konsulent for Arbeidernes Faglige Landsorganisasjon, senere LO, fra 1936. Han fulgte regjeringen under flukten ut av landet i april 1940, men kom tilbake til Oslo i juni for å fortsette arbeidet i Landsorganisasjonen. Han medvirket sterkt til avvergingen av Nasjonal Samlings forsøk på å vinne kontroll over LO. Viggo og klubbformannen Rolf Wickstrøm ble arrestert, dømt til døden og henrettet samme dag av tyskerne under unntakstilstanden i Oslo 10. september 1941. Henrettelsen sendte sjokkbølger gjennom fagbevegelsen og fikk stor symbolsk betydning i opinionen. Den bidro også til en kraftfull økning av motstandsarbeid innen arbeiderbevegelsen.¹¹⁹ Kirsten fikk som Viggos enke en utsatt stilling. Hun satt i tillegg alene igjen med deres tre små barn. Hjemmefrontens ledelse ba henne holde seg unna det illegale arbeidet. Etter det opprivende tapet av ektemannen var hun lenge syk. Men da hun igjen fikk krefter, var det ingen som kunne stoppe henne. De to siste årene av krigen kjempet hun

¹¹⁴ Møller, *Studentene fra 1938*, 444.

¹¹⁵ Johan Schreiner ble senere en kjent historiker. Når det gjaldt oppløsningen av ekteskapet med Kirsten Moe, skal han ha uttalt at han var glad for at det gikk som det gikk, for Kirsten var han fullstendig overlegen på alle områder. Han var også den første som giftet seg på nytt i 1930, to måneder før Kirsten og Viggo Hansteen giftet seg i juli 1930. (Berntsen, *To liv - en skjebne*, 31.)

¹¹⁶ Lorentzen, «Kvinnen og tiden 1945-1955», 108-109 og Berntsen, *To liv - en skjebne*, 119.

¹¹⁷ *Mot Dag*: et norsk tidsskrift og en kommunistisk, revolusjonær organisasjon.

¹¹⁸ Lorentzen, «Kvinnen og tiden 1945-1955», 108-109 og Berntsen, *To liv - en skjebne*, 119.

¹¹⁹ Norsk biografisk leksikon, «Viggo Hansteen» av Harald Berntsen Berntsen, 11.11.23. https://nbl.snl.no/Viggo_Hansteen

aktivt innen motstandsbevegelsen. Da freden kom i 1945 ble hun Norges første kvinnelige statsråd i samlingsregjeringen, som en av NKPs to representanter. I etterkrigstiden ble hun en ivrig fredsforkjemper. Hennes standpunkt tok utgangspunkt i hva hun mente ville tjene freden. Hun var mot Marshallhjelp, NATO og EF, men for Stockholmsappellen. Som statsråd ble en av hennes viktigste oppgaver å arbeide for hjelp til krigens ofre. Fra 1945-1949 satt hun som stortingsrepresentant og medlem av Sosialkomitéen. Fra 1949 gikk hun fullt inn i arbeidet med *Kvinnen og tiden*. Etter at tidsskriftet gikk inn jobbet hun som bibliotekar på Universitetsbiblioteket.¹²⁰ Gjennom sitt liv og virke ble Kirsten knyttet til et stort nettverk av personer som ble viktige i det offentlige liv i etterkrigstiden. Fra hennes innerste krets kan en trekke frem hennes søster, kvinnesakskvinne og lege, Gerda Evang som var gift med helsedirektør Karl Evang. Nordahl Grieg¹²¹ var også en nær venn av ekteparet Hansteen. Kirsten Hansteen døde i 1974.

Henriette Bie Lorentzen ble født i 1911 og vokste opp i Oslo. Hun tok artium på Frogner skole hvor hennes far var lektor i matematikk. I 1937 ble hun magister i litteraturhistorie. Hun tok del i arbeidet med å opprette et norsk humanistisk akademi. Hun ble ansatt som lærer og sekretær ved Nansenskolen fra opprettelsen i 1938. Samtidig satt hun i redaksjonen for skolens tidsskrift *Fritt ord*. I 1940 ble Nansenskolen tatt av tyskerne. Samme år flyttet Henriette til Kristiansand sammen med sin mann Øyvind Bie Lorentzen som hadde fått jobb som lektor ved Kristiansand Katedralskole. Øyvind kom tidlig med i illegalt arbeid under krigen. Etterhvert ble dette arbeidet mer omfattende, og Henriette ble en slags medhjelper. I juli 1943 fikk Øyvind beskjed om at han måtte flykte umiddelbart. Henriette ble igjen, og alle mente at siden hun var gravid ville hun fort slippe fri dersom hun ble tatt. Slik gikk det ikke. Som tidligere nevnt ble Henriettes andre barn født under tysk fangenskap. Takket være en østerriksk fødselslege ble datteren sendt hjem til Henriettes familie, og ikke til Tyskland slik som Gestapo i utgangspunktet hadde bestemt. I 1944 ble Henriette sendt til Ravensbrück, hvor hun satt til freden kom i 1945. Når hun i etterkrigstiden gikk sterkt inn for kvinnesak var det nettopp på grunn av de kvinneskjebnene hun hadde møtt i fengsler og konsentrasjonsleirer. Hun mente det var avgjørende at kvinnene både kom med i det offentlige liv og i internasjonalt samarbeid. Dette var også en viktig motivasjon for hennes medvirkning i opprettelsen av *Kvinnen og tiden*. Etter at tidsskriftet var gått inn fortsatte hun med foredragsvirksomhet og studiesirkler i *Kvinnen og tidens* ånd. Fra 1960-1978 var hun lektor ved

¹²⁰ Lorentzen, «Kvinnen og tiden 1945-1955», 108-112.

¹²¹ Nordahl Grieg døde under krigen i 1943. I 1952 gav *Kvinnen og tiden* ut et eget særnummer som hyllet Griegs liv og virke som forfatter, dramatiker lyriker og krigsreporter (*Kvinnen og tiden* 9/1952).

Statens Kvinnelige Industriskole. I sine eldre år fortsatte hun å kjempe for fred, ytringsfrihet og respekt for menneskeverd gjennom Amnesty Norge og Bestemødre mot atomvåpen. I 1995 fikk hun St. Hallvards-medalje for sitt opplysningsarbeid om kvinnesak og fred. Hun er også den som har vært mest fremtredende i formidlingen av *Kvinnen og tidens* historie for ettertiden. Henriette Bie Lorentzen døde i 2001.¹²²

Samarbeidet mellom de to redaktørene tilførte *Kvinnen og tiden* engasjerende og innholdsrikt stoff. Henriette Bie Lorentzen ble den drivende kraften bak litteraturformidlingen, mens Kirsten Hansteen ekspertise lå innenfor politikk og samfunnsliv. Med seg på laget fikk de noen av etterkrigstidens mest fremtredende skikkelser, ofte avantgarden innen de ulike fagområder.¹²³

2.2.3 Medarbeiderne

I en leder fra 1947 skrev redaksjonen at det var viktig at engasjementet som hadde blitt vekket i folket under krigen ikke forsvant. En måtte ikke bli oppslukt i hverdagens alle små og store gjøremål, og dermed glemme og bli passive. De skrev:

«Vi trenger alle impulser og stadige påminnelser, og som et lite ledd i dette arbeidet, et lite forsøk på å vekke kvinnene til å bli mer ansvarsbevisste medborgere ble *Kvinnen og tiden* skapt. Vi mener ikke at vi er bedre skikket enn andre, eller at vi skal sitte på vår høye hest og dømme eller forkynne.

Men vi håper vi i samarbeid med andre, med mennesker som er spesialister på sine forskjellige områder skal kunne bringe saklig opplysning, og i første rekke ta opp de spørsmål som vedrører kvinnene personlig.»¹²⁴

Denne målsetningen ble gjennomført. Fra oppstarten i 1945 til høsten 1946 hadde tidsskriftet et fast redaksjonsråd på 11 kvinner som regelmessig møttes. Dette redaksjonsrådet stod oppført under redaktørene i bladet. Redaksjonsrådet ble etterhvert oppløst fordi det var umulig for et så stort råd å ha den nødvendige kontakten.¹²⁵ Etter oppløsningen ble det satt opp en liste kalt «blant dem som har lovet å skrive i bladet kan nevnes». Fra 1950 ble dette tatt bort og det ble sporadisk nevnt «hvem som skal levere artikler i kommende nummer.» I 1954 fikk bladet igjen en redaksjonskomité ved siden av redaktørene.

¹²² Dette avsnittet er basert på Henriette Bie Lorentzens egen fortelling fra «Kvinne og tiden 1945-1955» s.107-134 i *Hvor var kvinnene?* Redigert av Kari Skjønberg og artikkelen «Henriette Bie Lorentzen» fra Norske biografiske leksikon av Sofie Rogstad.

¹²³ Vold, «For fred og demokrati», 24-25.

¹²⁴ *Kvinnen og tiden* 1/1947: 2.

¹²⁵ Lorentzen, «Kvinnen og tiden 1945-1955», 128.

Kvinnen og tiden klarte å skaffe noen av datidens beste kilder til å skrive om sine fagområder. At *Kvinnen og tiden* var et radikalt og intellektuelt tidsskrift gjenspeiles også i medarbeiderne. Mange av kvinnene, og mennene, som hørte til tidsskriftets faste krets var høyt utdannet og var sterke offentlige stemmer i samfunns- og kulturlivet i etterkrigstidens Norge. Blant disse var flere tilknyttet politikken, f.eks: **Aaslaug Aasland** (1890-1962) Arbeiderpartiets første kvinnelige regjeringsmedlem og en banebryter innen velferds- og sosialpolitikken. **Eva Kolstad** (1918-1999) Venstrepolitiker og Norges første kvinnelige partileder. Av de som markerte seg innenfor academia og forskning kan en nevne: **Ellen Gleditsch** (1879-1968) kjernekjemiker og internasjonal leder for kvinnelige akademikere. **Aadel Brun Tschudi** (1909-1980) geograf og sinolog, bidro sterkt til å utvikle geografifaget til å også omfatte utviklingsland. **Signy Arctander** (1895-1987) økonom og statlig statistiker, viktig bidragsyter i utformingen av den moderne empiriske sosialvitenskap. **Harriet (Bog) Holter** (1922-1997) sosialpsykolog og pioner innenfor samfunnsvitenskapelig kvinneforskning. Også innenfor helse, psykologi, kjønnsliv og seksualdrift finner vi markante stemmer som: **Nic Waal** (1905-1960) psykiater og psykoanalytiker, foregangskvinne innen barnepsykiatri i Norge. **Åse Gruda Skard** (1905-1985) psykolog, med internasjonal anerkjennelse for sitt opplysningsarbeid om psykologi og barneoppdragelse. **Chris Bruusgaard** (1910-2000) pioner innenfor den norske jordmorstand og foregangskvinne i arbeidet med å spre seksualopplysning og prevensjonsveiledning til mødre. **Karl Evang** (1902-1981) lege og helsedirektør i over 30 år, spilte en fremtredende rolle i internasjonalt helsearbeid. Litteraturaspektet i tidsskriftet holdt høy kvalitet gjennom anerkjente litteraturforskere og formidlere som: **Ingeborg Lyche** (1910-1990) Norsk Kulturråds første direktør. **Sonja Hagemann** (1898-1983) litteraturhistoriker- og kritiker, pioner innenfor barnebokkritikken. Listen over litterære forfattere som bidrog med tekster i *Kvinnen og tiden* er omfattende, men jeg skal nevne noen som også var tilknyttet tidsskriftets som faste medarbeidere: Mange av **Inger Hagerups** (1905-1985) dikt og essayistikk ble for første gang trykket i *Kvinnen og tiden*. **Haldis Moren Vesaas** (1907-1995) bidro med dikt, artikler og som foredragsholder på møter. Andre forfattere som kan trekkes frem er **Johan Borgen** (1902-1979), **Finn Havrevold** (1906-1988) og **Torborg Nedreaas** (1906-1987).¹²⁶

I sin masteroppgave fra 1980 hevder Britt Kari Ingebrigtsen at de fleste av både medarbeiderne og de som lovet å skrive for bladet primært var oppført for å vise støtte til bladet. Ingebrigtsen

¹²⁶ Informasjonen i dette avsnittet om *Kvinnen og tidens* medarbeidere er basert på artikler fra Store norske leksikon og Norsk biografisk leksikon. Fullstendige referanser til alle navngitte personer står opplistet i slutten av oppgaven under Nettresurser.

intervjuet Ingeborg Lyche som skal ha uttalt at medarbeiderne var gamle kjente kamerater og at de var en stor gruppe som arbeidet mer uformelt sammen. Lyche mente at alle som arbeidet i ledende stillinger i samfunnet i tidsrommet *Kvinnen og tiden* ble utgitt på en eller annen måte var i kontakt med tidsskriftet, så lenge de ikke var altfor reaksjonære.¹²⁷ Karin Beate Vold mener at 1940 og 1950-tallets skrivende kvinner mistet et publiseringsorgan og kulturelt samlingspunkt da *Kvinnen og tiden* gikk inn. De kvinnelige leserne mistet også veivisere som gjorde litteratur aktuell på deres premisser. Hun hevder at selv om en finner dikt og noveller av kvinnelige forfattere også i litterære/kulturelle tidsskrift som *Vinduet*, *Samtiden* og *Syn og Segn* var det det mannlige forfatterskapet som stod i fokus. Debatten og kritikken i disse tidsskriftene var også sterkt mannsdominerte.¹²⁸

2.2.4 Tilknytning til organisasjoner

Flere av kvinnene som arbeidet med *Kvinnen og tiden* var også tilknyttet den organiserte kvinnebevegelsen og andre aktive samfunnsorganisasjoner. Her vil jeg trekke frem eksempler på personforbindelser til noen av disse organisasjonene.

Flere av tidsskriftets medarbeidere var viktige kvinnesaksforkjempere, og aktive medlemmer av Norges kvinnesaksforening. Noen av disse var f.eks Ellen Gleditsch, Eva Kolstad og Liv Schjødt. Den som kanskje assosieres sterkest med NKF fra denne tiden er Margarete Bonnevie. Bonnevie var leder for NKF fra 1936-1946 og var med i *Kvinnen og tidens* redaksjonsråd fra begynnelsen. Etter at rådet ble nedlagt var hun knyttet til tidsskriftet som fast medarbeider helt til det gikk inn i 1955. Bonnevie var en drivende kraft innenfor den norske kvinnebevegelsen. En av hennes kampsaker var gifte kvinners rett til å arbeide. Hun gav uttrykk for sine synspunkt gjennom bøker og utstrakt artikkelsskriving. Bonnevies første bok *Ekteskap og arbeid* som kom ut i 1932 var forut for sin tid. Den grep inn i debatten som foregikk rundt kvinnerollen i 1930-årene og mange av tankene var nye og ble formulert i kvinnesakssammenheng for første gang. Elisabeth Lønnå skriver at et sentralt standpunkt hos Bonnevie var å frigjøre den gifte kvinnen ved å få henne ut av hjemmet. De skulle bli økonomisk selvstendige og få muligheten til å bruke evnene sine til andre ting enn husarbeid og barnepass. Bonnevie mente at når de gifte kvinnene fikk anledning til å ta arbeid utenfor hjemmet ville de unge pikene ta utdanning og arbeidsmuligheter alvorlig. På denne måten ville kvinnene i større grad benytte seg av adgangen til å delta i politikk og samfunnsliv. For Bonnevie var det avgjørende at kvinner og menn styrte sammen for å få et bedre samfunn.¹²⁹

¹²⁷ Ingebrigtsen, *Kvinnepolitikk og litteratursyn i KVINNEN OG TIDEN 1945-1955*, 20.

¹²⁸ Vold, «For fred og demokrati», 39.

¹²⁹ Lønnå, *Stolthet og kvinnekamp*, 87-90.

Bonnevies perspektiver gjenspeiles også i *Kvinnen og tidens* kvinnesyn.

Kvinnen og tiden ble aldri noe organ for Norsk kvinnesaksforening, men kunne til en viss grad brukes som talerør for foreningen før de fikk sitt eget blad *Kvinnesaksnytt* i 1950. Ved flere anledninger oppfordret NKF sine medlemmer til abonnere på *Kvinnen og tiden*. Landet rundt hadde foreningen også stor glede av studiesirklene som ble holdt i regi av *Kvinnen og tiden*.¹³⁰

Kvinnens rett til utdanning var et sentralt tema som ble drøftet i *Kvinnen og tiden*. Tidsskriftet hadde tydelige personforbindelser til Norske Kvinnelige Akademikers Landsforbund, som var en organisasjon for kvinner med eksamen fra universitet eller høyskole. Forbundet eksisterte fra 1920-1997 og jobbet i etterkrigstiden med å motivere kvinner til å ta høyere utdanning.¹³¹ I mellomkrigstiden satt tre av *Kvinnen og tidens* faste medarbeidere som formann: Ellen Gleditsch (1925-1928), Aaslaug Aasland (1935-1937) og Åse Gruda Skard (1937-1939).¹³²

Målrettet fredsarbeid var også noe som engasjerte tidsskriftet og flere medarbeidere var tilknyttet den internasjonale fredsbevegelsen. I den norske seksjonen av Internasjonal Kvinnelig for fred og frihet satt Ingeborg Lyche som formann fra 1949-1951. Det ble også opprettet en norsk seksjon av Kvinnenes Demokratiske Verdensforbund i 1948, med Mimi Sverdrup Lunden som formann. Lunden kom med i *Kvinnen og tiden* i 1949. I et opprop om innkalling til stiftelsesmøte av den norske seksjonen finner en navnene til bl.a Henriette Bie Lorentzen, Ellen Gleditsch, Sigrid Helliesen Lund, Henny Ording og Liv Schjødt. Ifølge masteroppgaven til Britt Ingebrigtsen var nesten halvparten av navnene på oppropet medarbeidere i *Kvinnen og tiden*.¹³³

2.3 Kvinnen og tiden i dagspressen

Ved hjelp av Nasjonalbibliotekets avissamling har jeg forsøkt å få et innblikk i hvordan *Kvinnen og tiden* plasserte seg i «tiden». Jeg har fokusert både på omfanget og ordlyden i denne kartleggingen. Fra slutten av 1945 og frem til utgangen av 1947 har jeg laget en omfattende oversikt over alle henvisninger til tidsskriftet. I denne perioden ble *Kvinnen og tiden* omtalt 382 ganger i en eller annen form i 91 ulike aviser. *Kvinnen og tiden* gjorde seg bemerket i hele landet, fra *Agderposten* i

¹³⁰ Lønnå, *Stolthet og kvinnekamp*, 141.

¹³¹ Store norske leksikon, «Norske Kvinnelige Akademikers Landsforbund» av Merethe Roos, 02.01.24. https://snl.no/Norske_Kvinnelige_Akademikers_Landsforbund

¹³² Johnsen, *Kvinner i akademisk fellesskap*, 122.

¹³³ Ingebrigtsen, *Kvinnepolitikk og litteratursyn i KVINNEN OG TIDEN 1945-1955*, 21-22.

sør til avisa *Tromsø* i nord. Henvisningene til *Kvinnen og tiden* inkluderer tidsskriftsanmeldelser, gjengivelser av artikler, referat fra ulike organisasjoner, annonser for studiesirkler, handelsregister og stillingsutlysninger. Perioden 1948-1955 viser en markant nedgang i referanser til *Kvinnen og tiden* i dagspressen. Dette kan nok skyldes at tidsskriftet hadde mistet sin nyhetsverdi, men sammenfaller også med tapet tidsskriftet hadde av abonnenter og deres egen opplevelse av at budskapet deres om fellesskap mistet fotfeste.

I etterkrigstiden stod partipressen fortsatt sterkt i Norge. Partipressen var et system der avisene opererte som politiske organ, og hver avis var tilknyttet et bestemt politisk parti. Bindingene til partiet kom til uttrykk i innholdet i avisene, blant annet ved at egne politikere kunne regne med velvillig omtale, mens politiske motstandere ble møtt med en mer kritisk holdning. Partiets syn kom frem både på lederplass og i det redaksjonelle stoffet. Arbeiderpartiet, Høyre, Venstre og Senterpartiet var de som hadde den største partipressen. Disse partiene hadde aviser i alle fylker.¹³⁴ *Kvinnen og tiden* var synlig både i arbeiderbladene og i den mer konservative dagspressen. Begge sider av den politiske skalaen var generelt positivt innstilt til tidsskriftet i starten, selv om noen også inntok en mer skeptisk holdning. Felles for begge sider var at det i stor utstrekning inneholdt annonser for *Kvinnen og tidens* studiesirkler. I takt med eskaleringen av den kalde krigen ser en tendens til at kommunistfrykten bidro til en mer lunken innstilling til *Kvinnen og tiden* på høyresiden av pressen.

Kvinnen og tiden var også synlig på avisenes såkalte «kvinnesider». Det kan virke som om avisredaktørene først på 1920-1930-tallet «oppdaget» at de også hadde kvinnelige lesere, og at kvinnene kanskje hadde noen andre interesser enn menn. Derfor opprettet mange aviser egne kvinnespalter og kvinnesider. Dette ble gjort både for å skaffe annonsører og kvinnelige lesere. Kvinnesidene inneholdt som regel stoff om hus og hjem, i tillegg til at de tok opp kulturelle, sosiale og politiske spørsmål. De kvinnelige journalistene hadde delte meninger om kvinnesidene. Noen mente at kvinnene var opptatt av mye mer enn hva som fikk plass på disse sidene. De ønsket at stoffet skulle spres utover i avisen fremfor å bli puttet på en egen side. Det ble også brukt som argument at kvinnesaker som var viktige for hele samfunnet ikke nådde ut til menn når de ble plassert på kvinnesidene. Andre igjen ville gjerne beholde ordningen av frykt for at kvinnestoffet ikke ville få plass eller drukne i andre nyheter og reportasjer.¹³⁵ En finner flere henvisninger til

¹³⁴ Store norske leksikon, «partipresse» av Kristin Skare Orget og Roar Madsen, 14.01.24. <https://snl.no/partipresse>

¹³⁵ Roalsø, *Å skrive i motvind*, 9-18.

Kvinnen og tiden i den konservative dagsavisen *Hamar Stiftstidende* på kvinnesiden «Oss kvinner i mellom» og på «Våre kvinner i hjem og yrke» i Høyre-avisen *Stavangeren*. Avisen *Friheten*, som var hovedorganet for NKP, refererte også flittig til *Kvinnen og tiden* på sin kvinneside «Vi kvinner».

2.3.1 Mottakelse

Første nummer av *Kvinnen og tiden* kom ut 2. desember 1945. Henriette Bie Lorentzen har skrevet at de følte seg velkomne.¹³⁶ Det gjenspeiles i ukepressen hvor mange aviser informerte om det nye tidsskriftet med en forventningsfull tone. I desember står det i *Dagbladet* at *Kvinnen og tiden* var et naturlig ledd i utviklingen og at tidsskriftet hadde en lang rekke av landets dyktigste og mest fremtredende kvinner som medarbeidere.¹³⁷ Avisen *Sørlandet* anbefalte alle som anså seg selv som våkne og ansvarsbevisste burde abonnere på *Kvinnen og tiden*. De mente bladet kunne være med på å vekke og inspirere folk, og gi hverdagslivet både innhold, rikdom og glede.¹³⁸ *Nordlands Folkeblad* informerte om et nytt blad for våkne kvinner og skrev:

«Det prisverdige tiltak å sette i gang et upolitisk anlagt organ som kan bidra til å vekke og fremme den norske kvinnes interesse for sin samtid og for de aktuelle spørsmål som er oppe i tiden, har min største sympati. Vi anbefaler heftet til alle damer som vil gjøre opp en selvstendig mening om tingens tilstand i dag. Heftet er godt.»¹³⁹

Andre var litt mer tilbakeholdne i sin omtale av det nye tidsskriftet. I *Sandefjords blad* skrev en husmor at det på medlemsmøte i Sandefjord husmorforening var gått ut en anbefaling om å abonnere på *Kvinnen og tiden*. Hun skrev:

«Hvis man leser det første nummer, kan man ikke unngå å legge merke til at tidsskriftet har en temmelig rød farve - om enn foreløpig bare lysrød. Det gjelder å være forsiktig i begynnelsen for å sikre seg en viss goodwill. (...) Sandefjords husmødre må derfor forberede seg på nye røde drypp i postkassen hvis de fortsatt ønsker å abonnere på tidsskriftet.»¹⁴⁰

Men selv om denne husmoren fra Sandefjord var litt reservert, ble *Kvinnen og tiden* både som tidsskrift og studiesirkel tilsynelatende godt mottatt av en rekke lag og organisasjoner. I avisene

¹³⁶ Lorentzen, «Kvinnen og tiden 1945-1955», 120.

¹³⁷ *Dagbladet* 6.12.45, «Kvinnen og tiden», 6.

¹³⁸ *Sørlandet* 7.12.1945, «Kvinnen og tiden», 3.

¹³⁹ *Nordlands folkeblad* 22.01.1946, «Et nytt blad for våkne kvinner», 2.

¹⁴⁰ *Sandefjord blad* 24.04.1946, «Fra lesekreten Røde drypp», 2.

finner en mange referat fra lokale husmorlag, kvinnesaksforeninger, bonde,- arbeider og høyrekvinnelag hvor medlemmene ble oppfordret til å abonnere på tidsskriftet eller ta del i studiesirkler i regi av *Kvinnen og tiden*. I *Ny tid (Trondheim)* kan en lese i Trondheims husmorlags referat at de skal bruke studiemateriell fra *Kvinnen og tiden* til en studiesirkel ledet av to av medlemmene fra laget.¹⁴¹ I avisa *Sarpen* kommer det frem at Sarpsborg Høirekvinnens forening hadde et møte hvor det ble foreslått å bruke *Kvinnen og tiden* sitt studiemateriell. Dette hadde allerede blitt brukt av Unge Høire. *Kvinnen og tiden* blir beskrevet som litt vel radikalt til å være et upolitisk organ, men studiebrevene var ifølge referatet nøytrale. I *Samhold (Gjøvik)* skrev referenten fra Biri Bondekvinnelag sitt møte at det hadde blitt lest høyt fra en artikkel i *Kvinnen og tiden* som omhandlet kvinnene på landsbygda. Opplesningen ble fulgt av en livlig diskusjon.¹⁴² Og i *Lillehammer tilskuer* finner en referat fra Lillehammer Kvinnesaksforening hvor det går frem at formannen hadde redegjort for det nye tidsskriftet *Kvinnen og tiden*. Det ble trukket frem at bladet blant annet kom til å representere kvinnesaken.¹⁴³

2.3.2 Forholdet til kritikerne

Flere aviser hadde egne spalter hvor de anmeldte tidsskrifter og opplyste leserne sine om hvilke saker som ble tatt opp i de ulike bladene. I *Arbeiderbladet* var det i denne perioden Nic Stang¹⁴⁴ som var fast skribent og kritiker for tidsskriftspalten. I januar 1946 skrev Stang at han skamfullt måtte bekjenne at han enda ikke hadde lest første nummer av det nye tidsskriftet *Kvinnen og tiden*. Selv om han trakk fram at tidsskriftet hadde en høyst ansvarlig redaksjonskomité, var han usikker på om tidsskriftet hadde noe dypere berettigelse. Denne oppfatningen var basert på en mening om at kvinnene hadde tilgang til de samme arenaer som menn, og at det ville være mer nyttig om kvinnene heller drøftet sine synspunkter i f.eks dagspressen. Der kunne de kjempe vel så effektivt for sine idéer og kanskje nå enda lengre ut. Og det var vel nettopp menn som burde sette seg inn i kvinnenes problemer i et moderne samfunn? Likevel anså han det som en mulighet at kvinnene trengte vel så mye oppdragelse som menn, så sånn sett var det kanskje lurt å lokke dem til sitt eget tidsskrift.¹⁴⁵

¹⁴¹ *Ny tid (Trondheim)* 15.01.47, «Stavne husmorlag», 2.

¹⁴² *Samhold (Gjøvik)* 6.09.1947, «Biri Bondekvinnelag», 6.

¹⁴³ *Lillehammer tilskuer* 2.12.1945, «Lillehammer kvinnesaksforening», 2.

¹⁴⁴ Nic Stang hadde en trefoldig karriere som klassisk filolog, akademisk kunsthistoriker og utadvendt litterat. Han fremstår som en av de flittigste og mer kompetente bidragsyterne til offentlig debatt i Norge fra 1940-1960 årene. Hans faste avis fra 1945 var *Arbeiderbladet*, hvor han bidro både som spaltist og kritiker. Hans engasjement for internasjonalt, sovjetvennlig fredsarbeid førte imidlertid til brudd med *Arbeiderbladet*, og fra 1957 var *Dagbladet* hans dagsavis. (Store biografiske leksikon, «Nic Stang» av Hans Fredrik Dahl, 17.01.24. https://nbl.snl.no/Nic_Stang)

¹⁴⁵ *Arbeiderbladet* 25.01.1946, «Tidsskrifter, et årsoppgjør», 2.

Denne kritikken gikk ikke *Kvinnen og tiden* hus forbi, og de kom med tilsvaer på lederplass. De reagerte på at Stang anmeldte bladet uten å ha lest det. I tillegg var det på dette tidspunktet kommet ut tre nummer, ikke bare ett slik Stang insinuerte. På spørsmålet om hvorfor kvinnene trengte sitt eget blad og ikke bare kunne lufte sine problemer og interesser i dagspressen, svarte de:

«Ja, si det, vi kan betro herr Stang, at dette har sine vanskeligheter, bl.a av den grunn at disse publikasjoner ikke har ubegrenset plass til alle de ting kvinner vil både lese og skrive om. Det er nemlig slik, og det kan være med stor overvinnelse og meget motvillig vi kvinner av den yngre generasjon konstanterer det, at det fremdeles eksisterer et «kvinneproblem» i samfunnsmessig betydning. Intet ville være mer nyttig enn om også de politisk interesserte menn, inklusivt tidsskriftsanmeldere, ville være oppmerksom på det, og ta spørsmålet alvorlig.»¹⁴⁶

Stang klarte ikke å la være å kommentere *Kvinnen og tidens* tilsvaer. Han skrev tilbake i sin egen spalte at *Kvinnen og tiden* hadde all mulig grunn til å protestere når noen satt et lite spørsmålsteget ved et slikt kvinneblad. Men det var, ifølge han, hverken grunn til å spille fornærmet eller være uredelige i sin argumentasjon, aller minst for et blad som tok det som sin oppgave å oppdra kvinnene til saklighet i debatt. De redigerende damene burde være både mindre sure og mer saklige i store og små ting. Nå hadde han imidlertid fått tid til å lese gjennom alle utgivelsene som var kommet og mente at *Kvinnen og tiden* kunne gjøre en viktig innsats ikke minst for å fremme saker som kunne gjøre det mulig å utnytte gifte kvinners arbeidskraft på en mer nyttig måte for samfunnet.¹⁴⁷

Etter en litt trøblete start ble Nic Stang en god alliert for *Kvinnen og tiden*. Han fortsatte å gi tidsskriftet plass og god omtale i sin tidsskriftspalte. Han løftet blant annet frem Bergliot Lies artikkel «Kvinnens plass er i industrien» som han mente drøftet vesentlige kvinneproblemer og kravene så klart at det var en fornøyelse å lese. Han oppfordret alle som skjønnte at det foregikk viktige omlegginger i samfunnet om å finne frem til *Kvinnen og tiden*.¹⁴⁸ Stangs egne meninger så også ut til å sammenfalle med *Kvinnen og tidens* posisjon til samfunnet. Da han trakk frem Grete Bonnevie Høyers sak om samskatten, skrev han at den klare oversikten i artikkelen sa alt som kunne sies om den skamløse skattepolitikken som hindret gifte kvinner i å arbeide utenfor hjemmet.

¹⁴⁶ *Kvinnen og tiden* 5/1946: 1.

¹⁴⁷ Arbeiderbladet 17.04.1946, «Tidsskrifter», 2.

¹⁴⁸ Arbeiderbladet 24.06.1946, «Tidsskrifter», 9.

Ifølge ham var hennes tabeller en iskald tale som burde gjøre inntrykk selv på en Stortingskomité.¹⁴⁹ Etterhvert dukket også Stang sitt navn opp i *Kvinnen og tiden* som skribent, hvor han skrev artikler om f.eks. Rinnansaken¹⁵⁰ og kunstneriske uttrykk¹⁵¹. Fra å være usikker på tidsskriftets berettigelse gikk han over til å fremheve *Kvinnen og tiden* som et viktig tilskudd i offentligheten:

«I kampen mot magasiner, kvinneblad som bare vil selges, halvgode oversettelser og norske bøker som vender seg til en spesiell type fruer og vordende sådanne, er «Kvinnen og tiden» et av de få faste holdepunktene. Det er fremfor alt preget av vilje og alvor - kanskje litt for mye alvor, dersom en skal være helt oppriktig. Men i et land som er stappfullt av alvorsmenn, blir det vel mest «alvorskvinner» også.»¹⁵²

På slutten av 1940-tallet pågikk det en debatt i hele Skandinavia som dreide seg om kvaliteten på ukebladene. Forfatter Agnar Mykle bidro i denne debatten, og var en av dem som mente at en burde ta opp kampen mot «den kulørte presse». I *Bergens Arbeiderblad* løftet han frem hele den norske ukepressen til diskusjon og klassifisering. Dette kulminerte i en lengre kronikk i *Arbeiderbladet* hvor han gav en vurdering av de forskjellige ukebladene. Han klassifiserte 50 norske ukeblad i 5 grupper (1. *Prisverdige ukeblad* 2. *Hederlige ukeblad* 3. *Kunstnerisk delvis hederlige ukeblad som kan bli bedre* 4. *Slette ukeblad som muligens kan bli bedre* 5. *Utrolig slette ukeblad*). *Kvinnen og tiden* var et av få blad som inntok første plassen.¹⁵³ Mykles klassifisering ble trykket i flere aviser blant annet *Fremtiden*, *Østlandets blad*, *Dagningen*, *Dagen (Bergen)* og *Dagsavisen*.

2.3.3 Kommunistiske beskyldninger

Som tidligere nevnt jobbet *Kvinnen og tiden* hele sin levetid med å bli kvitt kommunistiske beskyldninger som oppstod i kjølvannet av Kirsten Hansteens tilknytning til NKP. Henriette Bie Lorentzen har skrevet at tidsskriftet ble født i den varme freden og ble drept av den kalde krigen.¹⁵⁴ I dagspressen kom det frem kommunistiske anklager rettet både mot *Kvinnen og tiden*, redaktørene og medarbeiderne. I *Adresseavisen* i 1948 ble det hevdet at Kvinnenes demokratiske verdensforbund var kommunistisk. I den forbindelse ba de leserne merke seg at Lorentzen sammen

¹⁴⁹ *Arbeiderbladet* 3.10.1946, «Tidsskrifter», 7.

¹⁵⁰ *Kvinnen og tiden* 21-22/1946: 42.

¹⁵¹ *Kvinnen og tiden* 10/1947: 29-35.

¹⁵² *Arbeiderbladet* 3.10.1946, «Tidsskrifter», 7.

¹⁵³ *Arbeiderbladet* 29.01.1948, «Skal vi ta en kamp mot den kulørte ukepressen?», 4-5.

¹⁵⁴ Lorentzen, «Kvinnen og tiden 1945-1955», 124.

med Hansteen redigerte det angivelig politisk nøytrale *Kvinnen og tiden*. Det ble trukket frem at blant bladets faste medarbeidere kunne en finne en rekke av Verdensforbundets tillitsmenn. De nevner Ellen Gleditsch, Henny Ording og Liv Schjødt. Avisen oppfordret nasjonalsinnede kvinner til å være på vakt.¹⁵⁵ *Sandefjord blad* opplyste om at *Kvinnen og tiden* gikk inn i 1949 og skrev at tidsskriftet var kjent som et temmelig radikalt blad, nærmest litt kommunistisk.¹⁵⁶

Arbeiderbladet trykket i 1949 en notis under tittelen «Folkebrevet»:

«En Henriette Bie Lorentzen i Horten og Kirsten Hansteen har sendt ut et eget opprop med oppfordring om å samle underskrifter på det såkalte folkebrev. Det insinueres at tilslutningen til Atlanterhavspakten er skjedd uten at det norske folk er spurt til råds. Dette oppropet er også et ledd i den kamuflerte kommunistiske propaganda. Og fru Kirsten Hansteen låner atter ut sitt navn, det hun skulle ha plikt til å verne om.»¹⁵⁷

Dette fikk kretsen rundt Lorentzen og Hansteen til å reagere. I et innlegg i Arbeiderbladet rettet til Hr. Redaktør ble det lagt frem at notisen Folkebrevet var et bakholdsangrep på to kjente kvinneskikkelser. Angrepet var av en slik karakter at den, ifølge innlegget, hadde skapt indignasjon i vide kretser. Lorentzens innsats under krigen blir fremhevet og de forlanger at Hansteen har sin rett til å uttrykke sin selvstendige mening, som hun heller aldri hadde lagt skjul på. Videre ble det skrevet at Kirsten hadde behandlet navnet til Viggo Hansteen på en verdig måte, ved at hun i hans ånd hadde tatt opp kampen for fred og rettferdighet. Innlegget sa klart i fra om at Arbeiderbladet hadde brukt en hensynsløs og tarvelig taktikk som var uforenelig med partiets idealer. Det var Arbeiderpartiet som her misbrakte Viggo Hansteens navn, et navn ikke minst Arbeiderpartiet burde verne om. Innlegget var signert av Chris Bruusgaard, Gerda Evang, Astrid Hansen, Liss Bang-Hansen og Nic Waal.¹⁵⁸ Redaktøren svarte i en lite forsonende tone under innlegget:

«Det gjelder ikke oppfatninger. Det står enhver fritt, bortsett fra kommunistiske medlemmer. Men metoder. Det er under behandlingen av A-pakten begått slike uhyrligheter at de ut fra et demokratisk synspunkt må brennmerkes som utilstedelige. Og ansvaret blir ikke mindre fordi om de blir begått av kvinner. Vi har for vår del for stor respekt for Viggo Hansteens innsats til å ville nytte hans navn

¹⁵⁵ Adresseavisen 5.03.1948, «Kamuflert kommunisme», 3.

¹⁵⁶ Sandefjord blad 25.04.1949, «Kvinnen og tiden går inn», 2.

¹⁵⁷ Arbeiderbladet 26.03.1949, «Folkebrevet», 4.

¹⁵⁸ Arbeiderbladet 29.03.1949, «Folkebrevet», 2.

i en fraksjonell strid. Adressen er derfor helt feilaktig. Den er også feilaktig når det gjelder partiets idealer. De blir iblant satt hardt på prøve, men har overlevd - tross alt.»¹⁵⁹

Høsten 1954 foregikk det en heftig avisdebatt rundt Arbeiderpartiets partisekretær Haakon Lie. Lie satt som partisekretær fra 1945-1969, i denne rollen etablerte han seg som en viktig og mektig politiker i etterkrigstiden. Under den offentlige debatten i 1954 havnet han på førstesiden i mange av landets aviser og ble kjent som en temperamentsfull og innbitt kommunistmotstander. Debatten hadde utgangspunkt i *Kaderpartiet* - et 92 sideres hefte skrevet av Lie. Boken var inspirert av den amerikanske sosiologiprofessoren Phillip Selznicks sin bok *The Organizational Weapon: A study of Bolshevik Strategy and tactics*. Lies tittel *Kaderpartiet* viste til kommunistene og boken tok sikte på å avsløre infiltreringsstrategiene Lie hevdet de brukte for å overta makten. Boken var utfyllt med til dels kontroversiell bruk av norske eksempler og navnga flere norske organisasjoner som Lie mente i realiteten var kommunistiske dekkorganisasjoner. Disse påstandene ble kritisert og til dels raljert over både på høyre- og venstresiden i pressen. Forfatter Hans Olav Lahlum mener det i ettertiden er vanskelig å forstå at Lie ikke var mer oppmerksom på at det kunne vekke sterke reaksjoner når han uten videre forklaring rette kommunistiske beskyldninger mot organisasjoner som «De tuberkuløses hjelpeorganisasjon» og «Grinifangenes forening».¹⁶⁰

Kvinnen og tiden stod også på listen i *Kaderpartiet* over organisasjoner som kommunistene var i ferd med å overta. I Dagbladet sin artikkel «Arbeiderpartiets McCarthy gir ut en bok: Haakon Lie strør om seg med kommunistiske beskyldninger»¹⁶¹ kan en lese dette:

«Kommunistene i Norge har etter krigen også konsentrert seg om organisasjoner som ikke har vært dannet av dem, men som de ved infiltrasjon har søkt å ta ledelsen av. Organisasjoner omkring de to tidsskriftene «Kvinnen og tiden» og «Ungdom» er eksempler på dette. (...) I hr. Lies maccarthy-øyne er det altså svært mange som aktivt støtter kommunistene.»¹⁶²¹⁶³

¹⁵⁹ Arbeiderbladet 29.03.1949, «Folkebrevet», 2.

¹⁶⁰ Lahlum, *Haakon Lie*, 335-336.

¹⁶¹ Dagbladet 4.10.1954, «Arbeiderpartiets McCarthy gir ut en bok. Haakon Lie strør om seg med kommunistiske beskyldninger», 1, forts. 7.

¹⁶² Dagbladet 4.10.1954, «Arbeiderpartiets McCarthy gir ut en bok. Haakon Lie strør om seg med kommunistiske beskyldninger», 7.

¹⁶³ Haakon Lie ble i dagspressen sammenlignet med den amerikanske politikeren Joseph McCarthy, som i samtiden førte en aktiv kamp mot kommunismen. Forfatter Hans Olav Lahlum mener at ulikhetene mellom Lie og McCarthy var åpenbare. McCarthy befant seg politisk til ytre høyre og rettet anklager mot et stort antall navngitte personer i høye stillinger innenfor regjeringsadministrasjonen. Lie befant seg godt ut på venstresiden og angrep påstått infiltrasjon i fredsbevegelsen og folkeorganisasjoner. Men felles var de overdrevne anklagene om kommunistisk innflytelse. Likhetstrekkene i tiden bidro, ifølge Lahlum, til å etablere et bilde av Lie som Norges McCarthy. Dette var et stempel han senere skulle slite med å bli kvitt. (Lahlum, *Haakon Lie*, 338-339.)

Kvinnen og tiden tok opp beskyldningene fra Haakon Lie på lederplass.¹⁶⁴ De skrev at en del av leserne sikkert hadde blitt gjort oppmerksom på Lies omtale av *Kvinnen og tiden* gjennom dagspressen. Men at de da antageligvis også hadde fått med seg at det var påvist uetterretteligheter i *Kaderpartiet*. De hentet frem det tidsskriftet hadde skrevet redaksjonelt i et av de første numrene i 1946. Her hadde de redegjort for *Kvinnen og tidens* målsetning, som i korte trekk handlet om å bygge opp igjen tillit etter andre verdenskrig, vekke kvinnene ut av sløvhets og påkalle samarbeid på tvers av særinteresser og partitilhørighet. De skrev avslutningsvis:

«Det var hva den krets av kvinner som startet *Kvinnen og tiden* den gang stod sammen om. Man kan gjerne kalle det infiltrasjon. Dette programmet har redaksjonen fulgt hele tiden og gjør det også i dag. Det er ikke redaksjonen og *Kvinnen og tiden* som har skiftet standpunkt.»¹⁶⁵

Også tidligere brukte *Kvinnen og tiden* lederplass til å forsvare sitt redaksjonelle innhold. I en leder fra 1947 tok tidsskriftet opp at de hadde fått høre at de drev med ensidig Spania-propaganda. Her slo de tilbake med at de var stolte over å ha tatt ut det som utspilte seg i Spania på et tidlig tidspunkt, de hadde brakt opplysning om Spania før dagspressen kom på banen. De mente de i beskjedne målestokk hadde prøvd å være med på å skape en opinion mot Francos Spania; «nazismens arnested i dag.»¹⁶⁶ I samme leder tar de opp spørsmålet om hvorfor de ikke angrep det russiske diktaturet. De svarte med at alle diskuterte Sovjet-Russland og de hadde forsøkt å følge med. De påpekte at deres kilder om Sovjet bare var basert på det som var skrevet av vest-europeere og amerikanere, men at de så at oppfatningene var svært delte. *Kvinnen og tiden* var opptatt av å se hvor Sovjetunionen var å vei. Var det mot demokrati eller bort fra demokrati? Også med tanke på litteraturen som ble presentert i tidsskriftet fremholdt de at de bare tok med den ikke-kommunistiske delen av litteraturen. De fastslo samtidig at: «Men *en ting* kan vi iallfall si, at de som setter likhetstegn mellom Francos middelalder og det veldige russiske eksperiment, de er iallfall *ikke* orientert.»¹⁶⁷

Etter min lesning av *Kvinnen og tiden* sitter jeg ikke igjen med et inntrykk av at tidsskriftet fremmet kommunistisk ideologi. De eneste artiklene som kan trekkes mot kommunismen er reportasjene fra Øst-Europa, men tidsskriftet inneholder også reportasjer fra f.eks. USA. Disse reportasjene fremstår i

¹⁶⁴ *Kvinnen og tiden* 2/1955 29-30.

¹⁶⁵ *Kvinnen og tiden* 2/1955: 30.

¹⁶⁶ *Kvinnen og tiden* 1/1947: 3.

¹⁶⁷ *Kvinnen og tiden* 1/1947: 3.

stor grad som en del av prosjektet om å opplyse kvinner om hva som skjedde i verden. *Kvinnen og tiden* uttrykte også flere ganger på lederplass at selv om de var partiuavhengige var det umulig å lage et helt upolitisk tidsskrift, fordi alt som skjedde i verden var politisk. Selv om tidsskriftet fikk rosende omtale i flere ulike aviser, kan det også nevnes her at det i perioden 1945-1947 var NKPs avis *Friheten* som hadde flest henvisninger til *Kvinnen og tiden*. Spesielt på *Frihetens* kvinneside «Vi kvinner» finner en mange referanser til *Kvinnen og tiden*.

2.4 Avsluttende oppsummering

I dette kapitlet har jeg tatt for meg *Kvinnen og tidens* utgangspunkt og historie. Tidsskriftet var en fortsettelse av det illegale bladet *Kvinnefronten* som kom ut i krigens siste fase. Basert på erfaringene fra andre verdenskrig mente kvinnene bak *Kvinnen og tiden* at det var behov for et tidsskrift som kunne samle kvinner på tvers av sosiale skillelinjer, yrke og politisk oppfatning. De ønsket å ha en plattform hvor de kunne ta opp sosiale og politiske spørsmål som hadde særlig betydning for kvinner. Det var også viktig for dem å «vekke» kvinnene til å bli mer ansvarsbevisste medborgere både for å forankre fred og demokrati for fremtiden, og for at kvinnene ikke skulle bli satt på sidelinjen når landet skulle gjenreises etter krigsårene.

Kvinnen og tiden hadde en tydelig kvinnepolitisk profil, men basert på tilbakemeldinger fra leserne måtte de stadig ta grep for å balansere tyngre og lettere innhold. Dette resulterte i at tidsskriftet både tok opp saker som drøftet sosiale og politiske utfordringer, men også hadde innslag av bl.a matoppskrifter og tips om blomsterstell. *Kvinnen og tiden* hadde også et sterkt fokus på litteraturformidling, og mange av etterkrigstidens store forfattere fikk sine tekster publisert i tidsskriftet.

Kirsten Hansteen og Henriette Bie Lorentzen var redaktører for *Kvinnen og tiden*, og med seg hadde de noen av etterkrigstidens mest fremtredende offentlige skikkelser som medarbeidere. Samtlige av medarbeiderne var høyt utdannet og tidsskriftet kunne lokke med ekspertise innenfor mange fagfelt. Flere av medarbeiderne var også aktivt tilknyttet organisasjonslivet, særlig innenfor kvinnebevegelsen.

I dette kapitlet har jeg også sett på hvordan *Kvinnen og tiden* ble omtalt i dagspressen. Basert på omfanget av henvisninger til tidsskriftet i dagspressen, kan en si at *Kvinnen og tiden* var synlig i «tiden». Tidsskriftet fikk stort sett god mottakelse da det kom ut, men etter hvert skapte Kirsten

Hansteens tilknytning til NKP utfordringer for *Kvinnen og tiden*, og de måtte forsvare seg mot kommunistiske beskyldninger.

Kapittel 3. Husmorens arbeid

I første halvdel av 1900-tallet var tanken om kjønnsforskjeller selvsagt for de fleste. Disse forskjellen ble spesielt tydelige i arbeidslivet. Dette hører sammen med fremveksten av det moderne industrisamfunnet, hvor arbeidsplass og hjemmet ble atskilt på en ny måte. Dette førte til en allmenn oppfattelse om at menn skulle være husstandens «utearbeider» og forsørger. Men noen måtte samtidig ivareta husstandens arbeidsoppgaver, dette innebar hovedsakelig å ta vare på barn og gamle, ta seg av matlagning og stell av huset. De hjemmeværende kvinnene ble svaret og løste på denne måten fellesskapets behov ved å ta på seg disse oppgavene. I Norge og andre vestlige land ble flere kvinner husmødre i moderne forstand i løpet av etterkrigstiden. På denne tiden sank antall bondekvinner, arbeiderkvinner sluttet i stor grad med lønnet arbeid og middelklassekvinnene i byene gav avkall på hushjelpen. Flere flyttet til byer og tettsteder, og husmorens arbeid ble mer standardisert. Dette førte til at kvinnene ble likere hverandre på tvers av sosiale skillelinjer. Politikken som ble ført var også i stor grad basert på nettopp et ideal om at kvinner, på tvers av forskjeller, skulle være hjemme og ta seg av hus og barn, mens mennene var familiens forsørgere som lønntakere.¹⁶⁸

Tall viser at nærmere 40% av voksne kvinner i Norge var registrert som husmødre mellom 1900 og 1930. I 1950 hadde dette tallet steget til 53% og i 1960 til 55%. Om en bare hadde sett på andelen av husmødre som var gift, ville tallene vært enda høyere.¹⁶⁹ Samtidig var betegnelsen husmor så bredt definert at til og med kvinner med fulltids lønnsarbeid ble regnet som husmødre dersom de hadde hovedansvar for en husholdning. Det å være husmor ble også et ideal, og på mange måter en identitet. Hvordan samfunnet oppfattet husmoren var paradoksalt nok ganske ambivalent. De ble både løftet frem som nasjonens bærebjelker, samtidig som de ble latterliggjort med støv på hjernen og avhengig av mannens velvilje for å få penger. Forskere mener at den lave statusen til husmoren henger sammen med hvordan lønnet og ulønnet arbeid blir verdsatt ulikt. Begreper rundt arbeid og lønn er ikke nødvendigvis bare økonomiske begreper, men kan også bære med seg implisitte

¹⁶⁸ Melby, «Husmortid», 363 og Lindtner og Neple, «Jeg er trett-trett-trett!», 10-11.

¹⁶⁹ Slottemo, *Norge på 1900-tallet*, 101.

kjønnsforståelser.¹⁷⁰

Kvinnen og tiden innhold bærer preg av at store andeler av landets kvinner på denne tiden arbeidet som husmødre. Spørsmål og utfordringer knyttet til husmorrollen ble drøftet i en rekke artikler i tidsskriftet. I de to første årgangene er også flere annonseplasser fylt med reklame som retter seg direkte mot husmoren. Reklamer fra Høyang aluminium er en gjenganger de to første årene. Målet var å få solgt kjøkkenprodukter, og som ledd i dette ble «husmorveien» solgt inn som «den rette vei». Høyang brukte innsalg som ««Gå husmorveien! Ta huspost og lær noe som gagnar Dem hele livet. Som gift får De neppe bruk for stenografi, ekspedering eller fabrikkarbeid. Husstell derimot - - -. Godt betalt er det også.»¹⁷¹ Etter 1947 forsvinner denne type markedsføring helt fra annonseplassene. Om dette var et bevisst valg er vanskelig å få svar på, men en kan jo stille spørsmål om *Kvinnen og tiden* fant ut at disse annonsene ikke passet sammen med den redaksjonelle hovedlinjen?

Kvinnen og tiden hadde gjennom hele sin periode et globalt perspektiv. Det fremgår et utpreget syn på at internasjonalt kvinnesamarbeid var en forutsetning både for opprettholdelsen av fred og for utvidelsen av kvinners rettigheter. Eksempler fra andre land kunne også brukes for å sette Norges utvikling inn i en større sammenheng. I saker som omhandlet arbeid ble det som regel naturlig for *Kvinnen og tiden* å sammenligne Norge med nabolandene. Spesielt ble problematikk knyttet til husmorens status og rettigheter diskutert i lys av forholdene og utviklingen i Skandinavia, og kanskje aller mest i kontrast til Sveriges utvikling.

I dette kapitlet vil jeg trekke frem artikler fra *Kvinnen og tiden* som kan være med på å belyse tre ulike sider av husmorens arbeid. Først vil jeg se på om husmorens arbeid ble vurdert som arbeid på lik linje med lønnsarbeid. Deretter retter jeg fokuset mot jordbrukskvinnene for å se på forskjeller i arbeidsoppgavene til ulike grupper av husmødre. Til sist tar jeg opp profesjonaliseringen av husmoryrket ved å rette blikket mot saker som omhandler husmorvikarer og husmorferie.

3.1 Var husmorarbeid arbeid?

Husmødrene hadde mange forskjellige oppgaver. Kulturforsker Hilde Danielsen mener at husmorens arbeid kan deles i to: (1) de konkrete arbeidsoppgavene som ble utført og

¹⁷⁰ Danielsen, «Husmorarbeid og yrkesarbeid», 66-67.

¹⁷¹ Se f.eks. *Kvinnen og tiden* 3/1946.

(2) det følelsesmessige ansvaret for at alle i familien skulle ha det bra. Selv om disse to aktivitetene er av ulik art henger de sammen. Det ble sett på som en identitet å være husmor. Danielsen fremhever at i motsetning til i dag var det ikke noe sterkt skille mellom rollene som mor, ektefelle og yrkeskvinne. Tiden og ressursene til husmoren skulle stå til disposisjon for familien. Derfor kan husmorgjeringen gjerne ses på som grenseløs.¹⁷² Med tanke på denne grenseløsheten kan det være utfordrende å gi et kort svar på hva som egentlig var husmorens arbeidsoppgaver. En hjelpsom måte å betrakte husmorens arbeid på er å sammenligne det med «vanlig arbeid». Dette har sosialantropolog Cato Wadel gjort og han trekker frem disse forskjellene: 1. Husmorarbeid er ikke lønnet 2. Husmorarbeid er ikke markedsorientert 3. Husmorens arbeidsplass, hjemmet, er på samme tid hennes egen og familiens viktigste fritidsplass 4. Husmorarbeid omfatter et vidt spekter av aktiviteter 5. Husmoren kombinerer ofte flere arbeidsoppgaver på en og samme tid, spesielt omsorgsarbeid for barn og praktisk husarbeid 6. Husmorens arbeid resulterer ikke i lett identifiserbare og materielle produkter.¹⁷³

Spørsmålet om hvordan arbeid i hjemmet skulle verdsettes var en sak som preget perioden.¹⁷⁴ I denne delen vil jeg trekke frem noen eksempler på fremstillinger og diskusjoner som omhandler dette i *Kvinnen og tiden*. Ble husmødrenes arbeid vurdert som «skikkelig arbeid»? Og hvem tok opp denne tematikken?

3.1.1 Alva Myrdal diskusjonen

I 1946 reagerte leserne av *Kvinnen og tiden* på et intervju med Alva Myrdal. På denne tiden var Myrdal etablert som en av de mest markante stemmene for det sosialpolitiske generasjonsskifte i Sverige. I 1934 gav Myrdal, sammen med sin mann Gunnar Myrdal, ut boken *Krisen i befolkningsspørsmålet*. Boken, som inneholdt flere radikale forslag til familiepolitisk reform, var ifølge historiker Inger Elisabeth Haavet, et tvers igjennom moderne prosjekt. Boken fikk stor oppmerksomhet i hele Norden, og fikk avgjørende betydning for utbyggingen av den svenske velferdsstaten. Et av Myrdals viktigste poenger var at kvinnene måtte få mulighet til å kombinere yrke og moderskap. Dette var et avgjørende premiss for en lykkelig samfunns- og befolkningsutvikling. Hun var en av de få som fremhevet konsekvensene som oppstod for kvinners livsløp når de giftet seg ut av yrkeslivet. At mødre ble holdt utenfor arbeidsmarkedet gjorde dem

¹⁷² Danielsen, *Husmorhistorier*, 10-11 og Danielsen «Den kjønndelte arbeidsdagen», 131.

¹⁷³ Wadel, *Det skjulte arbeid*, 48-49.

¹⁷⁴ Danielsen, «Den kjønndelte arbeidsdagen», 124.

økonomiske avhengige, og tapet av frihet ødela også gleden ved å få barn. Ifølge Myrdal var kvinnenes rett til eget yrke helt grunnleggende. Disse problemstillingene ble betraktet både som sosial- og kvinnepolitiske.¹⁷⁵

Utgangspunktet for diskusjonen i 1946 var Myrdals uttalelser om husmødrenes arbeid. Intervjuet var blitt gjort i forbindelse med at Myrdal hadde holdt foredrag for Yrkeskvinner klubb i Oslo. *Kvinnen og tiden* skrev at Myrdal under foredraget hadde kastet ut en liten brannfakkell. Hun hadde uttalt at hun ikke gikk med på at husmødrene gjerne ville omtales som yrkeskvinner, og at arbeidet de utførte ikke var likeverdig med yrkeskvinnenes arbeid. I intervjuet sa Myrdal videre at hun slett ikke så på husmøyrket som et yrke i fremtiden. *Kvinnen og tiden* påpekte at Myrdal ikke la frem disse påstandene ubegrunnet, men at synspunktene var basert på nye undersøkelser og statistikk. De var også lagt frem på grunnlag av de gifte kvinnenes egne bitre erfaringer. Det gjaldt spesielt de kvinnene som nå hadde voksne barn, eller de som var blitt enke eller skilt. Tidsskriftet mente at tiden de levde i var en tragedie for den middelaldrende kvinne, og at det var på tide at dette problemet ble løftet frem i lyset. *Kvinnen og tiden* tok opp at husmødrene ville møte Myrdals synspunkter med at husarbeidet la beslag på hele tiden deres.¹⁷⁶ Til dette svarte Myrdal:

«Ja, det hører en også fra kvinner som ikke har barn. Selvfølgelig all respekt for det arbeidet. Men det beror på at *systemet* er slik, at tradisjonen er slik. *Hun* har den slags urasjonell bolig, den slags mathusholdning, den slags mann! Men alt dette kan forandres.»¹⁷⁷

Kvinnen og tiden lurte på hvordan dette kunne forandres. Myrdal svarte at de unge pikene ikke måtte stilles ovenfor valget mellom ekteskap og yrke. Pikene trodde de skaffet seg sosial berettigelse ved å gifte seg. Men Myrdal fastholdt at en kvinne burde beholde sitt yrke, selv om hun gikk inn i ekteskapet. Men hva med de mange unge pikene som var interessert i husarbeid, og som så ekteskapet som den eneste måten å få realisert sine interesser på, spurte *Kvinnen og tiden*.

Myrdal svarte:

«Men de bør kunne få tilfredstilt sin trang til husarbeid også uten å ta sikte på en mann. Hvis de velger det som sitt yrke for livet, vil de gå til det med virkelige ambisjoner og utrette noe for

¹⁷⁵ Haavet, «Fremveksten av velferdsstatens familiepolitikk i Norge og Sverige», 76-77.

¹⁷⁶ *Kvinnen og tiden* 10/1946: 12.

¹⁷⁷ *Kvinnen og tiden* 10/1946: 13.

samfunnet og for seg selv. De vil få en annen frihetsfølelse enn den følelsen de ofte har nå - en redsel for å ikke bli gift.»¹⁷⁸

Myrdals intervju fikk ikke stå uimotsagt. Et par måneder senere kom det en sak i *Kvinnen og tiden* hvor det står at Myrdals uttalelser har vakt sterk diskusjon og delvis indignasjon blant leserne.¹⁷⁹ Studiesirkene hadde lest intervjuet og drøftet innholdet. En studiesirkel hadde sendt et lite referat. Her stilte de spørsmålene: Hvorfor kunne ikke husmørbetjenten kalles et yrke? Var det fordi det ikke var lønnet på lik linje med andre yrker? I referatet står det tydelig at husmødrene etter deres mening hadde lengre arbeidstid enn de fleste. Det å være husmor var heller ikke bare å vaske, skure og å lage mat. Det var også husmødrene som fødte og oppdro barna. Studiesirkelen stilte seg helt uforstående til at det skulle være farlig å oppheve dette arbeidet til et yrke. De skrev:

«Den som virkelig utfører husarbeid har et yrke og et av de viktigste yrkene i samfunnet.»¹⁸⁰

Samtidig skrev de at mange av de gjerne ville ha hatt arbeid utenfor hjemmet, men at dette foreløpig var umulig. Studiesirkelen mente det var urettferdig at husmødrene ikke fikk lønn i tradisjonell forstand og dermed var avhengig av mannen for å få penger. Derfor var de opptatt av at både mann og kone hadde en følelse av at mannens inntekt var felles for begge, og at de hadde like stor rett til disse pengene. De ønsket at døtrene skulle få seg yrker, slik at de ikke ble økonomisk avhengig av en «tilfeldig mann». De var også opptatt av spørsmålene rundt deltidsarbeid, og mente det burde eksistere en ordning som gjorde det lettere å gå tilbake til jobb når barna ble eldre. Studiesirkelen mente at ektemennene måtte komme på banen og bidra mer i hjemmearbeidet. Derfor var det viktig at mødrene oppdro sønnene til å ta mer ansvar hjemme, slik at de fikk større forståelse og verdsettelse av husarbeidet. Husfar var en benevnelse de gjerne skulle ha sett innført ved siden av husmor. Men først måtte en gå inn for rasjonalisering av husarbeidet, deretter måtte de forsøke å oppdra mennene.¹⁸¹

Diskusjonen ble avrundet noen nr. senere da Myrdal selv kom med et tilsvarende svar til kvinnene i studiesirkelen.¹⁸² Hun innledet med å skrive at det var farlig å uttrykke seg kort, særlig i et intervju

¹⁷⁸ *Kvinnen og tiden* 10/1946: 14.

¹⁷⁹ *Kvinnen og tiden* 13/1946: 21.

¹⁸⁰ *Kvinnen og tiden* 13/1946: 21.

¹⁸¹ *Kvinnen og tiden* 13/1946: 21.

¹⁸² *Kvinnen og tiden* 20/1946: 23, forts. 30.

og ville derfor gjerne komme med en kommentar. Myrdal skrev at hun var mer enig med studiesirkelen enn hva som kom til uttrykk i intervjuet. Hun mente at slik husarbeidet var organisert nå kunne det absolutt kalles et yrke:

«For øyeblikket er flertallet av voksne kvinner beskjeftiget med husarbeid i sine hjem og dette arbeidet er, slik som hjemmene nå er utstyrt, og med den livsplan som de fleste har, ikke bare et heldagsarbeid, men et helt livsarbeid. Dette husarbeidet har krav på å kalles et yrke. Det er like nødvendig, like slitsomt og like ansvarsfullt som noe annet yrke.»

Samtidig slo Myrdal fast at det var forandringer i tiden, og at en dermed ikke måtte låse kvinnene inne i et profesjonalisert husmoryrke. Dette ville være et hinder i utviklingen. Hun fremhevet at morsarbeidet var og ville fortsette å være mye viktigere enn husarbeidet, som var det praktiske tillegget til morskjeningen. I likhet med studiesirkelen mente Myrdal at det var viktig at husarbeidet ble delt med både mann og barn i husstanden. Dette ville gjøre privatlivet mer kameratslig. Myrdal avsluttet sin kommentar med dette:

«Skulle vi derfor ikke kunne bli enig om alltid å fremheve at i dag er husmorarbeidet et yrke, som ikke på noen måte kan skattes etter fortjeneste, men for våre barnebarn håper vi på et friere liv hvor husarbeidet ikke lengre bør betraktes som et yrke og minst av alt velges som et alminnelig livstidsyrke for kvinner.»¹⁸³

Myrdal skapte debatt, men etter litt diskusjon viste det seg altså at de to motpartene var mer enige enn de var uenige. Kanskje Myrdals synspunkter hjalp kvinnene i studiesirkelen til å sette ord på problemstillinger de sto ovenfor i sine egne liv? En ting de var enige om var at husarbeidet burde deles mer rettferdig mellom medlemmene av husstanden, slik at denne byrden ikke falt på husmoren alene. Dette var et tema som dukket opp igjen i *Kvinnen og tiden*.

3.1.2 Mannen og husarbeidet

Mange av artiklene som omhandler husmoren i *Kvinnen og tiden* vektlegger at husmorarbeidet er tungt både fysisk og psykisk. I den forbindelse er det ofte rasjonaliseringstiltak og bedre tilrettelegging av husarbeidet som blir fremmet som løsninger. Men, som vi har sett i Myrdal-diskusjonen, hendte det at *Kvinnen og tiden* også luftet tanken om at arbeidsbyrden til husmoren

¹⁸³ *Kvinnen og tiden* 20/1946: 30.

burde deles med mannen. Husmoroppgavene var ikke forbeholdt heltidshusmoren. De yrkesaktive kvinnene hadde også hovedansvaret for husholdningen, selv om de jobbet fulltid.

I 1947 skrev Eva Kolstad om «Yrkeskvinnenes mann og andre huslige problemer».¹⁸⁴ Kolstad lurte på om den gifte yrkeskvinnene klarte å stelle hjemmet sitt på noen stakkars hektiske kveldstimer, eller om det faktisk fantes noen som hadde en mann som hjalp til med dette. Artikkelen la tydelige føringer i starten; dette var ikke en artikkel som skulle drøfte om gifte kvinner burde ha arbeid utenfor hjemmet. Artikkelen skulle altså ikke fokusere på om det var mulig for gifte kvinner å kombinere arbeid med hjem, mann, barn og yrke på en tilfredsstillende måte. Disse presiseringene viser tydelig samtidens normer om at arbeidet i hjemmet var forbeholdt kvinnene. Her startet en på lik linje, og Kolstad skulle fortelle om noen ektepar hvor begge ektefellene hadde arbeid utenfor hjemmet. Kolstad hadde spurt flere ektepar om hvordan de klarte å holde husholdningen, og fremfor alt i hvilken grad mannen deltok i dette arbeidet. Fra ekteparene som har blitt stilt disse spørsmålene fremgår det flere eksempler på at mannen bidrar både med oppvask, matlaging og teppebanking. At oppgavene i hjemmet blir delt har for mange ført til harmoni og kameratslig fellesskap. Kolstad kommenterte de idylliske eksemplene tørt:

«Dette var noen rørende eksempler på unge ektemenns hjelpsomhet, ikke sant? - Rørende? - Ja, fordi vi nå engang ikke er bortskjemt i den retningen fra forrige generasjon av, og fordi de fleste ektemenns arbeid i hjemmet oftest blir oppfattet som rene, skjære godheten, eller som et sørgelig bevis på at mannen er tøffelheit.»¹⁸⁵

Et ungt par som blir brukt som eksempel i artikkelen hadde giftet seg i begeistring og tilsynelatende med god vilje om å skape et hjem sammen. Men da den unge mannen hadde tilbrakt det han anså som tilstrekkelige timer på kjøkkenet gikk han lei og mente dette måtte være hustruens jobb. Han fikk for vane å snakke høyt om de kvinnene med mange barn og huslige dyder som også stelte godt for ektemannen sin. Kolstad mente det ikke falt ham inn at dette var et uttrykk for ren egoisme. Hun poengterer også at alle liker å bli stelt for av kjærlige hender, men de færreste fikk denne drømmen realisert etter de var flyttet ut av barndomshjemmet. En annen ektemann som stod med skurebøtten i hånden reflekterte annerledes. Han skjønte godt at konen trivdes best i det yrke hun var utdannet til, for husarbeid var heller ikke det morsomste han viste. Etter han hadde vært gift med en yrkeskvinne

¹⁸⁴ *Kvinnen og tiden* 2/1947: 22-24.

¹⁸⁵ *Kvinnen og tiden* 2/1947: 23.

i åtte år visste han hvilket arbeid som lå bak en hyggelig stue, et godt måltid og rent tøy i skuffene. Han mente han hadde lært å sette pris på de tingene han ellers ville tatt som en selvfølge. En annen, såkalt husfar, mente at gutter burde opplæres bedre i husstell. Ifølge ham var det sårbart å være mann og ikke kunne noen ting om husstell om en plutselig ble enkemann. Kolstad tok opp at det ikke bare var husarbeidet mannen burde hjelpe til med, omsorgen for barna var noe som også kunne fordeles mellom ektefellene:

«Og hvorfor skal barnestellet være et privilegium for mammaer? Mennene vil også gjerne få oppleve gleden ved å holde sin egen nyfødte unge i armene, ved å stelle med sin egen lille sønn eller datter. En pappa som bytter bleier på babyen er ikke en rørende snill mann, men ganske naturlig far. Mannen vil også være med å skape hjemmet. Han tar sikkert gjerne en hånd med i både storvask og barnestell når han merker hvor tilfredsstillende samarbeidet er.»¹⁸⁶

På begynnelsen av 1950-tallet skrev samfunnsøkonom Per Nestor en artikkel i *Kvinnen og tiden* som var basert på et foredrag han holdt for Norsk kvinnesaksforening.¹⁸⁷ Foredraget og artikkelen drøftet ekteskapet og samfunnsøkonomi. Nestor mente at samfunnet måtte frigjøre seg helt fra tanken om at kvinnens plass var i hjemmet. De gifte kvinnene måtte i langt større grad ut i arbeidslivet. Dette ville gi bedre økonomiske forutsetninger både for familien og samfunnet. Han viste til undersøkelser som tydet på at de fleste kvinner ønsket å ta arbeid utenfor hjemmet, men at forholdene ikke lå til rette for dette. Nestor listet opp flere endringer som måtte til for å få kvinnene ut på arbeidsmarkedet og tok blant annet opp at det var viktig å få lagt om husarbeidet slik at det kunne gjøres raskere og lettere. Ifølge Nestor var det også vesentlig at mannen tok mer ansvar hjemme. Han vedgikk at det var biologiske forskjeller mellom kvinner og menn med tanke på svangerskap og fødsel. Men hindringene for gifte kvinners sysselsetting utenfor hjemmet hadde størst sammenheng med dypt rotfestede fordommer som var basert på tradisjon og vane. Nestor skrev:

«Men det er vanskelig å forstå at det skulle være umulig for ektemenn å koke poteter, steke fisk, bake kaker, vaske og reparere klær eller pusse vinduer for vi har jo utmerkete mannlige kokker, bakere, skreddere og vinduspussere i arbeidslivet. Viktigere er det vel at mange menn ikke vil ta del i det husarbeidet som måtte være nødvendig. Disse bør være klar over at kvinnenes frigjøring for

¹⁸⁶ *Kvinnen og tiden* 2/1947: 24.

¹⁸⁷ *Kvinnen og tiden* 10/11 1951/1952: 13-16.

større økonomisk virksomhet i arbeidslivet ikke bare er en kvinnesak. Det er i like høy grad en mannsak, for også mennene er vel interessert i høyere inntekt og levestandard for alle familiemedlemmene og for samfunnet som helhet.»¹⁸⁸

3.1.3 Fagfolkene

Kvinnen og tiden tok også opp husmødrenes arbeid og utfordringer i artikler hvor skribentene diskuterte i lys av sitt respektive fagfelt. I disse artiklene var det ofte fokus på tiltak som kunne gjøre husmødrenes arbeidsoppgavene enklere, og redusere yrkesrelaterte slitasjeskader.

I en artikkel fra 1949 forsøkte arkitekt Edvard Heiberg å gi noen svar på hvordan en kunne lette husarbeidet.¹⁸⁹ Innledningsvis pekte han på to ting han mente gjorde spørsmålet om kvinners likestilling så vanskelig at han tvilte på at problemstillingen noensinne ville bli løst. Det første var at kvinnene fødte og ammet barn. Det andre var:

«Den annen eiendommelighet ved kvinnen er at hun - åpenbart fra tidenes morgen - har vært dømt til å gjøre husarbeidet, lage mat, vaske opp, gjøre rent. Som gift selvervende kvinne blir hun også handicappet ved det at hun må utføre to erverv - fylle to plasser - på samme gang. (I denne forbindelse ser jeg bort fra den forsvinnende lille overklasse som har hushjelp.) Mens det med anatomien vel neppe kan rettes, er det dog en mulighet for at husarbeidet kan lettes, rasjonaliseres og muligvis overføres til organisert og tariffbetalt arbeidskraft.»¹⁹⁰

Heiberg viste til undersøkelser som hadde forsøkt å anslå hvor mange timer husmødrene brukte på husarbeid. I Sverige hadde det blitt regnet ut at det årlig gikk med 2,34 milliarder timer bare til kjøkkenarbeid i svenske hjem. Dette sammenlignet han med 1,25 milliarder timer i svensk industri. Heiberg mente at en måte å rasjonalisere husarbeidet på var å overføre noen av oppgavene til «mekaniske verksteder» utenfor hjemmet. Han nevner bakeri og vaskeri som eksempler på dette. Men her kunne det oppstå et problem. En overføring av disse oppgavene ville resultere i at husstanden måtte betale for tjenester som husmoren nå utførte gratis. Heiberg skrev at siden husarbeidet ikke ble betalt i penger ble det ikke vurdert på lik linje med annet arbeid. Men når de samme oppgavene ble utført profesjonelt ville de spise av budsjettet og tvinge de

¹⁸⁸ *Kvinnen og tiden* 10/11 1951/1952: 16.

¹⁸⁹ *Kvinnen og tiden* 2/1949: 11-16.

¹⁹⁰ *Kvinnen og tiden* 2/1949: 11.

hjemmearbeidende kvinnene ut i arbeidslivet. Det ser ikke ut til at Heiberg nødvendigvis mente at dette var en dårlig utvikling. Det fremstår heller som om at han mente at dette kom til å bli en langsom prosess, og at det derfor var viktig å lette på arbeidsoppgavene til husmoren på andre måter. Og her kunne arkitekten bidra med sin ekspertise. Han mente at hjemmet, husmorens arbeidsplass, burde gjøres mer bekvem og rasjonell. Han la frem undersøkelser og detaljerte forslag om hvordan f.eks kjøkkenet kunne utformes bedre for de arbeidsoppgavene som ble utført. Vaskemaskiner og rasjonalisering av tøyvask var også ting som ble foreslått.

I *Kvinnen og tiden* drøftet både helsedirektør Karl Evang og overlege ved Statens Arbeidstilsyn Arne Bruusgaard husmødrenes helse. Bruusgaard tok i sin artikkel utgangspunkt i §6 i Hushjelploven av 3. desember. 1948:

«Arbeidsgiveren skal sørge for at hushjelpens arbeid blir ordnet så godt og hensiktsmessig som det etter tilhøva lar seg gjøre og slik at ulykker og skade på liv og helse så vidt mulig blir unngått. Hushjelpen skal vise varsomhet og ellers på enhver måte gjøre sitt til for at ulykker og skade på liv og helse og eiendeler så vidt mulig blir unngått.»¹⁹¹

Bestemmelsen i denne paragrafen var formet etter tilsvarende i Arbeidslovens §6. Ifølge Bruusgaard var dette første gang noe lovverk i Norge tok opp spørsmålet og pekte på at det var nødvendig å forebygge helseskader i husarbeidet. Han poengterte også at helseskader ved husarbeid selvsagt ikke bare rammet hushjelpen, men også husmødrene og andre som utførte husarbeid. Han mente også det var et viktig aspekt at disse helseskadene også kunne ramme andre som oppholdt seg i omgivelsene der husarbeidet ble utført. Her ble hensynet til barna meget viktig. Bruusgaard pekte på at det var påfallende at spørsmålet ikke var tatt opp tidligere, men at dette nok hang sammen med at disse ulykkene ikke ble registrert på samme måte som f.eks. ulykker i industrien. Men bare utifra hushjelpenes og husmødrenes store antall antok Bruusgaard at antallet ulykker og helseskader måtte være stort. Det var derfor viktig for Bruusgaard at husarbeidet ble vurdert som et yrke, på lik linje med andre yrker. Han foreslo flere tiltak som kunne redusere yrkesskader i husarbeidet:

¹⁹¹ *Kvinnen og tiden* 1/1950: 32.

«Forebyggelsen av de direkte yrkesbetingete helseskader er viktig, men til forebyggende arbeid hører først og fremst rasjonalisering av husarbeidet, bl. a ved å bedre vannforsyning, bedre innretning av hjemmet som arbeidsplass, bedre redskaper, dertil årlig helsekontroll, husmorferier.»¹⁹²

Helsedirektør Evang skrev i sin artikkel om hvor lange dager husmødrene hadde.¹⁹³ Det var som regel de som var opp først og sist i seng, uten at de fikk noen ordentlig avslapping eller hvile i løpet av dagen. Husmødrene måtte innrette seg etter de andre familiemedlemmene sine tider, og måtte alltid være tilgjengelig og klar for mann og barn. Oppgavene til husmoren innebar mye løfting og repetitive oppgaver. Evang skrev at alt hun gjorde forsvant og alltid måtte gjentas. Han mente, i likhet med andre som skrev i *Kvinnen og tiden*, at mannen burde hjelpe til mer hjemme. Evang tok opp at de helseproblemene som handlet om kroppen i stor grad kunne forebygges med bedre utstyr og tilrettelegging av arbeidsplassen. Men det var også viktig å passe på husmorens psykiske helse. Evang skrev at det var viktig å holde sinnet friskt og de åndelige interesser ved like gjennom å samle ny kunnskap. Her stod husmoren i en vanskelig stilling fordi hun var mye isolert. Det er liten tvil om at både Heiberg, Bruusgaard og Evang mente at den virksomheten som ble utført av husmoren var arbeid. De mente at dette arbeidet burde tilrettelegges bedre innenfor profesjonelle rammer både med tanke på rasjonalisering, opplæring og forebyggende helsetiltak.

Selv om husmødrene ofte blir kategorisert som en stor homogen gruppe, skal jeg i neste del vise at arbeidsoppgavene til husmødrene kunne variere stort. Ulikhetene er spesielt tydelig om en ser på forskjellene i arbeidsoppgavene til husmødrene som bodde i byen og til de som bodde på landet. Dette var noe også helsedirektør Evang hadde bitt seg merke i.

3.2 Bygdas husmødre

«Rent legemlig sett er også husmorens arbeid på mange steder tyngre enn folk flest tenker over. Særlig på landet, på bondegårder, småbruk osv har husmoren fysisk sett et meget tungt slit. Men også i byene går, løfter og bærer husmoren mange, mange timer hvert døgn. Hun må vandre, sykle, ta buss dit hun skal kjøpe sine varer. Hun står ofte i kø, hun har presset av tiden over seg. Køene er lange. Rekker jeg hjem til middag. Særlig fremtredende er det hvor mye husmoren løfter og bærer. Hun bærer mat og melk, tøy og unger, hun bærer gryter og bøtter, ved og vann. Hun løfte sengeklær

¹⁹² *Kvinnen og tiden* 1/1950: 34, fortsett. 46.

¹⁹³ *Kvinnen og tiden* 10-1/1952/1953: 17-20.

og møbler, hun bærer kanskje også fôr til kreatur. Et særlig mørkt kapittel i vårt land er at for mange husmødre fremdeles sleper og sliter med vannbæring.»¹⁹⁴

Helsedirektør Karl Evang sitt sitat ovenfor etterlater liten tvil om at han anså husmorens oppgaver som tungt arbeid. Husmoridealet bidro til at skillelinjer i kvinnerollen ble mindre markant. Forskjeller mellom by og land, rik og fattig ble mindre når så og si alle gifte kvinner ble regnet som husmødre. Siden de gifte bondekvinnene og deltidsarbeidere også ble regnet som husmødre, kan det argumenteres for at *husmor* nærmest ble en fellesbetegnelse for alle norske gifte kvinner. Likevel var det, som sitatet vitner om, store forskjeller i arbeidsoppgaver og arbeidsforhold mellom husmoren i byen og på bygda. De sistnevntes arbeidshverdag kunne også ha store variasjoner og forskjeller etter størrelsen på bruket.¹⁹⁵

Helt frem til 1970 ble de gifte bondekvinnene registrert som husmødre i statistikken. Hun ble regnet som forsørget, ikke som yrkesaktiv, slik som den mannlig bonden.¹⁹⁶ I *Kvinnen og tiden* var det flere som protesterte mot dette. Alva Myrdal uttalte at bondekvinnene ikke kunne regnes som husmødre ettersom de tok del i det produktive arbeidet på gårdene.¹⁹⁷ Også NKP politiker Dagfrid Evensen mente at kvinnene i landbruket var mer enn «bare» husmødre:

«Det er en kjensgjerning at landsbygdas kvinner er næringsdrivende arbeidere ved siden av sitt yrke som husmødre, de er aktive deltagere i vårt lands største næringsvei, med uinnskrenket arbeidstid og aldri en dags ordentlig ferie. At hun klarer det er en prestasjon av rang, og skyldes utelukkende hennes sterke kjærlighet til den norske jord, til heimen sin med alt det som kommer inn under denne betegnelsen.»¹⁹⁸

Kvinnenes stilling i bondesamfunnet er et tema forskere har vært opptatt av. Innenfor norsk kvinnehistorisk forskning har patriarkatbegrepet særlig blitt brukt i diskusjoner rundt endringer i bondekvinnenes posisjon. Bondehusholdet var basert på en streng arbeidsdeling mellom kjønnene. Landbruket i Norge var helt frem til 1960-tallet et produksjonssystem basert på husholdet. Alle oppgavene som ble utført på gården var derfor like viktige og inngikk i en helhet. Tradisjonelt sett

¹⁹⁴ *Kvinnen og tiden* 10/1 1952/1953: 18.

¹⁹⁵ Melby, «Husmortid», 360-361.

¹⁹⁶ Melby, «Husmortid», 363.

¹⁹⁷ *Kvinnen og tiden* 10/1946: 13.

¹⁹⁸ *Kvinnen og tiden* 11/1947: 5.

var fjøsstellet typisk kvinnearbeid. Bondekonas ansvar for melkeproduksjonen gjorde henne til en viktig vareprodusent. Mekaniseringen av landbruket førte imidlertid til at menn overtok mye av det tidligere kvinnearbeidet. Blant annet brakte melkemaskinene mennene inn i fjøsstellet, i Norge ble dette vanlig først etter andre verdenskrig.¹⁹⁹ Det er gjort undersøkelser av hvordan denne omstillingen forgikk i svenske meierier. Arbeidet med melken var som sagt tradisjonelt kvinnearbeid, som det i jordbrukssamfunnet som regel var for skamfullt for menn å ta del i. Men med økt mekanisering ble de kvinnelige meieriarbeiderne gradvis skjøvet ut. Menn overtok arbeidet, til tross for at det nå fysisk sett ble lettere enn tidligere.²⁰⁰ Historiker Gro Hagemann mener at ved siden av det økonomiske aspektet, ble det også en kulturell omforming av arbeidet. Tilknytningen til det «kvinnelige» råstoffet ble brutt, og melkeforedling ble nå forankret i «mannlig» teknologi. Hagemann hevder derfor at teknologien også fikk en rolle som symbolsk markør. Hun skriver: «Å beherske ny teknologi ble knyttet til maskulinitet, mens standardisert og rutinemessig arbeid ble forbundet med femininitet.»²⁰¹

Mekaniseringen var bare ett ledd i den store omleggingen av jordbruket som foregikk gjennom hele 1800- og 1900-tallet. Denne omleggingen blir innenfor historieforskningen gjerne betegnet som «hamskifte», men i praksis var det snakk om flere skifter. Moderniseringen bidro til å gjøre mye av det tunge fysiske arbeidet lettere, blant annet med innføringen av nye redskaper. Bruken av hestekraft, f.eks. sammen med den nye slåmaskinen ble raskt utbredt. Produksjonen økte i takt med at familiekonstellasjonene endret seg og det ble færre personer innenfor hver husholdning. Endringene bidro til at bøndene ble tettere knyttet til markedsøkonomien. Men kjønnsperspektivet og undersøkelser av husholdsarbeidet har bidratt til å nyansere synet på endringene i jordbrukssamfunnet. Husholdet var en helt sentral del av bondekulturen, og i husarbeidet og delvis også i annet kvinnearbeid ser det ikke ut til at endringene var så radikale. Det typiske kvinnearbeidet var preget av den førkapitalistiske produksjonsmåten helt frem til etterkrigstiden.²⁰²

I de to neste delene har jeg trukket frem diskusjoner fra *Kvinnen og tiden* som fremstiller utfordringer knyttet til arbeidsforholdene til bygdas husmødre i etterkrigstiden.

¹⁹⁹ Melby «Husmortid», 362-363.

²⁰⁰ Hagemann, «Fra husholdsøkonomi til markedsøkonomi», 278.

²⁰¹ Med kjønnsperspektiv s. 278

²⁰² Med kjønnsperspektiv s. 360-361

3.2.1 Flukten fra landsbygda

Etter krigen skjedde det store strukturendringer i primærnæringene. Kvinnene i landbruket fikk kjenne på flere sider av disse endringene. Det som spesielt fikk en konsekvens for kvinnene var at lønnsarbeiderne begynte å forlate jordbruket med fornyet styrke. Etterkrigstidens utdanningseksplasjon og bedre yrkesmuligheter på tettsteder og i byene bidro at flere søkte bort fra bygda. I boka *Først oppe og sist i seng: husarbeidet i Norge fra 1850 til i dag* trekker historikerne Anne Jorunn Avdem og Kari Melby spesifikt frem kvinneflukten fra jordbruket. Først forsvant tjenestejentene og like etter *tantene*, de ugifte kvinnelige slektningene. Tjenestejentene og tantene ønsket andre utveier for å tjene til sitt levebrød, og som regel klarte de også å finne dette.²⁰³ Avdem og Melby skriver: «Så vart det gjerne den allmenne avkvinninga av bygdene som vart den utløysande årsaka til at bruka vart nedlagt.»²⁰⁴

I *Kvinnen og tiden* beskrev Solveig Slåtto denne problematikken i artikkelen «Strev og slit, fra morgen til kveld» som drøftet bondekvinnes «(...) nesten håpløse arbeidsforhold».²⁰⁵ Slåtto var selv jordbrukerkvinne og tok opp at det var store problemer å få hjelp til arbeidet på gårdene. Som et resultat av dette ble husmødrene på bygda utslitt på noen få år. Slåtto skrev:

«Tanken på fremtiden for en landsens husmor er så mørk at de som ikke har krefter eller humør vil gi opp. En ting som er typisk er at ingen lenger snakker om at de ikke har noen hjelp og ikke kan få noen, men hvordan en skal greie seg foruten i fremtiden.»²⁰⁶

Slåtto trakk frem at bøndene stadig fikk råd om å rasjonalisere, og det var de alle skjønt enige om. Men på en gård var det jorda som skaffet inntekter, og dermed gikk de få midlene som var til rådighet til gjødsling og nye redskaper. Det var derfor ikke penger igjen til å gjøre oppgraderinger i husholdet. Som et resultat av dette mente Slåtto at utsiktene for at husmødrene på bygda skulle få det lettere var lik null. Folket på bygdene kunne heller ikke konkurrere med lønningene eller de lettstelte husene i byene. Slåtto hevdet at det var landsbygda som først merket at det ble færre hushjelper. Men ut fra tingenes tilstand var det heller ingen som burde kritisere jentene for at de heller søkte inn til de lettere og mer moderne kjøkken i byene. Men ifølge Slåtto var det ikke bare hushjelpene som forsvant fra bygda:

²⁰³ Avdem og Melby, *Oppe først og sist i seng*, 154-155.

²⁰⁴ Avdem og Melby, *Oppe først og sist i seng*, 156.

²⁰⁵ *Kvinnen og tiden* 4/1946 7.

²⁰⁶ *Kvinnen og tiden* 4/1946: 7.

«Noen klager over at byene tar fra oss hushjelpen og for en stor del er det også tilfelle. Men vi kan også legge merke til alle busser og tog overfylte med skoleungdom. Mange som før ville tatt seg husposter går nå på fortsettelsesskoler, fylkesskoler, realskoler og liknende. Arbeidsfolk i bygdene tjente bedre nå under krigen, og mange vil derfor gi barna sine skoleutdannelse. Jeg har hørt så mange mødre si: «Det har vært så tungt for meg, jeg måtte bare ut og tjene hos andre med en gang jeg var ferdig med folkeskolen, mine døtre skal få gå på skole å lære litt før de kommer ut i livet.»»²⁰⁷

Slåtto kom med forslag til hvordan en kunne stagnere jentenes flukt fra landsbygda. Hun mente i første omgang at det var viktig at en pike som hadde innarbeid på en gård kom under den samme hushjelploven som i byene. Slåtto mente også at det måtte skje en endring i synet på husarbeid. Ifølge Slåtto var det mange foreldre som ikke mente det lå noen fremtid i husarbeidet, og derfor heller rådet jentene til studier eller kontorarbeid. Hun skrev at det var viktig at det ble opprettet flere husmorskoler, slik at mange av de jentene som hadde lyst og anlegg for husarbeid fikk muligheten til opplæring innenfor dette. Slåtto foreslo at det i fremtiden burde innføres en verneplikt i husarbeid, en slik ordning mente hun kunne bidra til forståelse og respekt for det huslige yrket. Slåtto's synspunkter som ble publisert i *Kvinnen og tiden* gjorde inntrykk og problematikken var aktuell. I 1946 var det flere aviser som henviste til og gjenga deler av innholdet fra artikkelen til Slåtto. Blant annet bøndernes egen riksavis Nationen.²⁰⁸

Dagfrid Evensen tok også opp mangelen på arbeidskraft og hvordan dette førte til at forholdene for kvinnene var blitt tyngre enn før. I artikkelen «Kvinnene på landsbygda»²⁰⁹ fra 1947 hevdet Evensen at det var et skrikende behov for arbeidskraft i jordbruket, og at det på mange bruk nå bare var eldre igjen. Hun trakk frem at statistikken viste at det var husmoren selv som i vesentlig grad utførte husholdsarbeidet. Dette var ifølge Evensen fordi døtrene måtte ut i tjeneste så snart de var konfirmert. Gårdene hadde ikke råd til å ha de gående hjemme til hjelp. Hun hevdet også at jentene heller ikke trivdes med å gå hjemme ettersom tilværelsen var så kummerlig. Evensen trakk også frem et annet aspekt ved arbeidsforholdene på gårdene som fikk større utfordringer når det ble færre kvinner på hvert bruk. Hun skrev at kvinnene i landbruket måtte utføre både kvinnfolkarbeid og

²⁰⁷ *Kvinnen og tiden* 4/1946: 8.

²⁰⁸ Nationen 1.mars.1946 s. 3. Se også Stjørdalingen 16.mars.1946 s.1 og Hamar Stiftstidene 21.september.1946 s. 5.

²⁰⁹ *Kvinnen og tiden* 11/1947: 4-8.

kararbeid. Det var som regel slik at menn aldri deltok i typisk kvinnearbeid, selv om det fantes heldige unntak, mens kvinnene ofte ble nødt til å gjøre mannsarbeid. Evensen skrev at kvinnene simpelthen var nødt til dette for at gården skulle gi noe utbytte og endene skulle møtes. Avdem og Melby tar også tak i denne problematikken i *Først oppe og sist i seng*. Dersom mannen var syk kunne dette f.eks. resultere i at ei onne tok lengre tid enn vanlig, det kunne være ille men det var ingen katastrofe. Men om en kvinne skulle gå til sengs i tre dager og ingen overtok arbeidet kunne helt grunnleggende behov for å opprettholde liv stå på spill. Kyrne kunne bli sprengt, ungene og gamle pleietrengende kunne bli vanstelt. Kortere og lengre sykdomsperioder for hovedkvinnen på gården kunne få ytterst uheldige konsekvenser dersom ikke noen andre kunne tre inn i hennes arbeid.²¹⁰ Når kvinnene forsvant fra landbruket ble det dermed færre folk som kunne trå til både i typisk mannsarbeid og kvinnearbeid på gårdene.

Trenden med at flere jenter enn gutter forlater bygda har fulgt Norge helt frem til vår tid. Det kan se ut til at jo lengre en kommer ut på bygdene, desto større sannsynlighet er det for at jentene mistrives. Kvinneunderskuddet i distriktskommunene har blant annet blitt forsket på av Partick Lie Andersen og Ingunn Marie Eriksen, som i 2021 la frem rapporten *Ungdoms tilhørighet, trivsel og framtidsplaner i Distrikts-Norge*.²¹¹

3.2.2 «Vannsaken»

Et konkret eksempel som forteller noe om kvinnearbeidet på landsbygda er det jeg har valgt å kalle «vannsaken». Etter krigen manglet fortsatt mange av gårdene i Norge innlagt vann og den tunge vannbæringen var typisk kvinnearbeid. Dette var en problemstilling som fikk oppmerksomhet i den tidlige etterkrigstiden. Mange av kvinnenenes daglige oppgaver; fjøs- og dyrestell, klesvask, rengjøring og matlaging krevde store mengder vann. I 1946 spurte Aadel Brun Tschudi i en artikkel i *Kvinnen og tiden* om når landsbygda skulle få sine andelsvaskeri.²¹² Hun mente at bøndene hadde vært våkne når det gjaldt å skaffe maskiner og redskaper til selve jordbruket, men at det tilsynelatende ble gjort mindre for å ta i bruk tekniske hjelpemiddel som kunne lette på kvinnearbeidet. Tschudi skrev at så lenge kvinnearbeidet var så tungvint på gårdene ville de unge pikene fortsette å dra til byen.

²¹⁰ Avdem og Melby, *Oppe først og sist i seng*, 156-157.

²¹¹ Gramvik, «Kjønnsavdelingen #25 - Jenteflukt: Derfor forlater de bygda»

²¹² *Kvinnen og tiden* 8/1946: 28-29.

Tschudi løftet frem klesvasken som noe av det tyngste helårsarbeidet for kvinnene. Mangelen på innlagt vann gjorde i mange tilfeller arbeidsforholdene direkte helseskadelig. Andelsvaskeri ble av Tschudi lagt frem som den eneste fornuftige løsningen. Innkjøp av vaskemaskiner som kunne erstatte menneskearbeidet, måtte i mange tilfeller gjøres på andelsbasis. Tschudi hadde snakket med Borghild Nordlid, som var formann for Norges Bondekvinneforbund og som kunne fortelle at det ble arbeidet med saken. Det fremgår i artikkelen et håp om at andelsvaskeriene kan være starten på flere lettelser for bondekonene, men Tschudi presiserte:

«Men disse store tiltak må ikke få oss til et øyeblikk å glemme de enkle og mest skrikende manglene: upraktiske kjøkken, ikke vann og vask, ikke elektrisk lys og kraft. For en stor del av våre gårdsbruk og småbruk betyr rasjonaliseringen i første omgang rett og slett å slippe å bære vann.»²¹³

Mim Sverdrup Lundens bok *De frigjorte hender* hadde vakt stor oppsikt da den kom ut i 1941. Boken var en historisk beskrivelse av hvordan industrialiseringen hadde ført til færre hushjelpere og teknisk rasjonalisering av husarbeidet. Lundens synspunkt var at de frigjorte kvinnehendene nå burde anvendes i yrkesarbeid fremfor å tvinge kvinnene inn i en trang husmorrolle. Dette var et syn som stod sterkt i kontrast til den rådende oppfatningen om kvinnens plass i hjemmet på denne tiden.²¹⁴ Den samfunnsengasjerte Lundens la heller ikke fingrene imellom i sin artikkel fra 1947 «En skrikende mangel»²¹⁵ i *Kvinnen og tiden*. Også her skrev hun med et historisk blikk. Den røde tråden var vann i husholdningen, enten det var brønn eller innlagt vann. Hun slo fast at selv om tekniske nyvinninger nå revolusjonerte verden, så var det fremdeles kvinnene som hadde trukket det korteste strået:

«Mens fly og tog og lastebiler transporterer alle andre ting, mens traktorer brummer og trekker og korter arbeidstida, så rusler det fremdeles kvinner med vassælen på nakken over storparten av Norges land. Det går ikke fort, det er tungt, det er kanskje ikke så mange 8-10 liters bøtter hun får inn pr. dag ved siden av det daglige arbeidet sitt, denne menneskelige arbeidskraften, men hun er da den eneste vannforsyningsinstansen de har på landet iallfall - de fleste stedene da.»²¹⁶

²¹³ *Kvinnen og tiden* 8/1946: 29.

²¹⁴ Haavet, *Maten på bordet*, 96.

²¹⁵ *Kvinnen og tiden* 1/1947: 4-7.

²¹⁶ *Kvinnen og tiden* 1/1947: 4.

Lundens artikkel fokuserte på hvor viktig vannet var og at vannbæring var tungt fysisk arbeid. Nye krav til hygiene krevde også enda større mengder vann. Hun stilte spørsmål ved hvorfor dette var blitt typisk kvinnefolkarbeid. Som annet kvinnearbeid fremhevet Lunden at vannbæring ble nedvurdert. Dette kom helt tydelig frem i artikkelens siste spissformulering:

«Bøyd og med vassælen på nakken går de der den dag i dag... de får gikt, de får underlivssykdommer, de aborterer... men det betyr liksom så lite. Det koster visst så lite med et kvinnfolk, det er nok av dem... det koster så mye mer med en vannledning enn med en ny kone. Er det ikke nok av dem? Det er jo «en skrikende mangel» på arbeidskraft på landet» Undrer på hva det kan komme av?»²¹⁷

I samme nummer som Lundens artikkel hadde *Kvinnen og tiden* et intervju med småbruker og stortingsrepresentant Liv Tomter.²¹⁸ På dette tidspunktet var Tomter formann i en komité som skulle utrede spørsmålet om vannforsyningen på landsbygda. Hun var den første som tok opp dette spørsmålet i Stortinget. Siden hun selv var småbrukerkone hadde hun personlig erfaring med slitet og utfordringene som var knyttet til vannbæring. Artikkelen beskrev Tomter som talsmann for tusener av bonde- og småbrukerkoner som tålmodig hadde innfunnet seg med sin skjebne. Tomter uttalte at: «Intet er så slitsom som å bære vann.»²¹⁹ Det ble henvisning til utregninger som viste hvor mye tid som gikk med til vannbæring og tatt opp at kvinnene ofte måtte gå opptil 200 m med bøttene sine. Det ble også lagt frem et utdrag fra Tomter sin appell i Stortinget, hvor det blant annet ble poengtert at kvinnene på landet utgjorde den største gruppen av norske husmødre:

«Det er en livsbetingelse for at den største gruppe av norske husmødre skal bli befridd fra slaveriet og deres arbeidskraft kan bli utnyttet til produktivt arbeid, og de får en tilværelse som står på høyde med kulturfolk».²²⁰

I artikkelen blir det opplyst om at Tomters appell i Stortinget resulterte i at det ble oppnevnt en nemnd som skulle utrede vannspørsmålet. Tomter ble valgt som formann og det var kommet stor respons fra bonde- og småbrukerkoner fra hele landet. For Tomter virket det som om mennene som

²¹⁷ *Kvinnen og tiden* 1/1947: 7.

²¹⁸ *Kvinnen og tiden* 1/1947 s. 7-8

²¹⁹ *Kvinnen og tiden* 1/1947: 7.

²²⁰ *Kvinnen og tiden* 1/1947: 8.

tidligere hadde virket likegyldige til problemstillingen, nå også hadde åpnet øynene for hvor viktig «vannsaken» var.

Artiklene som omhandler kvinnes vannbæring fremstår som et godt eksempel både på typisk kvinnearbeid og for hvordan dette arbeidet ble verdsatt, eller kanskje rettere sagt mangelen på sådan. Disse sakene reflekterer også at det typiske kvinnearbeidet på gårdene ikke nødvendigvis ble så mye lettere ved hamskiftet, og at det tilsynelatende lenge heller ikke var en prioritering.

3.3 Husmorvikarer og husmorferie

Diskusjonene rundt behovet for husmorvikarer og husmorferie i etterkrigstiden vitner om at husmorarbeidet ble ansett som viktig arbeid. Det var et arbeid en trengte vikarer *til* og ferie *fra*. Organiseringen av husmorferie startet på 1930-tallet, og etter krigen startet arbeidet med å opprette en husmorvikarordning.²²¹ Tallet på tjenestejenter og hushjelper sank kraftig i etterkrigstiden. Dette førte til at Norges Husmorforbund i 1946 tok initiativ til å opprette et nytt kommunalt yrke, nemlig husmorvikaren. Etableringen av husmorvikaren inngikk som et ledd i arbeidet med å profesjonaliserer husmoryrket. Behovet for husmorvikarer hang sammen med en rekke faktorer. Boligene var blitt mer lettstelte med elektrisitet, innlagt vann og nye tekniske hjelpemiddel. Familiene fikk færre barn og den moderne kjernefamilien, med mor, far og barn ble mer dominerende. Det stadig mer rasjonaliserte og forbrukerorienterte husholdet gjorde at behovet for ekstra hjelp ble mindre. Husarbeidet i hver familie ble derfor i større grad utført av bare én kvinne. Men dersom husmoren ble forhindret i å gjøre arbeidet sitt var det få som kunne erstatte henne. Mannen hadde ikke god nok kompetanse til å steppe inn og ta over husmorarbeidet, da ville arbeidet bli dårligere utført. Husmorvikaren derimot var utdannet innenfor sitt fagfelt, og representerte den rasjonelle og vitenskapelige måte å utføre husarbeidet på. Målet var at alle husmødre skulle få kvalifisert hjelp i hjemmet i sammenheng med sykdom og fødsel. Opprettelsen av husmorvikaryrket skulle også fungere slik at kvinner som ikke hadde sin egen familie å stelle for skulle få mulighet til å bruke sine moderlige egenskaper i et passende yrke. Slik unngikk en også at evnene deres ble kastet bort i arbeid på fabrikker eller kontor. På husmorvikarskolene lærte de kommende husmorvikarene den praktiske kunnskapen de trengte, og ble samtidig oppmuntret til å se på yrket sitt som et kall.²²²

²²¹ Melby, «Husmortid», 367.

²²² Danielsen, *Husmorhistorier*, 130-132.

I denne delen vil jeg følge utviklingen av diskusjonene som omhandlet husmorferier og husmorvikarer i *Kvinnen og tiden*. I del 3.3.1 ser jeg på to artikler som ble publisert året etter frigjøringen og i del 3.3.2 på to artikler som kom i 1950. Var tiltakene som skulle bedre husmorens tilværelse etterlenget i 1946 og var de fornøyd med utviklingen i 1950?

3.3.1 Se til nabolandene

Som tidligere nevnt ble artikler om husmoren i *Kvinnen og tiden* ofte sett i lys av husmorens stilling i resten av Skandinavia. Dette var også tilfellet når husmorferie og husmorvikarer ble drøftet i tidsskriftet. De nye sosiale velferdsordningene som var rettet mot husmødrene hentet inspirasjon fra nabolandene, og spesielt fra Sverige.²²³ I 1946 ble det publisert en artikkel om husmorferie av den svenske journalisten Elsa Brita Marcussen.²²⁴ Hun opplyste om tiltak som var satt i gang i Sverige og mente at Norge burde lære av disse erfaringene, slik at en kunne komme raskt i gang med gode ferieordninger for de norske husmødrene. Det var ifølge Marcussen viktig å finne den meste ideelle formen for rekreasjon for husmødrene, som var en av de yrkesgruppene som slet hardest i samfunnet. Hun hadde snakket med svenske husmødre mens de var på ferie og var tydelig berørt av disse møtene. En husmor hadde uttalt at ferie hadde hun bare når hun lå på fødeklinikken, og det hadde blitt nokså ofte siden hun hadde 10 barn. Marcussen skrev:

«Det er gripende å se disse kvinnene - merket av slit og mange barnefødsler - fryder seg som små barn over å kunne gå til ferdigdekket bord og slippe oppvasken etterpå, over å kunne sitte i sola med hendene i fanget og likevel ha verdens beste samvittighet, og over å få synge, drive gymnastikk og diskutere med sine like lykkelige medsøstre.»²²⁵

Ifølge Marcussen utgjorde svenske husmødre en yrkesgruppe på over en million. Denne yrkesgruppen fikk ingen økonomisk godtgjøring for sitt arbeid, de fikk heller ikke noen lovfestet 14 dagers ferie slik som andre arbeidere. Før myndigheten fikk øynene opp for at husmødrene hadde behov for ferie på lik linje med andre arbeidere, hadde kvinnene selv forsøkt å skaffe sine slitne medsøstre litt sommerhvile. Dette hadde i stor grad foregått ved at ulike kvinneforeninger hadde samlet inn penger, gjennom f.eks. basarer og lotteri, for å kunne opprette feriehjem for husmødrene. Marcussen skrev at den svenske staten nå gav tilskudd til husmorferie. Hun viste til den såkalte

²²³ Melby, «Husmortid», 367.

²²⁴ *Kvinnen og tiden* 5/1946 s. 28-30.

²²⁵ *Kvinnen og tiden* 5/1946: 28.

Fritidsutredningen som ble tilsatt av regjeringen i 1937. Her ble spørsmålet om ferie for husmødre diskutert og i innstillingen som ble lagt frem i 1942 ble det bestemt at staten skulle sørge for ferieopphold for 9500 husmødre per år. Marcussen hevdet at dette fra flere hold, bl.a fra sosialdemokratisk kvinneforbund, ikke ble ansett som en tilfredsstillende løsning. Innstillingen var blitt overlatt til Befolkningsutredningen for nærmere bearbeiding. Resultatet ble lagt frem i en ny innstilling høsten 1946, hvor det bl.a ble lagt frem forslag om å sette av midler til husmorferie.

Sekretær i sosialdepartementet Liv Kluge skrev i 1946 artikkelen «Når får vi husmorvikarer?».²²⁶ I artikkelen gikk hun gjennom hva som hadde blitt gjort for å opprette husmorvikarordninger i Danmark, Sverige og Norge. Hun mente i likhet med Marcussen at Norge burde se til nabolandene for å skaffe seg erfaring på området. Dette var spesielt viktig siden utviklingen i Norge hadde stått stille i fem år under okkupasjonen. Hun fortalte i sin artikkel om Sveriges «hemvårdarinnar» og hvilken rolle staten hadde i deres skoling og utdanning. At husmorvikarene i Sverige ble sikret minimumslønn med alderstillegg ble trukket frem som en spesielt viktig bestemmelse. Ifølge Kluge ble de i forlengelse av dette fullstendig likestilt med andre statstjenestemenn når det gjaldt ferie og sykepermisjon. Dette innebar samtidig visse krav om praktisk og teoretisk utdanning. Kluge skrev også om «husmoderafløserne» i Danmark. Dette yrket hadde først oppstått i regi av Røde Kors og andre organisasjoner. Den høye ledigheten som oppstod under okkupasjonen av Danmark hadde ledet til at husmorvikarene ble knyttet til kommunale arbeidskontorer og staten bidro med tilskudd på 100% av lønningene. Kluge mente at Finland også var på god vei med innføringen av husmorvikarer, men Norge mente hun lå langt etter. Hun skrev:

«Mangelen på arbeidshjelp til hjemmene er nå helt akutt i Norge. Dette er gjentatt så ofte at det ikke er nødvendig å gå nærmere inn på det. Forslaget om husmorvikarer er heller ikke ment som en løsning av hushjelpsproblemet. Det er en forutsetning at en husmorvikar bare trer inn under sykdom, og at hun arbeider bare noen uker i hvert hjem.»²²⁷

For å understreke det skrikende behovet for hjelp i hjemmene tok Kluge opp at plassmangel på fødeklinikkene gjorde at mødre svært ofte ble skrevet ut alt for tidlig:

²²⁶ *Kvinnen og tiden* 7/1946 s. 7-10.

²²⁷ *Kvinnen og tiden* 7/1946: 8.

«De kommer hjem svimle av tretthet etter påkjeningen. Er det så i hjemmet småbarn som begeistret kaster seg over mor -får hun ikke et eneste øyeblikk avkopling hele dagen lang. Hvis den minste attpå til skriker om nettene vil påkjeningen på nervene i de første ukene være så svær at det både setter helsen og harmonien i hjemmet på spill. Slik har konene i småårshjemmene alltid hatt det. Det nye ved situasjonen i dag, er at også mødrene i bedrestilte lag av folket av og til holder på å falle sammen av mangel på hvile og søvn.»²²⁸

3.3.2 Forebyggende tiltak

Norges Husmorforbund hadde det travelt i etterkrigstiden. Forbundet hadde en sterk stilling i samfunnet allerede før krigen, og flere medlemmer representerte forbundet i offentlige råd og arbeidsutvalg. Etter frigjøringen økte denne representasjonen både i tall og interesseområder. Maisen Moe var Husmorforbundets representant i den offentlige komité for husmorvikarer.²²⁹ I 1950 skrev Moe om utviklingen av husmorvikarsaken i *Kvinnen og tiden* og innledet med:

«For de fleste gifte kvinner med små barn, yrkeskvinner såvelsom hjemmearbeidende husmødre, er livet blitt litt av et problem på grunn av manglende hjelp i huset. Deres rettigheter som samfunnsborgere er nærmest illusoriske. De er alt for slitne og trette til å kunne benytte seg av dem. De kan heller ikke bli syke. Blir de det, holder de bokstavelig talt det gående til de må bringes på sykehus. Vår helseorganisasjon er lagt an på å virke forebyggende. Det er billigere å gripe inn på et tidlig stadium av en sykdom, og aller billigst og mest hensiktsmessig er det å skaffe folk levevilkår så de unngår sykdommen.»²³⁰

Moe tok opp at trygghetsfølelse var en viktig forutsetning for et godt liv. Men hvordan kunne en mor føle seg trygg når hun visste at dersom hun ble syk kunne det få nærmest katastrofale følger for hjemmet? Det var her Moe mente at husmorvikarene kom inn i bildet. I hvert hjem burde vikarene komme til før moren ble virkelig syk. Vikarene skulle ha god utdanning, slik at alle hjemmets funksjoner ble ivaretatt på en god måte. Men hvor langt var Norge kommet her? Ifølge Moe et lite stykke på vei, men det var langt igjen før en burde si seg fornøyd. Moe skrev at husmorvikarsaken for alvor ble tatt opp av kvinneorganisasjoner etter frigjøringen. Norges Husmorforbund regnet dette som en av sine viktigste saker, og mange av de kommunale vikarene var ansatt på forbundets

²²⁸ *Kvinnen og tiden* 7/1946: 9.

²²⁹ Møystad, *Norges husmorforbund 1915-1955*, 71-74.

²³⁰ *Kvinnen og tiden* 4/1950: 41.

initiativ. Rikstrykdeverket hadde gitt økonomisk støtte, og i 1948 hadde også Stortinget bevilget statsstøtte til kommunale husmorvikarer. Ifølge Moe var det nå ca. 700 kommunale husmorvikarer, pluss rundt 100 som det ikke hadde lyktes kommunene å overta. Dette betydde, ifølge Moe, at bare 50% av landets kommuner hadde ansatt en eller flere vikarer, og at et stort antall kommuner trengte det dobbelte for å tilfredsstille behovet. En måtte dessuten være i en veldig vanskelig situasjon for å få vikar.

Moe mente det måtte komme en lov som sikret kommunene statstilskudd som en varig ordning. Hun viste til at både Sverige, Danmark og Finland allerede hadde fått en slik lov. Det kunne kanskje være lett for myndighetene å si at de ikke hadde nok midler til en slik lov, men Moe mente tvert imot at Norge ikke hadde råd til å la være. Moe skrev at staten ville kunne spare store summer på å benytte husmorvikarordningen som et helseforebyggende tiltak. Moe avsluttet med:

«Våre styresmakter må nå innse at kvinnenes helse og arbeidskraft er en så viktig produksjonsfaktor i samfunnet at det er all grunn til å ta vare på den. Det bør hurtigst nedsettes en komite som får i oppgave å komme med utkast til denne loven.»²³¹

Karl Evang løftet frem igjen saken om husmorferie i *Kvinnen og tiden* i 1950. Han mente at husmødrenes og barnas ferie var en meget viktig sak. Evang skrev at alle de nordiske landene arbeidet med denne saken. Her var Sverige utvilsomt kommet lengst, mens i Norge var arbeidet som hittil var blitt gjort i stor grad utført på frivillig basis. Helsedirektøren stilte i artikkelen spørsmål om det ut fra et helsemessig synspunkt burde stilles noen bestemte regler for slike ferier. De spørsmålene som meldte seg i denne saken formulerte Evang slik:

«Bør husmoren ha ferie sammen med familien? eller atskilt fra barna? Bør husmoren være fritatt for husstell? Bør husmoren tilbringe sin ferie sammen med andre husmødre? eller sammen med sin mann, atskilt fra barna?»²³²

Evang mente det var vanskelig å sette opp generelle regler, men hadde et par ting han hadde lyst til å peke på. Han påpekte at giftermålsalderen i Norge var høy²³³, og at mannen derfor ofte ble kjent

²³¹ *Kvinnen og tiden* 4/1950 s. 41-42.

²³² *Kvinnen og tiden* 5/1950: 27.

²³³ Ifølge Evang: «I Norge er gjennomsnittlig mannen ca. 30 år, og kvinnen ca. 26 år før ekteskapet inngås» *Kvinnen og tiden* 5/1950: 27.

med sin fremtidige kone som en selvstendig kvinne med egne interesser, meninger og hobbyer. Dette var sider ved kvinnen som mannen ble tiltrukket av. Men 5-15 år inn i ekteskapet oppdaget mannen ofte at han hadde tatt feil, og at hans kone slettes ikke hadde verken kunnskap eller egne interesser. Evang skrev at dette ikke stemte, men at det som var skjedd var at hustruen hadde blitt trukket inn i husstell, barnefødsler og matlaging i en slik grad at hun ikke hadde hatt anledning til å ivareta sine egne interesser eller åndelige utvikling. Hun var blitt en arbeidsmaskin i hjemmet. Evang hevdet at i de tilfellene det var gått så langt, var det mannen sin egen feil. Mannen hadde da ikke sett eller lagt til rette for sin kones behov. At mange følte misnøye i ekteskapet og at tallet på skilsmisser økte, mente Evang i stor grad kunne spores tilbake til denne problematikken. Han mente at husmorferie som var organisert på en riktig måte kunne bryte denne trenden. Han spissformulerte en viktig forutsetning:

«Da må mannen en gang for alle venne seg av med at ferien er *hans ferie*, og at hans kone skal fortsette å koke mat, stelle huset, vaske underbukser og bære hans tøfler.»²³⁴

Ferie kunne altså ha en forebyggende effekt og potensielt bidra til å bevare harmonien i ekteskapet og familien. Evang foreslo i artikkelen ulike former for husmorferie, både med og uten familie. Hovedessensen ved alternativene var at de måtte tilpasses på en slik måte at husmoren fikk mest mulig avlastning fra sine daglige gjøremål. Hvis barna ikke skulle feriere sammen med familien var feriekolonier en god løsning. Men det var med forbehold at koloniene ble ledet av kyndige barneoppdragere. Evang mente at dette ikke var en oppgave for hvem som helst. Så lenge koloniene ble ledet på en tilfredsstillende måte ville det fungere som et meget bra supplement til oppdragelsen de ellers fikk hjemme. Når alt kom til alt, var det barnas ferie ifølge Evang, viktigere enn spørsmålet om husmorferie. Muligheten for å ordne en god husmorferie ble et biprodukt av å ordne de mindreåriges ferie på en skikkelig måte.²³⁵

Artiklene fra 1946 vitner om at både husmorferier og husmorvikarer var et etterlengtet tilbud. Husmødrene var utslitt, og det måtte opprettes tiltak før det ble for sent. I 1950 var husmorvikarordningen etablert, og myndighetene var kommet mer på banen. Husmorferie var fortsatt i stor grad basert på initiativ fra frivillige organisasjoner. Artikkelforfatterne uttrykte også at

²³⁴ *Kvinnen og tiden* 5/1950: 28.

²³⁵ *Kvinnen og tiden* 5/1950: 27-29.

nabolandene fremdeles var lengre fremme enn Norge, og foreslo tiltak som kunne gjøre tilbudet bedre også her til lands.

3.4 Avsluttende oppsummering

I dette kapittelet har jeg undersøkt ulike fremstillinger av husmorens arbeid i *Kvinnen og tiden*. I del 3.1 trakk jeg frem artikler som tok opp husmødrenes arbeidsforhold. Alva Myrdals uttalelser om husmoryrket skapte debatt blant tidsskriftets lesere. Etter en liten runde med diskusjon viste det seg at de to sidene var mer enige enn uenige. Både leserne fra *Kvinnen og tidens* studiesirkel og Alva Myrdal mente at husarbeid var tungt arbeid, og de håpte på en bedre fremtid med flere valgmuligheter for neste generasjonen kvinner. Det ble også uttrykt i tidsskriftet at mannen burde bidra mer på hjemmebanen, og ta sin del av husarbeidet og barneomsorgen. Jeg har også trukket frem artikler skrevet av fagfolk som kom med forslag til hvordan husmorens tunge arbeid kunne rasjonaliseres og gjøres lettere.

I del 3.2 forsøkte jeg å vise hvordan husmødrenes arbeidsoppgaver kunne variere etter hvor de bodde. Mange av husmødrene på landsbygda hadde tunge kår i etterkrigstiden. Unge jenter ville heller til byen hvor det var flere muligheter. Dermed ble arbeidsbyrden til hovedkvinnen på gården tyngre når hun hadde mindre hjelp. Mange gårder hadde heller ikke innlagt vann, og jordbrukskvinnene måtte bære store mengder vann daglig for å få utført sine arbeidsoppgaver. Jeg viste også til at det var flere som mente at bondekona var mer enn bare en husmor, og heller burde betegnes som yrkesaktiv, slik som den mannlige bonden.

I del 3.3 tok jeg frem artikler som omhandlet husmorvikarer og husmorferie. Artikkene viste utviklingen av disse tilbudene fra 1946 til 1950. Husmorvikarer og husmorferie ble fremstilt som gode ordninger for å hjelpe de overarbeidede husmødrene. *Kvinnen og tiden* hentet inspirasjon fra nabolandene som var tidligere ute med tilbud til husmødrene. I 1950 uttrykte artikkene at Norge fremdeles hadde en vei å gå når det gjaldt husmorvikarer og husmorferie.

Kapittel 4. Yrkeskvinnens arbeid

Yrkeskvinne var det begrepet som ble brukt om de kvinnene som valgte en yrkeskarriere fremfor husmorgjerningen. Yrkeskvinnen hadde gått i lære eller tatt utdanning. Det var en forståelse av at hun var mer opptatt av å realisere seg selv enn husmoren, og en forventet at hun ikke hadde like stor

kunnskap om arbeidet i hjemmet. Hun ble sett på som mer selvstendig i forhold til en eventuell ektemann, og mer fraværende i forhold til eventuelle barn.²³⁶ Som jeg har vært inne på tidligere var ikke disse to rollene nødvendigvis totale motsetninger i praksis. Siden begrepet var så vidt definert ble også yrkeskvinner ofte regnet som husmødre dersom de hadde hovedansvar for en husholdning. En del kvinner som hadde fulltids lønnsarbeid definerte også seg selv som husmødre. Det var nemlig ikke slik at en ble sett på som yrkeskvinne bare gjennom å ha lønnsarbeid. Yrkeskvinner var for eksempel ikke hushjelper - de trengte hushjelp. Yrkeskvinnene skilte seg altså mest fra de andre kvinnene ved at de hadde tatt bevisste valg om å satse på et langt yrkesliv.²³⁷ Yrkeskvinnene hadde på denne tiden sin egen organisasjon; Norges Yrkeskvinneres Landsforbund. Forbundet (NYKL) ble stiftet i 1931 og hadde på slutten av 1950-tallet ca. 3 000 medlemmer. Målet til forbundet var blant annet å fremme yrkeskvinnenes interesser, vekke kvinnenes sosiale og politiske engasjement og samarbeide med andre organisasjoner i saker av felles interesse. NYKL arbeidet f.eks. med spørsmål om barnetrygd, samskatt og for å bedre yrkeskvinnenes lønnsforhold. De hadde god kontakt med offentlige myndigheter og var representert i offentlige komitéer til utredning av spørsmål som f.eks. likelønn og aldersgrense for Statens Pensjonskasse. Fra 1946-1950 satt cand.oecon Bergljot Lie som formann.²³⁸ Lie var også medlem av *Kvinnen og tidens* første redaksjonsråd.²³⁹

I etterkrigstiden eksisterte det en bred oppfatning om at kvinner måtte velge enten yrkesliv eller familieliv. Det oppstod mange dilemma for kvinnene selv, familiene og arbeidslivet når kvinnene skulle fungere både som husmor og lønnsarbeider.²⁴⁰ Derfor ble arbeidslivet til de gifte kvinnene ofte begrenset på grunn av familiesituasjonen, altså av fellesskapshensynet. For de kvinnene som valgte lønnet arbeid var det ofte innforstått at de hadde individuelle begrunnelser. Dette kan ses i lys av historiker Kari Melby sin tolkning om at menns individuelle rett og kvinners fellesskapsplikt kan forstås som at menns lønnsarbeid handlet om hensyn til familien, mens gifte kvinners yrkesaktivitet i stor utstrekning ble begrunnet med at det var sosialt og hyggelig for den enkelte. Historiker Hilde Gunn Slottemo skisserer det slik: Menns lønnsarbeid = fellesskapet og kvinners lønnsarbeid =

²³⁶ Danielsen, *Husmorhistorier*, 132.

²³⁷ Danielsen, *Husmorhistorier*, 132.

²³⁸ Kvinnens verden, s.v. «Norges yrkeskvinneres landsforbund», 1243.

²³⁹ *Kvinnen og tiden* 1945: 32.

²⁴⁰ Danielsen, *Husmorhistorier*, 136-137.

individhensyn. I husmor-/forsørgerperioden var det for både kvinner og menn en kontinuerlig avveining mellom individuelle rettigheter og hensynet til fellesskapet.²⁴¹

Det var stor etterspørsel etter arbeidskraft i etterkrigstiden, og det kan fremstå som et paradoks at kvinnene ble satt på sidelinjen av det betalte arbeidsmarkedet når landet skulle gjenreises. I *Kvinnen og tiden* løftet cand.oecon Harriet Bog (senere Holter²⁴²) frem denne saken i 1948 i artikkelen «Mangel på kvinnelig arbeidskraft».²⁴³ Hun tok opp at mens arbeidsledigheten var et stort sosialt og økonomisk problem i mellomkrigstiden, stod de nå i en helt motsatt situasjon hvor det var stor mangel på arbeidskraft. Hun trakk spesielt frem mangelen på kvinnelig arbeidskraft, og skrev at årsakene til dette var mange og kompliserte. Hun pekte på at det var et vanlig fenomen at andelen av kvinner i ervervslivet var høyere under depresjoner enn under høykonjunktur. Det var også slik at hvis velferdsutviklingen gikk i en gunstig retning skulle kvinnene mer og mer gå over til å være husmødre. Bog pekte på at det var blitt slått fast som et alminnelig prinsipp at høy levestandard gav kvinnene lav ervervsprosent og omvendt. Hun mente at årsaken til at samfunnet hadde en tendens til å gå i en slik retning skyltes at husarbeid ble sett på som et spesielt kvinnelig yrke og som hun skrev: (...) det minst rasjonaliserte yrke i vårt samfunn.»²⁴⁴ Hun mente at årsaksforholdene også på dette punktet var kompliserte og hang sammen med kvinnenes stilling i ekteskapet og familien. Hun pekte på at ekteskapet også var en arbeidsavtale, og at prinsippet innebar at mannen var forsørger. Hun mente det var helt selvsagt at kvinnen i gode tider helst ville slippe dobbeltarbeidet som oppstod hvis hun også hadde arbeid utenfor hjemmet. Bog skrev:

«I første omgang er hovedårsakene til den nåværende mangel på kvinnelig arbeidskraft følgende: kvinnene har dårligere arbeidsvilkår, henvises til dårlig betalte yrker, er praktisk talt uten muligheter for avansere, får dårligere utdanning enn den mannlige arbeidskraft - og først og sist: den nåværende organisasjon av husarbeidet og ivaretagelsen av barna vanskeliggjør på alle måter de gifte kvinners deltakelse i arbeidslivet. Til dette kommer en urimelig beskatning av gifte kvinner med arbeid utenfor hjemmet.»²⁴⁵

²⁴¹ Slottemo, *Norge på 1900-tallet*, 110-111.

²⁴² Harriet Holter ble som nevnt i del. 2.2.3 av denne oppgaven en helt sentral forsker innen samfunnsforskningen. Holter var gjennom hele sin akademiske karriere opptatt av kvinnens rolle i samfunnet. Mange av hennes perspektiver er fortsatt relevante i dag (Fjellro, «Harriet Holter», 2011). Innlegget hennes i *Kvinnen og tiden* vitner om at hun allerede i 1948 så klare sammenhenger mellom kvinnens stilling i familien og arbeidslivet. I *Kvinnen og tiden* ble hun også i en egen artikkel løftet frem som tidsskriftets yngste medarbeider, og fikk rosende omtale for sin dyktighet og engasjement (*Kvinnen og tiden* 5/1947: 2).

²⁴³ *Kvinnen og tiden* 3/1948: 7-8.

²⁴⁴ *Kvinnen og tiden* 3/1948: 8.

²⁴⁵ *Kvinnen og tiden* 3/1948: 8.

Selv om Bog mente at enkelte av disse vanskelighetene først og fremst gjaldt de gifte kvinnene, var det ikke noen tvil om at det også hadde en effekt på den ugifte delen av den kvinnelige ertvervsbefolkningen. «En stor del av kvinnene blir gift, de aller fleste ønsker og venter å bli det, og innretter seg på det. — Resultatet av disse forholdene ser vi i dag.»²⁴⁶ Hun mente at det var helt avgjørende at kvinnene selv engasjerte seg og var aktive for å løse problemene om den kvinnelige arbeidskraft og for en løsning av kvinnes stilling i samfunnet.

Blant redaksjonen og medarbeiderne til *Kvinnen og tiden* hadde de fleste høyere utdanning og flere markerte seg sterkt i offentligheten gjennom sitt yrkesarbeid. Dette gjenspeiles i sakene som ble valgt ut og hvordan de ble diskutert i tidsskriftet. Jeg skal gi tre eksempler på dette. Det første er en leder fra 1954 hvor *Kvinnen og tiden* mente det var vanskelig å spore noen yrkesglede blant kvinner.²⁴⁷ Lederen uttrykte at kvinnene sto i en nærmest umulig posisjon der de som unge måtte innstille seg på å både mestre husmoryrket og skaffe seg en utdanning. Som voksne ble de stilt overfor en oppgave hvor de så måtte kombinere yrket sitt med arbeid for barn og hjem. Lederen trakk frem at gamle fordommer og nedvurdering av kvinnearbeid, samt ulikhet i lønn og få avansementsmuligheter fungerte som stengsler for kvinners reelle valgmuligheter. Deler av lederen kan skissere den rollen *Kvinnen og tiden* tok på seg som informativt og oppdragende talerør som skulle «vekke» kvinnene:

«Men praktiske vansker som manglende institusjoner, lønnsulikhet, stengsler i utdanningsmuligheter osv er konkrete ting en kan slåss mot. Den store bøygen tror jeg er kvinnes egen målsetning: Ennå i dag innstiller så mange kvinner seg på at det ikke er så viktig å lære seg et yrke eller finne ut hva de passer til - de skal jo gifte seg. Der setter de et punktum. Dette er en av grunnene til at det fortsatt finnes så mange utilfredse, forrykte og uselvstendige kvinner som ikke har gitt seg selv sjansen til å mobilisere sine evner og krefter i selvstendig arbeid, slik at de har et felt som de mestrer så godt at de med rette kan føle yrkesstolthet.»²⁴⁸

Det andre eksempelet er en tilsynelatende fiktiv fortelling med tittelen «Du er hva du gjør - bør gifte kvinner arbeide?» publisert under navnet Barbara. Her fremgår det en historie om det ulykkelige ekteskapet til paret Arne og Ragnhild. Ekteparet har tradisjonelle kjønnsroller, hvor Arne er

²⁴⁶ *Kvinnen og tiden* 3/1948: 8.

²⁴⁷ *Kvinnen og tiden* 2/1954: 3.

²⁴⁸ *Kvinnen og tiden* 2/1954: 3.

forsørger og Ragnhild blir forsørget. Arne beklager seg over at Ragnhild er doven, forsømmer huset, er uinteressert i det seksuelle samliv og er en uansvarlig mor for barna. Ragnhild mener Arne er mer opptatt av andre kvinner, ikke gir henne nok penger og nekter å oppgi hva han tjener. Hun sier hun ikke er frisk og mener det er mannens plikt å ta seg av hus og barn mens hun er syk. De går begge rundt og irriterer seg over hverandre. Arne vil ha skilsmisse, men det vil ikke Ragnhild, for hvordan skal hun da klare seg? Fortelleren stiller spørsmål ved om situasjonen kunne vært annerledes dersom begge parter hadde vært i lønnet arbeid. Hvis både Arne og Ragnhild var arbeidende, aktive, ansvarlige og uavhengige mennesker ville de da ha vært i stand til å både gi og motta?

Avslutningsvis sier fortelleren at det ikke er meningen å hevde at alle problemene til ekteparet nødvendigvis ville vært løst dersom Ragnhild tok et arbeid utenfor hjemmet. Men for å like andre, være en bedre ektefelle, mor og venn, må en først like seg selv og være tilfreds og stolt av det en selv utretter.²⁴⁹

Det siste eksemplet jeg ønsker å trekke frem her er hentet fra overrettssakfører Rønnaug Eliassens artikkelserie om kvinners stilling i arbeidslivet. Her skrev Eliassen:

«Vi kan ikke vente noe vesentlig større tilgang av gifte kvinner til ervervslivet så lenge det ikke tas ganske annerledes alvorlige forholdsregler for å lette den dobbeltbyrden det betyr å ha et yrke ved siden av husarbeid og barnestell. Den agitasjonen som etter krigen har vært drevet for å skaffe kvinnelig arbeidskraft, har ikke vært stor hjelp i; for å frigjøre denne arbeidskraften er ikke blitt løst. Dette gjelder særlig innføringen av deltidsarbeid, opprettingen av tilstrekkelig antall barnehager, oppheving av samskatten og ikke minst muligheten for de kvinner som er over den alder da de har små barn, til å komplettere sin utdanning og gjeninntas i et passende yrke. Erfaringene fra andre land viser at når disse spørsmål blir løst, vil tilgangen på gifte kvinner til ervervslivet øke og kvinnene vil gå inn for sitt yrke på en mer målbevisst måte enn før.»²⁵⁰

Tematikken i disse tre eksemplene illustrerer hovedlinjen som vil bli drøftet i dette kapitlet. Aktørene bak *Kvinnen og tiden* hadde med seg erfaring fra mellomkrigstidens diskusjon om kvinner i ervervslivet, hvor arbeidsledigheten ble brukt som argument for at kvinner skulle arbeide i hjemmet.²⁵¹ Nå var situasjonen ny, det var mangel på arbeidskraft, likevel var holdningene til yrkesaktivitet blant kvinner preget av husmoridealet som var dyrket frem i mellomkrigstiden.

²⁴⁹ *Kvinnen og tiden* 9/1953: 11-14.

²⁵⁰ *Kvinnen og tiden* 2/1954: 7.

²⁵¹ Danielsen, «Den kjønnsdelte arbeidsdagen», 146.

Kvinnen og tidens mål ser ut til å være en videreføring og modernisering av debatten om gifte kvinners arbeidsrett.

4.1 Utdanning

I etterkrigstiden fremsto det ofte som om kvinner bare hadde to livsvalg: ekteskap eller yrke. Disse to valgene var tilsynelatende uforenlige. Dette kunne sette unge kvinner i en vanskelig posisjon når det gjaldt utdanning. Statens lånekasse for utdanning ble etablert i 1947, og skulle legge til rette for at høyere utdanning ble en reell mulighet for nye grupper.²⁵² Dette betydde i prinsippet at hverken gutter eller jenter lengre var priggitt foreldrenes økonomi eller godvilje for å kunne ta høyere utdanning. Samtidig ble det stilt spørsmål ved hvorfor jentene skulle utdanne seg hvis de likevel skulle ende opp som husmødre etter de hadde giftet seg og blitt mødre. I 1950 skrev Ingeborg Langeland en artikkel i *Kvinnen og tiden* hvor hun drøftet problematikken rundt ekteskap og yrke.²⁵³ Hun skrev at den usikkerheten som preget den gifte kvinnens deltakelse i ervervslivet gjorde planlegging av utdanning temmelig umulig for de unge jentene. Langeland løftet frem følgende problemstilling: Om tiden var «forbi» for mødrene - hva så med døtrene deres? Her hadde alle mødre et særlig ansvar for å hjelpe døtrene sine til å fatte gode livsvalg. Langeland mente at slik som samfunnet var måtte de unge jentene innstille seg på to tilværelser: «Hun må ha en yrkesopplæring for det tilfelle at hun kommer til å forsørge seg selv, og hun bør ha en opplæring i husstell hvis hun gifter seg.»²⁵⁴

Langeland tok opp at jenter hadde tilgang til både yrkesveiledning og yrkesopplæring, men at det var helt åpenbart at tanken om ekteskap grep forstyrrende inn i denne planleggingen. Hun stilte også spørsmål ved hvordan den jevne jente og hennes foreldre skulle se verdien av yrkesopplæring når det ble tatt for gitt at hun til syvende og sist kom til å ende opp med å gifte seg og bli forsørget. Hun pekte på at nettopp denne problemstillingen hadde ført til diskusjoner om en burde begrense jenters tilgang til visse studier. Langeland mente at dette heller burde løses ved å gjøre det lettere for kvinner å kombinere det å ha barn med et yrke. Hun drøftet både deltidsarbeid og muligheten for permisjon mens barna var helt små som løsninger for at mødrene skulle kunne ha mulighet til å kunne delta mer aktivt i yrkeslivet. Langeland foreslo også at opplæring i husstell burde graderes i to. Dette innebar for det første å innføre elementær skoleundervisning i husstell for både gutter og

²⁵² Danielsen, «Det lange 70-tallet», 156.

²⁵³ *Kvinnen og tiden* 3/1950: 29-31, forts. 47.

²⁵⁴ *Kvinnen og tiden* 3/1950: 30.

jenter, slik at de kunne klare seg noenlunde selv. Det andre var å få en virkelig husmorutdannelse for dem som skulle ha dette som yrke. Den siste var felles både for de som ønsket å være husmødre i sitt eget hjem, og for de som ville arbeide som f.eks. hushjelp eller husmorvikar. Dermed ville den profesjonelle husmoropplæringen være for de som virkelig trengte den, og ikke som et generelt felles krav for alle jenter.²⁵⁵

I *Kvinnen og tiden* fremstår kravet om utdanning som en av forutsetningene for at kvinner skulle få like rettigheter som menn i yrkeslivet. Langelands artikkel gjenspeiler to hovedtendenser som utmerker seg i fremstillingene av utdanning i tidsskriftet. Det ene hvordan en best mulig kunne planlegge døtrenes utdanning. Det andre er at likestillingen mellom kjønnene måtte starte allerede i barneårene, og at grunnskolen hadde et særlig ansvar for dette. Ved å se på hvordan *Kvinnen og tiden* behandlet disse temaene kan en se konturene av to forskjellige måter å tenke likestilling på.

4.1.1 Hvordan skal vi planlegge våre døtres utdanning?

I 1946 og 1947 hadde *Kvinnen og tiden* en artikkelserie de kalte «Hver kvinne på rette plass». De introduserte serien på følgende måte:

«Kvinnen og tiden begynner nå en artikkelserie om forskjellige yrker. Vi legger vekt på yrker som særlig passer for kvinner og håper på denne måten både å kunne gi de unge pikene selv en veileiing og mødre impulser når de skal gi døtrene sine råd om hvilken livsstilling de skal velge.»²⁵⁶

Serien hadde altså en tydelig målsetning, den skulle fungere både som inspirasjon for de unge kvinnene og være til hjelp for mødre som skulle veilede døtrene i fremtidige livsvalg. Serien hadde totalt syv artikler, hvor tre omhandlet yrkesveiledning og de resterende presenterer konkrete yrker. Allerede i introduksjonen til serien blir en gjort oppmerksom på at det vil bli lagt vekt på yrker som særlig passer for kvinner. Artikkelen om yrkesveiledning reflekterer dette, her finner en både implisitte og eksplisitte uttrykk for at menn og kvinner har ulike egenskaper og derfor bør ta sikte på å finne et yrke hvor disse egenskapene kommer til sin rett. Dag Bryn var førstemann ut, og gir i sin artikkel en gjennomgang av hvordan yrkesveiledning foregår rent praktisk. Selv om han tar utgangspunkt i «den unge» sin prosess gjennom veiledningen er det interessant at han nærmest utelukkende bruker «han» som pronomen i en artikkel rettet mot unge kvinner. Et eksempel er:

²⁵⁵ *Kvinnen og tiden* 3/1950: 29-31, forts. 47.

²⁵⁶ *Kvinnen og tiden* 15/1946: 21.

«Den unge blir spurt om hvordan han likte seg på skolen, hva for noen fag han synes gikk best og hva for noen dårligst, om hva han har gjort av praktiske ting hjemme, om lesning, sport, foreningsliv, fritidssysler og interesser i det hele tatt og så sjølsagt om hva for et yrke han i tilfelle har valgt og hvorfor».²⁵⁷

Eva Bryn ved psykoteknisk institutt brukte i sin artikkel til å fortelle detaljert om hvordan psykoteknikk ble brukt som et verktøy i yrkesveiledning. Poenget var at hver enkelt skulle bli anbefalt et passende yrke. Bryn forklarte at kandidatene må gjennomføre ulike praktiske oppgaver når evnene deres skulle vurderes. Her var det tydeligvis noen oppgaver som bare passert seg for guttene. «Guttene får kanskje en ståltråd og nebbtang med beskjed om å bøye tråden etter et mønster som blir stilt opp foran han.»²⁵⁸

Maria Ruthquist var kanskje den som gikk lengst i å fremheve at kjønnsforskjeller var avgjørende i valget av rett yrke. Hun brukte mye plass i sin artikkel på å diskutere hvorvidt jenter og gutter hadde så ulike interesser, begavelser og evner at det var rimelig at kjønnene burde oppfordres til å vege yrke etter sine «kjønnede kvaliteter.» Selv om Ruthquist fremhevet at hun prinsipielt mente at kvinnene burde få adgang til alle «mannlige yrker», så mente hun at kvinnene generelt hadde lite genuin interesse for mange av de «mannlige yrkene». Ruthquist viste til forskning innenfor kjønnsforskjeller og bygget mye av argumentasjonen sin på denne forskningen.

Hun oppfordret altså kvinner til å søke betalt yrkesarbeid, men innenfor rammer som anerkjente feminine og kvinnelige kvaliteter.²⁵⁹ Dette fikk hun motstand for senere i serien, da Eva Kolstad skrev om sine erfaringer fra revisoryrket i to artikler.²⁶⁰ Kolstad henviste til Ruthquists artikkel og utfordret hennes perspektiv. Kolstad mente at noen av synspunktene til Ruthquist satte revisoryrket for kvinner i et litt problematisk lys. Hun tok opp at Ruthquist blant annet hevdet at piker ofte hadde en motvilje mot «dødt arbeid», og derfor trengte å jobbe med «levende materiale», altså enten mennesker eller dyr. Ruthquist hadde også skrevet at: «Et par områder hvor kvinnenes begavelse som regel er svakere enn hos mannen, er det tekniske eller matematiske.» Til dette svarte Kolstad:

«Vi blir nok nødt til å stille opp spørsmålet: Er revisorarbeidet dødt, nærmest matematisk, - og derfor lite egnet for kvinner flest? Vi kan med en gang slå fast at det er en alminnelig utbredt

²⁵⁷ *Kvinnen og tiden* 15/1946: 22.

²⁵⁸ *Kvinnen og tiden* 19/1946: 23.

²⁵⁹ *Kvinnen og tiden* 17/1946: 12-13.

²⁶⁰ *Kvinnen og tiden* 3/1947: 18-19, fortset. 31 og *Kvinnen og tiden* 5/1947: 25-26.

opfatning at revisjon er arbeid med tall og tall og atter tall. Personlig har jeg opplevd flere ganger at kvinner, som får høre hvilket yrke jeg har, kommer til meg og betror meg at «Jeg er også gla i tall.» (- så slike kvinner fins altså.) Første gang jeg selv støtte på begrepet revisor, trodde jeg det var en mann (selvfølgelig en mann -) som var flinkere i bokholderi enn all verdens bokholdere. Det virket skrekkinnjagende og uoppnåelig. Års arbeid i yrket har lært meg at det er noe i alle disse populære formodningene om arten av en revisors arbeid. Det er mye tall, det kreves grundige bokholderkunnskaper, og en del matematikk. Men det er slett ikke alt.»²⁶¹

Artiklene til Kolstad beskrev både hvordan utdannelsen foregikk, om arbeidsoppgavene og om forholdene til yrket i Norge. Når hun skulle redegjøre for hvilke egenskaper en revisor burde ha, nevner hun f.eks. nøyaktighet, utpreget ordenssans, saklighet og ansvarsbevissthet. Hun skrev at hun personlig mente at de egenskapene hun nevnte som ønskelige alle var menneskelige egenskaper, som ikke er typisk for hverken det ene eller det andre kjønn. Hun mente derfor at revisoryrket burde egne seg like godt for kvinner som for menn. Hun tok også opp at det var få kvinnelige revisorer i Norge, og mente at noe av grunnen til dette var at yrket var så nytt i landet. Hun presiserte at hun ikke ville analysere seg til bunns i videre årsaker, men pekte på at hun syntes det var sørgelig at unge kontordamer slo seg til ro med lite utviklende arbeid, fordi de tilsynelatende håpet at posten bare skulle være et lite intermesso før de havnet i forsørgelsen i ekteskapet.²⁶²

I denne serien skrev også Camilla Wulfsberg om mensendieck-yrket hvor hun fokuserte på å orientere om utdannelsen og yrket i sin alminnelighet.²⁶³ Harriet Bog og Turid Indrebø tok fatt på å informere om sosialarbeiderens utdanning. De la særlig vekt på behovet for sosial utdanning i Norge, og brukte Sverige som inspirasjon for å legge frem forslag til en plan for gjennomføring av utdanning også her i landet.²⁶⁴ Også tidligere hadde yrket sosialarbeider blitt løftet frem. Marja Almquist skrev to artikler med tittelen «Et nytt yrke - hvordan skal en bli sosialarbeider».²⁶⁵ *Kvinnen og tiden* skriver innledningsvis at interessen for sosialt arbeid hadde blitt større etter krigen og hevdet at det var mange som var interessert i å utdanne seg innenfor feltet. Det forelå planer om å opprette et sosialinstitutt i Norge, lik de som fantes i mange land. Almquist fortalte i disse artiklene om utdannelsen i Sverige, hvor instituttet i Stockholm ble trukket frem som et av de beste i

²⁶¹ *Kvinnen og tiden* 3/1947: 18.

²⁶² *Kvinnen og tiden* 5/1947: 26.

²⁶³ *Kvinnen og tiden* 18/1946: 19-21.

²⁶⁴ *Kvinnen og tiden* 20/1946: 7-10.

²⁶⁵ *Kvinnen og tiden* 5/1946: 20-22 og *Kvinnen og tiden* 6/1946:27-28.

verden. Almquist forklarte hva en sosialarbeider var, hva som krevdes av forkunnskaper og hvordan utdanningen foregikk. Hun pekte på at gamle arbeidsområder som å ta seg av barn, gamle, syke, fattige samt å føre forbrytere tilbake til samfunnet var blitt mer krevende. Det var derfor viktig å få inn folk med fagkunnskaper som kunne ta fatt på disse oppgavene. Sosial- instituttene skulle ha forskjellige studielinjer som underviste i praktisk og teoretisk kompetanse.

4.1.2 Likestillingen må starte i grunnskolen

Kvinnen og tiden var generelt opptatt av hvordan samfunnets kjønnsnormer påvirket og formet barna under oppveksten. Dette kan en f.eks. lese om i barnepsykologen Åsa Gruda Skards artikkelserie «Gut eller jente».²⁶⁶ Skard mente det var nærmest umulig å fastslå om det virkelig var medfødte forskjeller mellom kjønnene, fordi samfunnets kjønnsforståelser påvirket barna helt fra første stund. Forventningene som skulle prege barnet startet allerede før de var født. Hun medgav at de biologiske forskjellene var udiskutable, men stilte spørsmål ved om det faktisk var medfødte psykologiske forskjeller - og var de isåfall egentlig så store? Skard diskuterte alle de små dragene i vanlige tenkemåter som virket inn på barna og som fikk langsiktige konsekvenser for handlingsrommet de to kjønnene fikk i samfunnet, i yrkeslivet, i det politiske og offentlige livet. Hun påpekte at om en ikke hadde de samme forventningene til gutter og jenter fikk det utslag i at det ble forskjeller i hva en oppmuntret til og forbød. Skard mente at hvert enkelt menneske uavhengig av kjønn, måtte få muligheten til å gro og utvikle seg, få lære og arbeide og ta ansvar i samfunnet. Skards artikler inneholder ikke noen «veiledning» for hvordan barneoppdragelsen bør endres for å eventuelt skape mer likestilling, men fremstår heller som et forsøk på å skape mer bevissthet rundt samfunnets innvirkning på kjønnsrollemønstrene. I den grad hun oppmuntret til endring er det heller i form av at gutter og jenter ikke må adskilles i lek og undervisning. Hun mente at barn måtte få oppleve det andre kjønn som en selvsagt og likeverdig del av tilværelsen.

Denne forståelsen er også gjennomgående når undervisning i grunnskolen blir tatt opp i *Kvinnen og tiden*. I etterkrigstiden oppstod det en utdanningseksplasjon, som på sikt bidro til økt sosial mobilitet, både når det gjaldt kjønn og klasse. Mange unge kvinner tok høyere utdanning, men det høye utdanningsfeltet var skarpt kjønnsdelt. Dette mener Hilde Danielsen gjenspeilet at gutter og jenter fikk ulik undervisning i grunnskolen. Lenge var det bare jenter som fikk undervisning i håndarbeid og husstell, noe som førte til at de fikk færre undervisningstimer i teoretiske fag som

²⁶⁶ *Kvinnen og tiden* 9/1947:16-21, og *Kvinnen og tiden* 11/1947: 39-41.

naturfag og matematikk. Likevel skulle de opp til samme eksamen som guttene hadde i disse fagene.²⁶⁷

I 1959 vedtok Stortinget en ny lov om folkeskoler. Denne grunnskolereformen innebar både at skillet mellom by- og landfolkeskolene og den kjønnsdelte undervisningen skulle oppheves.²⁶⁸

Under diskusjonene som ledet frem til reformene i grunnskolen var en av Norges Lærerind forbund sine hjertesaker plasseringen av de tradisjonelle jentefagene. De ønsket f.eks. at skolekjøkken skulle bli et obligatorisk fag for både gutter og jenter i fellesskolen. Allerede i 1947 la de frem konkrete forslag for hvordan skolekjøkken kunne integreres som et allmennfag på alle nivåer innenfor utdanningssystemet. Lærerinnene var likevel ikke helt fornøyd med den nye ordningen som kom i 1959, hvor husstell- og skolekjøkkenundervisningen ble erstattet med det nye faget heimkunnskap. Selv om de kunne glede seg over at dette faget var obligatorisk for både gutter og jenter, var de misfornøyd med at heimkunnskapsfaget ble sterkt redusert i forhold til den tidligere skolekjøkkenundervisningen. For Lærerind forbundet var det nemlig ikke bare viktig at de typiske jentefagene ble et tilbud for alle uavhengig av kjønn, for dem var det også viktig at disse fagene i høyere grad ble verdsatt.²⁶⁹ Dette kan ses i sammenheng med etterkrigstidens diskusjoner om at kvinnelige egenskaper og arbeidsområder burde få økt respekt og oppvurderes.

I *Kvinnen og tiden* stilte Nini Haslund Gleditsch i 1953 spørsmål ved hvorfor det ikke var fellesklasser.²⁷⁰ Hun tok opp de langsiktige konsekvensene av kjønnsdelte klasser og argumenterte for endring. Hun viste til at det i de senere årene hadde vært mange diskusjoner om yrkeskvinnene, og om hele og halve mennesker. Hun pekte på at de fleste hadde erfart at det ikke var lett å velge et yrke. Det var forståelig at kvinner kunne føle seg snytt dersom de måtte gi opp å praktisere det de etter mye strev hadde lært, og istedenfor innstille seg på en tilværelse som husmødre. Gleditsch mente det vanskelige valget mellom å være yrkeskvinne eller husmor kunne bli lettere dersom det hersket en intim forståelse mellom ektefellene, slik at kvinnen slapp å stå alene i dette valget. Grunnlaget for denne forståelsen, hevdet Gleditsch, kunne legges allerede i barneårene. Likestillingen i grunnskolen ville gjøre likestillingen i hjemmene mer naturlig. Hun skrev: «Nå er det som regel naturlig og vanlig at jentene hjelper til, mens det er høyst uvanlig at guttene tar i et tak med oppvasken eller med å passe på mindre søskend. Når alt jentearbeid omtales med knusende

²⁶⁷ Danielsen, «Det lange 70-tallet», 156-157.

²⁶⁸ Hagemann, «Utdanningseksplasjon» Norgeshistorie.

²⁶⁹ Hagemann, *Skolefolk*, 271-274.

²⁷⁰ *Kvinnen og tiden* 7/1953: 11-15.

forakt gjennom hele guttens oppvekst, hvordan kan en da vente at han skal forstå det, enn si å få respekt for det som voksen?»²⁷¹

Lektor Marit Berge tok i 1955 også til ordet for lik undervisning for gutter og jenter.²⁷² Hun skrev at da det ble tvungen syvårig folkeskole var det utifra et krav om at grunnskolen skulle være mest mulig lik for alle og skoletiden den samme. Dette var et middel for at alle skulle få mest mulig likt startgrunnlag. På tross av dette målet skrev Berge at guttene fikk mindre praktisk undervisning enn jentene, og jentene fikk mindre teoretisk undervisning enn guttene. Dette mente hun var en form for diskriminering av begge kjønn. Hun hevdet at det fikk uheldige konsekvenser for jentene, som da hadde mindre teoretisk grunnlag ved videre og høyere utdanning. Når det gjaldt guttenes mangel på praktisk undervisning hadde Berge den samme forståelsen som Gleditsch. Altså at barneårene var viktige for å skape et grunnlag for respekt og opphøyelse av tradisjonelt kvinnearbeid. Hun skrev:

«Dette med guttenes opplæring i praktiske fag, helst med både håndarbeid og husstell, har nemlig langt videre perspektiver. Kvinnens innsats i arbeidslivet også utenfor hjemmet, hennes frie yrkesvalg krever mannens medvirkning i hjemmet i langt høyere grad enn før. Betydningen av en annen barneoppdragelse hevdes ofte som et av midlene til å skape et samfunn med mer balanse mellom det mannlige og kvinnelige element. Grensen mellom manns- og kvinnearbeid er utenfor hjemmet blitt mer og mer utvisket, vi må oppnå det samme innenfor husets fire vegger også. Og her finnes ingen bedre vei enn at barna fra de er små lærer begge verdener å kjenne - gjennom fellesundervisning først og fremst - gjennom utveksling av det som tidligere har vært typisk gutte- og pikefag.»²⁷³

Kvinnen og tiden var opptatt av at likestilling måtte praktiseres i grunnskolen. I tidsskriftet forelå det et syn om at kjønnsforskjeller hadde mer med ulik oppdragelse å gjøre, enn eventuelle medfødte egenskaper. Når det gjaldt planlegging av døtrenes videre utdanning ser det imidlertid ut til at *Kvinnen og tiden* til en viss grad oppfordret jentene til å søke yrker som egnet seg særlig for kvinner. Kolstad sin artikkel skiller seg mest ut her, ved at hun la vekt på at revisoryrket hverken krevde spesifikke kvinnelige- eller mannlige egenskaper, men rett og slett menneskelige egenskaper

²⁷¹ *Kvinnen og tiden* 7/1953: 15.

²⁷² *Kvinnen og tiden* 7/1955: 9-11.

²⁷³ *Kvinnen og tiden* 7/1953: 11.

som f.eks. ordenssans og saklighet.

4.2 Kvinnens stilling i arbeidslivet

Hvorfor ville gifte kvinner arbeide? Og lønnet det seg for gifte kvinner å ha betalt yrkesarbeid? Dette var tematikk som ble løftet frem gjennom hele etterkrigstiden av *Kvinnen og tiden* når de drøftet kvinnenes relasjon til det betalte arbeidsmarkedet. Allerede i starten av *Kvinnen og tidens* utgivelser i 1946 skrev Liv Schjødt to artikler som kan trekkes frem som uttrykker hvordan tidsskriftet vurderte kvinnenes stilling i arbeidslivet. I artiklene «Hvor finner vi kvinnene»²⁷⁴ og «Veien vi må gå»²⁷⁵ skrev Schjødt på vegne av «vi». Dette kan tolkes som at hun fremla synet til redaksjonen av tidsskriftet, men også som at hun tok sikte på å representere kvinner generelt. Schjødt tok opp at det hadde skapt en del bitterhet at det ble oppnevnt komitéer til det ene og det andre hvor det var et fellestrekk at kvinnene var underrepresentert. Dette ble ifølge Schjødt ofte unnskyldt med at det ikke «fant» nok kvalifiserte kvinner. For at denne unnskyldningen ikke skulle få feste seg hadde Samarbeidsnemnda²⁷⁶ bedt alle sine tilsluttende organisasjoner om å sende inn lister med kvalifiserte kvinner med fyldige opplysninger om deres utdanning og arbeid. Disse listene skulle slås sammen og sendes til samtlige departement. Schjødt skrev at tidens viktigste sak var å jobbe for at kvinner som tok sitt arbeid alvorlig fikk større muligheter til å gå inn for full utdanning i sitt fag og senere ta arbeid innenfor dette faget. Hun mente at dette måtte til for å få flere kvinner inn styrer og posisjoner.²⁷⁷

Schjødt la også tydelige føringer for veien kvinnene måtte gå videre.²⁷⁸ Hun skrev at etter stemmerettskampen tenkte de fleste at nå hadde kvinner alle rettigheter og kampen var over. Men Schjødt mente at det var nå teori måtte settes ut i praksis. Hun hevdet at det var flere kvinner, både eldre og yngre, som ikke hadde lyst eller evnet å tenke gjennom disse problemstillingene og slik stilte seg likegyldig til kvinners rettigheter. Hun hevdet også at noen tenkte at for å kjempe kvinnenes sak så måtte de gjøre seg mindre «kvinnelige», f.eks. i konkurranse med menn på

²⁷⁴ *Kvinnen og tiden* 2/1946: 8.

²⁷⁵ *Kvinnen og tiden* 3/1946: 3-5.

²⁷⁶ Schjødts henvisning til «Samarbeidsnemnda» dreier seg trolig om Norske Kvinneorganisasjoners Samarbeidsnemnd (NKS). NKS oppstod som et direkte samarbeid mellom illegale kvinnegrupper under krigen. Nemda ble offisielt stiftet november 1945, med tilslutning fra 17 organisasjoner. Blant disse finner en Norsk Kvinnesaksforening, Norges Husmorforbund, Norges Yrkeskvinnens Landsforbund, NKP-kvinnene og Internasjonal Kvinneliga for Fred og Frihet. NKS hadde som mål å jobbe for å styrke kvinnenes innflytelse i samfunnslivet, samt å fremme kvinnenes rettigheter sosialt, faglig og økonomisk. Den skulle også virke samlende for kvinner som tilhørte ulike interesseorganisasjoner (Lønnå, *Stolthet og kvinnekamp*, 150-151).

²⁷⁷ *Kvinnen og tiden* 2/1946: 8.

²⁷⁸ *Kvinnen og tiden* 3/1946: 3-5.

arbeidsmarkedet. Schjødt drøftet også kvinnenes stilling i arbeidslivet ved å trekke frem hvilket arbeid som ble utført av kvinner. Hun skrev:

«Når vi ser på «kvinner i arbeid» er det en ting som er iøyenfallende. Vi ser titusener og atter titusener av dem overalt i underordnet arbeid, vi ser dem i industrien med menn som verksmestre, på kontorene med menn som kontorsjefer, i butikkene med menn som avdelingssjefer. I alle de lavtlønnede stillinger er vi i overveiende flertall, Straks vi kommer opp i gradene finner vi menn, nesten bare menn. Og i de store ledende stillingene er det så og si ingen kvinner.»²⁷⁹

Men siden kvinnene hverken var dummere eller mindre dyktige enn menn, måtte årsaken til at det var slik være en annen, mente Schjødt. Hun løftet frem ulik oppdragelse av kjønnene som en av hovedgrunnene til tingens tilstand. Hun mente det ble stilt for lite krav til jentene, men at utdanning og arbeidsplikt kunne bidra til å løse denne konflikten: «De piker som vil gå helt inn for en utdanning må vite at den forplikter, de må ikke tenke seg fremtiden som ekteskap eller arbeid, men som ekteskap og arbeid, de har ønsket og fått arbeidsrett og de må da føle arbeidsplikt»²⁸⁰. Hun poengterte samtidig at alle var oppmerksomme på at slik samfunnet var innordnet nå kunne det oppleves som en stor belastning for en gift kvinne å ha sitt yrke utenfor hjemmet. Da ville hun i praksis få to arbeidsfelt å administrere, noe Schjødt mente krevde en dobbel innsats av tid, krefter og store personlige ofre. Tiltak som ble foreslått for å bøte på dette kunne f.eks. være bedre boliger og tilgang til faglært hjelp.

Kvinnen og tiden opprettholdt dette synet gjennom hele sin levetid. I 1954 skrev Rønnaug Eliassen en artikkelserie med tittelen «Vår stilling i arbeidslivet». Serien ble presentert slik:

«Er kvinnene nådd fram til full likeberettigelse, eller følger det fremdeles urett med å være født kvinne? Ennå sitter kvinnene de fleste steder nederst ved bordet, hevder Rønnaug Eliassen, men uretten er så dagligdags at det ofte er vanskelig å få øye på den, - og kvinnene selv resignerer. I denne og følgende artikler gir hun en analyse av kvinnenes stilling innen de forskjellige grener av arbeids- og samfunnslivet.»²⁸¹

²⁷⁹ *Kvinnen og tiden* 3/1946: 3.

²⁸⁰ *Kvinnen og tiden* 3/1946: 5.

²⁸¹ *Kvinnen og tiden* 2/1954: 5.

Eliassen tok gjennom artikkelserien for seg kvinnenes stilling i jordbruk og husarbeid²⁸², i forretningslivet²⁸³ og innenfor håndverk og industri.²⁸⁴ Hun hadde et historisk blikk i sine artikler og forsøkte gjennom dette perspektivet å gi årsaksforklaringer for hvorfor kvinnene hadde en dårligere stilling enn mennene innenfor disse feltene. Noen av hovedtemaene som ble drøftet i artiklene var uviljen mot å likestille kvinner, forskjellsbehandling, kvinner som billig og annenrangs arbeidskraft og det kunstige skillet mellom manns,- og kvinnearbeid. Eliassen argumenterte for at en løsning på disse problemene hadde en langt større rekkevidde enn å bare gi den enkelte kvinne større arbeidsgleder, utviklingsmuligheter og livsinnhold. Hun mente at samfunnet ikke ville få noen lykkelig fremtid uten kvinners fulle medvirkning.

4.2.1 Samskatt

Lønnet det seg for kvinner å ha inntektsgivende arbeid? Svaret på dette var ofte avhengig av om du var gift eller ikke. Samskatt og likelønn var to temaer som ble tatt opp gjentatte ganger i *Kvinnen og tiden*. De var imot samskatten og for likelønn. Samskatten gikk ut på at ektefellene betalte felles skatt av inntekt, og dette var et omstridt tema blant kvinneorganisasjonene. Dette innebar i praksis at ektemannen måtte betale ekstra skatt dersom ektefellen hadde lønnsarbeid. Samskatten bidro derfor til at gifte kvinner fikk mindre penger enn ugifte kvinner selv om de i utgangspunktet hadde lik inntekt. Konsekvensen av dette ble at det som regel ikke lønnet seg for gifte kvinner å arbeide utenfor hjemmet. Hensynet til gifte yrkeskvinner rett til likebehandling vant først frem i 1959. Da ble det åpnet for separat likning for ektefellen med lavest inntekt, som jo oftest var kvinnen.²⁸⁵

I *Kvinnen og tiden* i 1946 tok Sigrid Nærup Gunderud opp at det var mange årsaker til at kvinner både burde og ønsket å ha lønnet arbeid.²⁸⁶ Hvor solid og varig var egentlig en manns forsørgelse? Hva skjedde med kvinnen i en eventuell skilsmisse? Og hva med enkene? Hovedgrunnen var imidlertid i at det var mange kvinner som faktisk ikke ønsket å avbryte sin yrkesbane. Ifølge Gunderud var en ikke automatisk kvalifisert til å utføre renhold og matstell bare fordi en var kvinne. Det var heller ikke alle som var skikket til å oppdra barn. Alle kvinner var ikke utstyrt med alle disse spesielle evnene, anleggene og dydene som husmoryrket krevde. Gunderud skrev at husmoryrket spente seg over et så stort felt at det ville være underlig om ett og samme menneske

²⁸² *Kvinnen og tiden* 3/1954: 35-39.

²⁸³ *Kvinnen og tiden* 5/1954: 25-29.

²⁸⁴ *Kvinnen og tiden* 6/1954: 32-26.

²⁸⁵ Danielsen, «Den kjønnsdelte arbeidsdagen», 134.

²⁸⁶ *Kvinnen og tiden* 9/1946: 29-20.

var kjønnsmessig født med alle disse egenskapene. Hun hevdet at det faktisk fantes kvinner som simpelthen ikke trivdes med å bare stille med husets gjøremål. Derfor mente hun at spørsmålet for kvinner ikke burde formuleres som at en måtte velge enten ekteskap eller lønnet arbeid, men heller spørre på hvilken måte det enkelte individ hadde størst sjanse til full livsutfoldelse. Skatteloven ble i forlengelse av dette beskrevet urimelig. Gunderud mente det var på sin plass at skatteloven ble revidert slik at mann og hustru ble liknet hver for seg.

Også departementssekretær Grete Bonnevie Høyer stilte spørsmål ved om det lønnet seg for kvinnene å være yrkesaktive i sin artikkel: «Skatt på ekteskap, har den gifte kvinne råd til å ha lønnet arbeid utenfor hjemmet?»²⁸⁷ Høyer opplyste om at Finansdepartementet hadde fremsatt forslag om visse endringer i skatteloven og herunder blant annet drøftet reglene om beskatning av ektefellers formue og inntekt. Men departementet hadde foreslått å fortsatt beholde felleslikningen av ektefeller fullt ut, og heller nøye seg med å gi et klassefradrag - ikke utgiftsfradrag - for hushjelp som ektefellene eventuelt måtte holde til omsyn for hjemmeværende barn dersom hustruen hadde arbeid utenfor hjemmet. At Finansdepartementet nøyde seg med et klassefradrag mente Høyer det var all grunn til å protestere mot. Hun skrev at en slik skattemessig avhengighet aldri burde ha forekommet, da den ofte var helt ødeleggende for de gifte kvinnene som ønsket å fortsette i yrket de hadde utdannet seg til. Høyer viste til spesifikke utregninger og eksempler som viste at den gifte yrkeskvinne i mange tilfeller kom til å betale over dobbelt så mye skatt som sin ugifte kollega med samme inntekt. I forlengelse av artikkelen spurte *Kvinnen og tiden* en del ektefolk hvor begge hadde yrke om de ville uttale seg om det daværende skattesystemet. Alle kom med sine personlige erfaringer og var tydelig imot. En uttalte at ordningen var «(...) direkte yrkeskvinnefiendtlig».²⁸⁸

Rønnaug Eliassen mente det økonomiske avhengighetsforholdet fikk store konsekvenser, både for kvinnene og for samfunnet. Hun diskuterte i en artikkel formuesforholdet mellom ektefeller og skrev at: «Det sier seg selv at rettsvirkningene av ekteskapet ikke lar seg formulere i lover og paragrafer. Noe annet gjelder likevel for de rent økonomiske virkningene. Her kan en ikke overlate til den enkelte å ordne seg etter eget ønske og på dette området har vi ganske detaljerte regler i loven om ektefellers formuesforhold av 20.mai 1927.»²⁸⁹ Hun forklarte innholdet i loven og hvordan den slo ut i praksis. Ektefellene var pliktige til å gi hverandre de opplysninger om sine

²⁸⁷ *Kvinnen og tiden* 16/1946: 2-6.

²⁸⁸ *Kvinnen og tiden* 16/1946: 6.

²⁸⁹ *Kvinnen og tiden* 7/1951: 17.

økonomiske forhold som krevdes til bedømmelse av underholdningsplikt. Ved å formulere loven slik var det meningen at hustruens arbeid i hjemmet skulle regnes som en likeverdig innsats i forsørgelsen. Dette mente Eliassen ikke stemte i praksis, siden mannen ofte var alene om å ha kontante pengeinntekter, og dermed ville kvinnen ha lett for å komme i et faktisk avhengighetsforhold som gjorde den teoretiske likestillingen temmelig illusorisk. Eliassen skrev:

«Den utbredte uselvstendighet, mangel på tillit til egne muligheter og passive livsholdning hos kvinnene henger sammen med deres økonomiske ufrihet og isolasjon i heimen. (...) I dag er det livsviktig å være klar over faren ved å holde kvinner borte fra det samfunnsmessige fellesskap og hindre utfoldelsen av deres evner og krefter. Mangelen på likevekt mellom kvinners og menns innsats er en viktig del av det årsakskompleks som er skyld i konkurransementalitet, militærhysteri og andre sykdoms fenomener som herjer verden i dag.»²⁹⁰

Anna Marie Urdal og Bergljot Torgersen drøftet også samskatten i sin artikkel «Skatt på ekteskap».²⁹¹ I artikkelen forsøkte de å navigere seg i jungelen av alle argumentene som ble brukt både for og imot opphevelsen av samskatten. De mente at det var viktig at folk var klar over at denne diskusjonen var mer enn bare en «kvinnesak». De skrev at avgjørelser som ble tatt i denne saken hadde store betydninger for hele familien og dermed også for samfunnet. Et av argumentene som ble brukt av de som ønsket å fjerne samskatten var det faktum at ut i fra et skattemessig prinsipp skulle inntekten beskattes av personen inntekten skrev seg fra uansett kjønn eller sivil status. Samskatten var et brudd på dette prinsippet, og ble dermed en særskatt på ekteskapet. Et annet argument som ble brukt var at det burde være i statens interesse at gifte kvinner med utdanning faktisk fikk brukt utdannelsen sin. Jo bedre utdanning, desto større tap ble det for landet at disse kvinnene gikk hjemme.

Urdal og Torgersen tok også opp argumentene til den andre siden. En del av de som var imot en opphevelse av samskatten begrunnet dette med at opphevelse kunne føre til en «kunstig stimulans» og en oppfordring til kvinnene om å forlate hjem og barn, til fordel for kontorene og fabrikkene. Tilhengerne av denne utviklingen mente at opphevelse i første omgang kunne virke oppløsende på hjemmene, og i annen omgang på hele samfunnet. De begrunnet det også med hensyn til befolkningsutviklingen, hvor de hevdet at det var rasjonelt å anta at om kvinnene viet seg til

²⁹⁰ *Kvinnen og tiden* 7/1951: 20.

²⁹¹ *Kvinnen og tiden* 14/1947: 6-15.

hjemmet ville de ofre seg for å sette flere barn til verden sammenliknet med en gift yrkeskvinne. En kvinne som var mer selvstendig i yrkesarbeid ville finne det vanskelig å forsone seg med å jobbe gratis hjemme. Hjemmet og samfunnet var ikke tilpasset yrkeskvinnen, og derfor ville deres yrke først og fremst gå utover barna. Et vesentlig poeng som Urdal og Torgersen forsøkte å få frem var at den økonomiske byrden av samskatten falt i like stor utstrekning på ektemannen som på hustruen. De redegjorde for at når de uttrykte seg som om det bare var hustruen som ble belastet var det fordi det var hun som i de fleste tilfeller ble det elastiske ledd. Dersom det ble en diskusjon var det hun som måtte trekke seg tilbake fra ervervslivet og hun som måtte ta seg jobb i et knipetak. Dette handlet i stor grad om at det som regel var kvinnen som hadde lavest inntekt av ektefellene, og det bringer oss videre til neste sak - nemlig likelønnsprinsippet.

4.2.2 Likelønn

I etterkrigstiden i Norge ble spørsmålet om likelønn løftet frem av både Kvinnesaksforeningen, gjennom påtrykk fra internasjonale organisasjoner og gjennom kvinneopposisjonen i LO. Selv om kvinner og menn utførte nøyaktig det samme arbeidet kunne de lønnes ulikt.²⁹² Først i 1959 ratifiserte Norge ILO-konvensjonen²⁹³ om likelønn for arbeid av lik verdi. Selv om Stortinget vedtok likelønnsprinsippet, fortsatte lønnsforskjellene mellom menn og kvinner å være store. Det høyt verdsatte prinsippet om likelønn viste seg vanskelig å omsette i praksis, og ILO-konvensjonen hadde heller ikke noen avklart definisjon av hva lik verdi av arbeid skulle bety. Norsk Arbeidsgiverforening mente at kvinnelig arbeidskraft førte med seg flere ulemper. Kvinnene hadde mindre arbeidserfaring, i tillegg var det høyere risiko for fravær som igjen gav mindre stabilitet. På bakgrunn av disse argumentene ville de fortsette å opprettholde en egen kvinnelønn.²⁹⁴

I 1947 skrev Inger Wrede Holm artikkelen «Mannslønn og kvinnelønn» i *Kvinnen og tiden*.²⁹⁵ I artikkelen drøftet Holm lønnsulikheten mellom menn og kvinner på arbeidsmarkedet. Holm mente lønnsulikheten gav utslag på tre områder:

²⁹² Danielsen, «Det lange 70-tallet», 179.

²⁹³ ILO - den internasjonale arbeidsorganisasjonen innen FN-systemet

²⁹⁴ Danielsen, «Det lange 70-tallet», 180.

²⁹⁵ *Kvinnen og tiden* 13/1947: 18-21.

«1. Forskjellig lønn for menn og kvinner der de utfører samme arbeid. 2. En kløft mellom mannlig og kvinnelig arbeid, slik at kvinnene sitter igjen med underordnet arbeid som krever liten faglig innsikt og meget rutine. 3. Lavere lønnsnivåer i de yrker som vesentlig beskjeftiger kvinner.»²⁹⁶

Holm drøftet ulike faktorer hun mente kunne ha påvirket at lønnsforholdene hadde blitt slik de nå var. Hun delte disse faktorene inn i tre grupper. Den første var det hun kalte *reelle faktorer*. Et av de første argumentene hun hevdet ble brukt av motstandere mot lik lønn var at kvinner stod tilbake for menn både fysisk og psykisk. Holm skrev at det var et faktum at de to kjønnene stort sett var født med forskjellige forutsetninger for å utføre ulike slag av arbeid, men at en måtte være oppmerksom på at disse forskjellene ikke var gjeldene i så stor utstrekning som var den alminnelige oppfatning. Hun mente at gjennom det tradisjonelle synet at noe passet for gutter og noe annet passet for jenter skapte en gjennom oppdragelsen ulike forutsetninger for kjønnes kompetanse til å utføre forskjellige oppgaver. Det ble da uten videre sett på som medfødte egenskaper, eller mangel på det. På bakgrunn av dette mente hun at argumentet ikke kunne brukes for lavere kvinnelønn. En annen biologisk faktor var at kvinner fikk økt fravær i forbindelse med svangerskap og fødsel. Dette argumentet ble også nyansert av Holm. Hun mente at produksjonen av barn var en så viktig funksjon i samfunnet at det var uholdbart at det skulle bli holdt imot kvinnene i form av lavere lønn.²⁹⁷

Den andre gruppen av faktorer betegnet Holm som *strategiske faktorer*. Dette handlet i stor grad om samfunnsendringer. Holm la frem at i førindustrielle samfunn hadde kvinners arbeid hatt høyere verdi. Men at i det moderne industrielle samfunn ble kvinnene satt i et avhengighetsforhold til mannen ettersom det var han som hadde pengeinntekt. Dette ble nå oppfattet som en naturlig arbeidsfordeling, uten at en tok høyde for at de endringene som var skjedd førte til en nedvurdering av kvinnes arbeid.²⁹⁸ Den tredje faktoren kategoriserte Holm som *lovgivningen*. Her tok hun opp både mangel på rettsevne til å forvalte kapital, at kvinner lenge hadde stått utenfor når det gjaldt utdanning og at færre kvinner hadde hatt mulighet til å organisere seg. Holm konkluderte med at de faktorene som veide tyngst når det gjaldt uviljen mot å endre de lave kvinnelønningene var de rent vurderingsmessige faktorene. Dette betydde at folks mer eller mindre bevisste oppfatning av skille mellom manns- og kvinnearbeid ble ført videre til deres barn gjennom oppdragelsen.²⁹⁹

²⁹⁶ *Kvinnen og tiden* 13/1947:18.

²⁹⁷ *Kvinnen og tiden* 13/1947: 18-19.

²⁹⁸ *Kvinnen og tiden* 13/1947: 19-21.

²⁹⁹ *Kvinnen og tiden* 13/1947: 21.

I 1948 skrev Holm igjen en artikkel hvor hun drøftet samme tematikk.³⁰⁰ Her hevdet hun at dagens situasjon på arbeidsmarkedet la til rette for at kravet om lik lønn burde la seg gjennomføre uten alt for mange vanskeligheter. Det var knapphet på arbeidskraft i de fleste yrker, og spesielt stor etterspørsel etter kvinnelig arbeidskraft. Samtidig pekte hun på at stabiliseringspolitikken skapte hindringer. Dette gav blant annet utslag i en redsel for at mannens inntekt ville bli redusert, dersom de kvinnelige lønsmottakerne fikk høyere lønn. En var også bekymret for at leveomkostningsindeksen skulle komme over et kritisk punkt, slik at arbeidslønnen igjen måtte heves. Holm mente at det måtte føres en politikk som gjorde at landsorganisasjonen godtok kravet om lik lønn. Hun presiserte også at de gjennom sine forhandlinger med arbeidsgiverne måtte få gjennomført en ordning uten at det ble reist krav om høyere priser på produktene fra produsentens side. Ifølge Holm var det tre krav som måtte gjennomføres for at den virkelige lønnsulikheten skulle bli eliminert.

Disse kravene var:

1. Lik lønn for menn og kvinner der prestasjonen var den samme.
2. Utjevning av kløften mellom mannlig og kvinnelig arbeid, slik at ikke kvinnene sitter med underordnet arbeid som krever liten faglig innsikt og meget rutine.
3. Heving av lønnsnivået i de yrker som vesentlig beskjeftiger kvinner.

Som i mange andre saker løftet *Kvinnen og tiden* frem eksempler fra utlandet. De skrev blant annet om at likelønnsprinsippet var i svensk medvind.³⁰¹ Her ble det tegnet et bilde av forholdene i Sverige og hovedtrekkene i likelønnsprinsippet ble skissert. Situasjonen i England ble også tatt opp, hvor *Royal Comission on Equal Pay* sin innstilling ble gjennomgått og drøftet.³⁰² Ut i fra disse sakene kunne de stille spørsmålet:

«Hvordan står det så til i vårt land? I Sverige har den faglige landsorganisasjon utredet likelønsspørsmålet, i Storbritannia en kongelig komité. Er det ikke snart på tide at disse spørsmålene blir gjenstand for behandling også hos oss?»³⁰³

³⁰⁰ *Kvinnen og tiden* 6/1948: 35-37.

³⁰¹ *Kvinnen og tiden* 14/1946: 2-4.

³⁰² *Kvinnen og tiden* 3/1947: 2-5, forts. 32 og *Kvinnen og tiden* 10/1947: 13.

³⁰³ *Kvinnen og tiden* 3/1947: 32.

I *Kvinnen og tiden* fremstår det som urimelig at kvinnene ble lønnet lavere enn menn. Likelønn ble løftet frem som et viktig prinsipp og de mente det var på høy tid at spørsmålet ble behandlet politisk også i Norge.

4.2.3 Nei til verneplikt, gi oss heller rettigheter som yrkeskvinner

Kvinnen og tiden jobbet hele sin levetid aktivt for å fremme fredsarbeid. Derfor er det heller ikke overraskende at de hadde et knallhardt standpunkt når det gjaldt spørsmålet om kvinnelig verneplikt. *Kvinnen og tiden* var helt imot at kvinnene skulle innrulleres i forsvaret. Dette standpunktet kommer tydelig frem i flere artikler f.eks i lederen «Verneplikt for kvinner» fra 1953.³⁰⁴ *Kvinnen og tiden* trykket også den kjente svenske journalisten Barbro Alving sin begrunnelse for å «(...) ikke ville la seg innrulle i det militære system»³⁰⁵. Alving ble idømt fengselsstraff da hun ble innkalt til sivilforsvaret men nektet å møte opp. Også Kirsten Hansteen sin artikkel «Kvinner i forsvaret» fra 1955 etterlater liten tvil om tidsskriftets posisjon når det gjaldt kvinnelig verneplikt.³⁰⁶ Her henviste Hansteen blant annet til en liten brosjyre med den passende tittelen *NEI* hvor fire kvinner førte en konsekvent argumentasjon mot myndighetens forsøk på å få kvinnene inn i forsvaret.³⁰⁷

I *NEI* skrev blant annet Bente Lund om hvorfor kvinnelig verneplikt ville være et nederlag for kvinnesaken.³⁰⁸ Lund skrev at det ofte ble trukket frem at kvinnelig verneplikt ville være et skritt på veien mot likestilling mellom kjønnene. Et argument som ble brukt var at om kvinnene ville dele mannens rettigheter, måtte hun også dele hans plikter. Lund mente dette var stikk i strid med kvinnesakens egentlige mål. Lund skrev at en burde slå fast at kvinnebevegelsens endelig mål var å frigjøre kvinnenenes krefter og gi henne best mulig anledning til å realisere seg selv og bruke sine evner i samfunnets tjeneste. Dette betydde ikke at kvinnen skulle bli så lik mannen som mulig, og fylle alle de plassene i samfunnet som han i århundrer hadde hatt monopol på. For å oppnå likestilling måtte det fremstå et krav om endrede samfunnsforhold. Dette innebar for Lund at kvinnene selv måtte få mulighet til å sette sitt preg på samfunnslivet. Hun trakk frem at selv om kvinnene nå hadde stemmerett og adgang til høyere utdanning og embeter var det ikke vanskelig å finne årsaker til at kvinnene fremdeles ikke hadde en reell mulighet til å delta i samfunnslivet på lik

³⁰⁴ *Kvinnen og tiden* 5/1953: 24.

³⁰⁵ *Kvinnen og tiden* 5/1955: 26-28.

³⁰⁶ *Kvinnen og tiden* 2/1955: 5-8.

³⁰⁷ Lind m.fl., *NEI*.

³⁰⁸ Lind m.fl., *NEI*, 40-47.

linje med menn. Lund mente at kampen nå først og fremst stod om de økonomiske forholdene, der likelønn, fordelingen av forsørgerfaktoren og endringer i skattepolitikken var avgjørende poster på programmet. Selv om de økonomiske faktorene var avgjørende, var det en rekke faktorer av mer praktisk og kanskje psykologisk art som hadde enda større betydning. Ifølge Lund var de største praktiske vanskene for de kvinnene som ønsket å ha et arbeid utenfor hjemmet og samtidig være mødre. Lund mente det var helt vesentlig at situasjonen måtte løses for disse kvinnene som ønsket å forene morskapet med yrkesarbeid. Dette var for Lund en meget viktig grunn til at alle de som gikk inn for at kvinnene skulle få utfolde seg i samfunnet på lik linje med menn burde ta avstand fra kvinnelig militærtjeneste.³⁰⁹ Dette synet sammenfaller i stor grad med linjen *Kvinnen og tiden* la seg på.

I 1946 skrev Lisbeth Broch om kvinnene og forsvaret.³¹⁰ Broch hadde selv vært tilstede under den internasjonale kvinnekongress i Paris i fredsåret 1945, hvor de blant annet drøftet krigens erfaringer og veien videre. I *Kvinnen og tiden* tok Broch opp at det var brutt løs et voldsomt ordskifte om kvinnene og forsvaret i pressen og i kvinneforeningene. Hun skrev at diskusjonen bar preg av en følelse om at kvinnelig verneplikt var en milepæl i kvinnereisningen. Hun stilte spørsmålet: «Er det den siste skranke som stenger for kvinnes likestilling i samfunnet som er i ferd med å falle, eller er det kvinnene som er i ferd med å svikte sine helligste oppgaver og kapitulerer overfor det mannsamfunnet de forgjeves har løpt storm mot?». Broch mente dette måtte gies et tydelig svar på, både av hensyn til kvinnene og for hele samfunnet. I artikkelen blir kvinnes ansvar som produsenter av den nye generasjonen og hennes rolle som mor tatt opp som et særskilt samfunnsansvar. Selv om Broch påpekte at ingen ville kreve militærtjeneste av mødre med små barn, syntes hun det var nesten like galt å trene opp unge kvinner til soldater i de dyrebare årene da de skulle utvikle sjel og kropp til å bli mødre for en ny slekt. Det var, ifølge Broch, de unge mødre som skulle ta det første taket for å gjenreise respekten for menneskeliv og humane verdier i den kommende generasjonen. Ved siden av å drøfte om verneplikt ville gå på bekostning av kvinnes viktigste samfunnsoppdrag, morsgjerningen, brukte Broch artikkelen til å peke på hvilken innvirkning verneplikt ville ha for kvinnes allerede små muligheter for utdanning og yrkesliv. Broch mente at dersom Norge ble trukket inn i en ny krig, så måtte en gå ut ifra at det ville være størst behov for flertallet av kvinner i det sivile arbeidsliv. Til dette arbeidet kvalifiserte kvinnene beste ved å skaffe seg en yrkesutdanning og arbeid. Broch skrev: «Det er i det sivile

³⁰⁹ Lind, NEI, 40-47.

³¹⁰ *Kvinnen og tiden* 21-22/1946: 2-10.

arbeid for å gjenreise landet vårt at det er størst behov for kvinnene i dag, og det er også ved sin innsats her at de kvalifiseres best til å ta sin tørn for land og folk om det skulle røyne på igjen.»³¹¹ Men hvis de skulle klare å fylle denne oppgaven var det, ifølge Broch, vesentlig at kvinnene fikk gå på yrkesskoler, fikk økonomisk hjelp til utdanning og at det ble mulig for gifte kvinner å arbeide utenfor hjemmet. Disse betingelsene var mer påkrevd enn uniform og eksersis, skrev Broch.

Ifølge *Kvinnen og tiden* måtte kvinnene være på vakt mot den voksende militariseringen også i yrkeslivet.³¹² Kirsten Hansteen skrev i 1950 at Stortinget denne våren hadde vedtatt en lov om autorisasjon, altså offentlig godkjenning, av sykepleiere. På forhånd hadde det vært stor interesse for denne loven, som tok sikte på å sikre beskyttelse av yrket og at det ble krav om minimumsutdanning. Dette skulle jo ha vært en kurant sak, skrev Hansteen, men en uro hadde spredt seg når en hadde fått sett skjemaet sykepleierne måtte fylle ut for å få godkjenning. Skjemaet hadde først naturlige spørsmål som navn, adresse, spesialutdanning, praksis, arbeidssted osv, men så kom spørsmålene Hansteen reagerte på: «Har De sertifikat... Kan De sykle - Svømme - Ro - Gå på ski - Kan De orientere Dem i marken ved hjelp av kart og kompass - Er De sjøsterk - Luftsterk - Konfeksjonsnummer - Skonummer - Høyde - Vekt...»³¹³ Om noen fortsatt skulle være i villrede og ikke forstå hva dette hadde med saken å gjøre, ble en ifølge Hansteen fratatt enhver tvil om en fortsatte lesningen av skjemaet. Da skulle det blant annet fylles ut «ønskemål i tilfelle krigsplassering» og «Oppgi om det er noe De mener gjør Dem uskikket i tilfelle krig.». Disse skjemaene skulle fylles ut i to eksemplarer og ledsages med fotografi. Det fremsto helt tydelig for Hansteen at det som foregikk var en registrering av landets sykepleiere ikke bare med en tanke om yrkesbeskyttelse, men med tanke på en eventuell krig. Hansteen mente dette sprang ut fra en kjent militaristisk tankegang, og om det ikke lyktes for myndighetene å innføre kvinnelig verneplikt så ville de ta sykepleierne inn bakveien.

Historisk sett går kvinnefredsbevegelsen langt tilbake i tid. Allerede i 1896 ble den første internasjonale fredsorganisasjonen for kvinner stiftet i Frankrike.³¹⁴ Paraplyorganisasjonen International Council of women, stiftet i 1888³¹⁵, hadde også tidlig fred som en av sine viktige saker. Det samme gjaldt kvinneorganisasjonene som kjempet for kvinners stemmerett. Men feminister og

³¹¹ *Kvinnen og tiden* 21-22/1946: 5.

³¹² *Kvinnen og tiden* 1/1950: 13.

³¹³ *Kvinnen og tiden* 1/1950: 13.

³¹⁴ Bråten, «Kvinnefredsbevegelsen», *Kvinnehistorie*.

³¹⁵ International Council of women, «History».

kvinnesakskvinner har vært uenige i om kvinners moderlige egenskaper gir henne en spesiell evne og vilje til å skape fred. Elisabeth Lønnå mener det blir en forenkling å si at menn = krig og kvinner = fred, og at kvinnene innenfor fredsbevegelsen har hatt et større register enn dette å spille på. Lønnå fremhever at det finnes nok av eksempler som viser at kvinner har vært vel så militaristiske som menn.³¹⁶ Dette ble poengtert også i *Kvinnen og tiden*:

«Det er så vanlig å høre kvinner hevde at det «mannsstyrte» samfunn kjørte oss i grøften og at kvinnen med sin moderlighet, større evne til ømhet og sans for å verne liv skulle bety en garanti for et mer harmonisk samfunn og en fredelig utvikling. Dette er en romantisk illusjon. Fra forrige krig husker vi begeistrede kvinner som med blomster og smil fulgte sine menn til troppetogene.

Hitler fant nettopp blant kvinnene en mengde ukritiske tilhengere, provokatører, spioner og fangevoktere.»³¹⁷

Kvinnen og tiden la vekt på at kvinnene ikke måtte bli velmenende pasifister som trodde at de kunne forandre verden bare basert på sine kvinnelige egenskaper. Det krevde møysommelig arbeid, våkenhet og ansvarsbevissthet for å forankre demokratiet og sikre en varig fred.³¹⁸ Samtidig er det en fremtredende synspunkt som kommer til uttrykk gjennom hele *Kvinnen og tidens* levetid om at mødrene hadde et særskilt ansvar for å sikre fred gjennom sin oppdragelse av nye samfunnsborgere. Lønnå mener selv om det finnes eksempler på at kvinner også var krigerske er det viktig å ikke underspille den rollen kvinnefredsbevegelsen har hatt. Ifølge henne er det forsket for lite på bevegelsens historie. Her er det mange perspektiver å gripe fatt i, f.eks handlingsrommet kvinnelige fredsforkjemper har forsøkt å skaffe seg i en sfære dominert av menn, eller hvordan kjønn og kjønnsidentitet noen ganger har betydd mer og andre ganger betydd mindre.³¹⁹ Her tenker jeg *Kvinnen og tiden* med sin fredspolitiske profil og personforbindelser til den norske fredsbevegelsen i etterkrigstiden kan være et riktig kildemateriale.

4.3 Deltidsarbeid

Selv om mange kvinner i perioder av livet hadde en eller annen form for lønnet arbeid ved siden av arbeidet som husmor, var organisert deltidsarbeid innenfor et regulert arbeidsmarked et ukjent fenomen før 2. verdenskrig. Deltidsarbeid for kvinner var en sak som ble diskutert mye i

³¹⁶ Bråten, «Kvinnefredsbevegelsen», Kvinnehistorie.

³¹⁷ *Kvinnen og tiden* 1945, 4.

³¹⁸ *Kvinnen og tiden* 1945, 4.

³¹⁹ Bråten, «Kvinnefredsbevegelsen», Kvinnehistorie.

etterkrigstiden. Barnetallene i norske familier ble halvert fra 1900 til 1930, og etter krigen var det vanlig å få to til tre barn. Barnefødslene var også blitt samlet til en tidligere fase i livsløpet. Færre kvinner fikk barn i slutten av tredveårene, mens flere fikk barn da de var i midten av tjuårene. Dette betydde at det var mange kvinner som hadde voksne barn når de selv var i midten av 40 års alderen. Disse kvinnene var derfor mer aktuelle som arbeidstakere, da de kunne ta lønnsarbeid uten at det gikk på bekostning av å være en god mor.³²⁰ På grunn av mangelen på arbeidskraft ble det satt i gang tiltak for å øke tilgangen på kvinnelig arbeidskraft. Men det var ikke før etter 1970-tallet at deltidsarbeid for alvor ble realisert. Årsakene til dette kan være vanskelig å få helt tak på. Generelt er det lite som tyder på at gifte kvinners muligheter for yrkesarbeid i stor grad ble påvirket av økt etterspørsel og knapphet på arbeidskraft.³²¹

I en masteroppgave fra 2005 undersøkte Lars Erik H. Ona årsaker til at tilrettelagt deltidsarbeid for kvinner aldri slo an i etterkrigstiden. Ona tar utgangspunkt i en komité som ble nedsatt i februar 1947 som skulle utrede spørsmålet om tiltak for å øke tilgangen på kvinnelig arbeidskraft i arbeidslivet. Komitéen skrev ferdig innstillingen hvor de anbefalte en rekke tiltak som kunne legge forholdene bedre til rette for å få kvinner ut i deltidsarbeid. Den ferdige innstillingen nådde imidlertid aldri ut til offentligheten eller de parlamentariske kanalene.³²² Årsakene til at innstillingen aldri ble brukt og intensjonene ikke ble fulgt opp var ifølge Ona sammensatte. Han peker på at arbeidsgiverne i utgangspunktet var interessert i å øke tilgangen på arbeidskraft, men at de mente at konsekvensene av kvinnelig deltidsarbeid ville medføre store ulemper. De fryktet høyere fravær blant kvinnelige arbeidstakere sammenlignet med menn. I bunn lå det også en frykt for at deltidsarbeid ville friste også heltidsansatte til å jobbe mindre. Derfor ble ikke denne løsningen interessant nok. Ona fremhevet også at Norsk Arbeidsgiverforening (NAF) var lite sentimentale når det gjaldt kjønnspolitikk. Spørsmålet om produktivitet var mer avgjørende for NAF. Ona tar opp at LO også var betenkt når det gjaldt en løsning som inkluderte kvinner og deltidsarbeid. De store trekkene var at LO-kvinnene hadde hatt negative erfaringer når det gjaldt særbehandlinger av kvinner og LO-mennene forsvarte sitt lønnsnivå. Det forelå et syn om at gifte kvinner i arbeidslivet og likelønn undergravde de mannlige forsørgerens lønnsstrategier. LOs kvinnenemnd anså heller ikke deltidsarbeid som noe skritt mot full likestilling.³²³ En kan kanskje si

³²⁰ Danielsen, *Husmorhistorier*, 115.

³²¹ Melby, «Husmortid», 347.

³²² Ona, *Deltid og vekst*, 6-7.

³²³ Ona, *Deltid og vekst*, 100.

at kreftene som holdt kvinnene tilbake i hjemmet virket sterkere enn etterspørselen etter arbeidskraft.

4.3.1 Deltidsarbeid: en løsning for samfunnet eller den enkelte kvinne?

Også i *Kvinnen og tiden* ble det diskutert om deltidsarbeid kunne tilføre arbeidsmarkedet et tilskudd av kvinnelig arbeidskraft. I 1947 tok cand.oecon Astrid Dørum opp at mangelen på kvinnelig arbeidskraft skapte vansker i mange land, inkludert Norge.³²⁴ Hun mente det var viktig at kvinnenes arbeid ikke ble betraktet som en nødhjelp, og tok samtidig opp at kvinner ofte ikke ble møtt med vennlighet på arbeidsplasser i tider med høy arbeidsledighet. Hun skrev at det var viktig at kvinnene ble betraktet som alminnelige samfunnsborgere på like vilkår som menn, og at dette innebar at de måtte ha samme rettigheter og plikter i både trange og gode tider. Dørum forklarte poenget sitt slik:

«Disse bemerkninger kan synes malplassert i en artikkel om deltidsarbeid, men det jeg vil ha sagt er, at har kvinnene prinsipielt rett til å konkurrere på arbeidsmarkedet på lik fot med menn, så måtte dette prinsippet gjelde uansett hvordan stillingen på arbeidsmarkedet er.»³²⁵

Hun mente at deltidsarbeid kunne være særlig aktuelt for gifte barnløse kvinner, og mødre med større barn. Det ville eventuelt bli større behov for daghjem og barnehager dersom mødre med yngre barn skulle jobbe. Hun mente at mange arbeidsplasser enkelt kunne la seg tilpasse til deltidsarbeid. Hun tenkte spesielt rengjøringsarbeid, ekstrahjelp i handelsvirksomhet og i noen tilfeller også husarbeid ville være områder hvor deltidsarbeid lett kunne passe. Hun hevdet at svært mange gifte kvinner ville foretrukket deltidsarbeid. Hun satt opp et regnestykke over dagen til en gift kvinne i heltidsjobb.

«Kvinner som kombinerer husstell med heldagsarbeid i en fabrikk, må opp ved halv 6-6-tiden om morgenen, i mange tilfeller tidligere, stelle frokost for mann og barn, kanskje feie unna det nødvendigste stell av huset og så innfinne seg på fabrikken ved halv 8-8-tiden, stå i fult arbeid til bortimot kl. 17, og så dra hjem til husets mange gjøremål. Jeg kan ikke forstå annet enn at de enten må slite så hardt at det går på helsen løs, eller det må gå utover hjemmene og barna.»³²⁶

³²⁴ *Kvinnen og tiden* 12/1947:5-10.

³²⁵ *Kvinnen og tiden* 12/1947: 6.

³²⁶ *Kvinnen og tiden* 12/1947: 8.

Dørum stilte spørsmål ved om samfunnet ville vinne arbeidskraft ved innføring av deltidsarbeid. Hun mente at en måtte regne med at en mer alminnelig innføring av deltidsarbeid ville trekke kvinnelig arbeidskraft fra hjemmene ut på arbeidsmarkedet og gi allerede arbeidende kvinner anledning til å gå over fra heldags- til deltidsarbeid. Dørum skrev at det var umulig å si med sikkerhet på hvilken side en ville finne «saldoen». Hun viste til en svensk komité's utredning av disse spørsmålene. Utredningen hadde kommet frem til at i Sveriges tilfelle ville en innføring av deltidsarbeid vinne mer arbeidskraft enn den de eventuelt tapte. Dørum argumenterte for at selv om «nettofortjenesten» i arbeidstimer utenfor hjemmet skulle bli liten eller ingen, ville en mer utbredt anledning til å ta deltidsarbeid være av betydning rent sosialt. Med dette mente hun at det ville gi kvinner som trengte eller ønsket lønnet arbeid lettere adgang til å ta nettopp så mye arbeid som de hadde tid og krefter til. I forbindelse med artikkelen hadde *Kvinnen og tiden* stilt en del menn og kvinner de tenkte var interessert i problemstillingen spørsmål om hva de tenkte om deltidsarbeid for kvinner. Flere typografer, industridirektører og en sykepleier var blant dem som ble spurt. Tilbakemeldingene var både positive og negative. Mange tok opp at det ikke måtte gå utover husstellet i hjemmet og barna dersom kvinnene skulle jobbe deltid. Det ble også påpekt at en eventuell ordning ikke måtte utnyttes eller være med på å presse opp timebetalingene. Direktør Paus ved Nora fabrikk uttalte:

«Jeg forutsetter da at kreftene - iallfall hos de kvinner som overtar sitt arbeid ut på dagen - ikke er oppbrukt i husarbeid.»³²⁷

4.3.2 Et valg, ikke en plikt

I 1946 stilte Aadel Brun Tschudi spørsmål ved det overhodet var mulig å kombinere det å ha mann og barn med et yrke utenfor hjemmet. Dette spørsmålet drøftet hun i artikkelen «Bør vi gå inn for deltidsarbeid?».³²⁸ Hun hevdet at det neppe fantes en sak hvor meningene var mer delte. Hun fremhevet at det var mange ulike livssituasjoner, og at mens noen kvinner ønsket å «gi opp jobben» var det vanskeligere for andre. Hun mente også at det var to grupper av kvinner som ikke hadde noe valg:

«Den ene er bondekonene. Den som er matmor på en gård har et yrke ved siden av arbeidet i hjemmet. Hun produserer varer til salgs. En annen gruppe som heller ikke kan sies å ha noe valg

³²⁷ *Kvinnen og tiden* 12/1947: 11.

³²⁸ *Kvinnen og tiden* 9/1946: 6-8.

omfatter de fleste såkalte gifte yrkeskvinner. Deres menn tjener så lite at de nødt til å ha lønnet arbeid, og de har ingen hjelp i huset.»³²⁹

Ellers viste statistikken, ifølge Tschudi, ingen større tendens til at gifte kvinner søkte erverv utenfor huset. Hun påpekte at det blant arbeiderklassekvinner til og med var færre som søkte arbeid utenfor hjemmet. Hun mente det måtte ses som en fordel at en var på vei bort fra dobbeltarbeidet i de lavest lønnede gruppene. Hun poengterte at arbeid utenfor hjemmet ville gå utover barna og kvaliteten på husarbeidet. Tschudi tok også opp at diskusjonene knyttet til om kvinner skulle ha arbeid utenfor hjemmet særlig dreide seg om de høyt utdannede kvinnene. Hun mente det ofte ble puttet et særskilt ansvar på dem om å fortsette i jobben sin. Tschudi mente at dette ikke var en enkel posisjon å stå i. Dette måtte ikke gjøres forskjell på kvinnene ut fra hvilken utdanning de hadde, enhver kvinne hadde rett til å selv velge om hun ønsket å jobbe ute eller i hjemmet:

«I alle de tilfeller hvor hustruen selv utfører arbeidet i hjemmet, har ingen rett til å gjøre innsigelser, selv ikke der hvor hun kanskje har en annen og «høyere» utdanning. Enhver må selv få lov til å velge sitt yrke. Husarbeid er også et yrke, og en normal familie med flere barn trenger en fulltidsarbeider.»³³⁰

Men dette betydde også for Tschudi at det måtte gjøres tiltak for å legge til rette for yrkesarbeid, slik at det faktisk ble et reelt valg å kunne ta arbeid utenfor hjemmet. Hun slo fast at det hørte med til kvinnefrigjøringen å løse problemene for den gifte yrkeskvinnen, og mente at deltidsarbeid kunne være et tiltak som ledd i dette. Dette ble begrunnet med hensynet til kvinnene selv. På grunn av situasjonen med mangel på arbeidskraft mente Tschudi at tiden var gunstig for å utvide adgangen til deltidsarbeid. Statsminister Einar Gerhardsen hadde uttalt at gifte kvinner kunne komme til å bety mye for gjenreisningsarbeidet i landet. Tschudi viste til krigen hvor kvinnene hadde fungert som arbeidsreserve, men understreket følgende:

«Det er en selvfølge at deltidsarbeid aldri må bli en plikt for gifte kvinner som vil ha lønnet arbeid. Vi mener bare at det må bli rett og anledning til det for de som trenger det. De som har muligheter til å komme i ledende stillinger og samtidig har krefter nok, bør selvsagt ikke nytte adgangen til deltidsarbeid. Men for dem som ikke makter å kombinere hjem og fullt arbeid, vil gleden ved barna

³²⁹ *Kvinnen og tiden* 9/1946: 6.

³³⁰ *Kvinnen og tiden* 9/1946: 7.

oppveie hva de kanskje går glipp av i avansement og karriere. Det er nå ikke engang gitt å få både i pose og sekk»³³¹

I 1952 trykket *Kvinnen og tiden* deler av et foredrag som omhandlet deltidsarbeid av journalist Lillian Steen.³³² Foredraget var blitt holdt på et møte arrangert av en rekke kvinneorganisasjoner. I foredraget tok Steen opp forutsetninger for å få mødre ut i arbeid. Hun ønsket å åpne opp for deltidsarbeid for kvinner med små barn, men ikke for alle kvinner, fordi det kunne: «(...) slå tilbake som en boomerang.» Men det var etter hennes mening absolutt nødvendig at mødre fikk et tredje alternativ fremfor å måtte velge mellom å være hjemme eller ta full arbeidsdag. Hun hadde en oppfatning om at fødselspermisjonen måtte forlenges. Hun syntes det var tragisk at enslige mødre eller de mødrene som hadde menn som var arbeidsuføre eller hørte til de laveste innteksgruppene måtte ut i arbeidslivet enten de ønsket det eller ikke når de reglementerte 6 ukene etter fødsel var forbi. Årsaken til at hun mente dette var tragisk var fordi hun hevdet at kvinner hadde en naturlig trang til å stelle sitt nyfødte barn selv. Hun kalte dette umenneskelig, og tok også tak i at dette kunne føre til problemer når det gjaldt amming av spedbarna. Hun tenkte at deltidsarbeid også kunne legge til rette for disse kvinnene. Steen mente at spørsmål om arbeid i eller utenfor hjemmet i første rekke var en individuell og personlig problemstilling, men at det også i høy grad var et spørsmål om hvilken holdning samfunnet inntok til problemet. Hun skrev:

«Samfunnet avskriver kvinnene ved inngått ekteskap, fra det øyeblikk reduseres vi til forsørgede bipersoner og man interesser seg ikke for hva som egentlig foregår i hjemmene, det arbeid som utføres der har man bare noen svevende forestillinger om.»³³³

Steen uttalte at det på dette tidspunktet ikke fantes noe en kunne kalle familiepolitikk. Hun hevdet at i sosialpolitikken var det en erkjennelse om at samfunnet skulle være med og bære utgiftene til barnefostringen, men samtidig ble ikke den største utgiftsposten tatt med i regningen - nemlig den arbeidskraften et barn legger beslag på. Hun skrev videre at i ekteskapsloven ble det fastslått at mann og hustru begge var forsørgere, men at dette ble et paradoks når skatteloven regnet den hjemmearbeidende hustru som en forsørget person, mens det gifte yrkeskvinnene ble ilagt ekstra

³³¹ *Kvinnen og tiden* 9/1946: 8.

³³² *Kvinnen og tiden* 3/1952: 19-24.

³³³ *Kvinnen og tiden* 3/1952: 21.

skatt. Når hun skulle svare på hvorfor mødre i det hele tatt skulle ta arbeid utenfor hjemmet fremhevet hun at det var fordi en ikke kunne skru utviklingen tilbake:

«Hvis vi dag hevder at den gifte kvinnes plass er i hjemmet, da forneker vi ikke bare teknikkens fremskritt, men også hele den utviklingen som har funnet sted siden kvinnene fikk stemmerett og adgang til høyere utdanning. (...) Det betyr ikke at vi skal gå til den motsatte ytterlighet og si at alle mødre har sin plass i arbeidslivet. Men det betyr at vi må holde opp å tro at alle kvinner er mer like enn all menn er like, og at det er en lykke for alle kvinner å være husmødre på livstid.»³³⁴

Hun mente at det var nødvendig med hjelp til hjemmene og innføring av barnehager. Uten disse forutsetningene var det omtrent umulig for kvinner å legge en livsplan på samme måte som for menn. Steen sa at en måtte innse at det å gifte seg og få barn ikke kunne være ensbetydende med å være husmor på livstid. Hun hevdet at fordi mødre hadde en så sterk pliktfølelse overfor sine barn ble de så lenge i hjemmet at det ble for sent for dem å gjøre noe annet. Når det gjaldt spørsmålet om samfunnet virkelig hadde bruk for alle disse kvinnene i betalt arbeid, skrev Steen:

«Jeg tror ikke samfunnet i denne situasjonen har råd til å gi avkall på kvinnene fra det øyeblikket de gifter seg. Og bortsett fra dette nyttepolitiske syn, burde det være et alminnelig sosialt krav, at ikke bare hver mann, men også hver kvinne får sjanse til å finne sin rette plass i livet.»³³⁵

Dette sitatet oppsummerer jo fint *Kvinnen og tidens* hovedbudskap når det gjaldt kvinners deltakelse i arbeidslivet. Kvinner burde, på lik linje, med menn få muligheten til å forme sin egen individuelle livsplan.

4.4 Avsluttende oppsummering

I dette kapitlet har jeg drøftet fremstillinger av yrkeskvinnenes arbeid. At kvinner skulle ha mulighet til å velge yrkesarbeid fremsto som et krav fra *Kvinnen og tiden*. Del. 4.1 trakk frem artikler som omhandlet utdanning. *Kvinnen og tiden* ønsket å informere mødre og døtre om de utdanningsmulighetene som var tilgjengelig. Tidsskriftet var også opptatt av hvilken rolle oppdragelse hadde for formingen av kjønnsroller, og hvordan grunnskolen kunne bidra til å skape likestilling mellom gutter og jenter. Skribentene i *Kvinnen og tiden* ser ut til å ha vært aktive

³³⁴ *Kvinnen og tiden* 3/1952: 22.

³³⁵ *Kvinnen og tiden* 3/1952: 24

bidragsyttere i samfunnsdebatten på utdanningsfeltet, og som høyt utdannet hadde de gode forutsetninger for å være det.

I del 4.2 diskuterte jeg kvinnes stilling i arbeidslivet. Her kom det tydelig frem at *Kvinnen og tiden* var imot samskatten, men for likelønn. Tidsskriftet hadde også et aktivt standpunkt når det gjaldt spørsmålet om kvinnelig verneplikt. De var imot en innrullering av kvinnene i forsvaret og argumenterte for at kvinner heller burde få rettigheter som yrkeskvinner.

I del 4.3 hadde jeg fokus på hvordan *Kvinnen og tiden* forholdt seg til debatten om deltidsarbeid for kvinner. *Kvinnen og tiden* mente at deltidsarbeid var et gode for samfunnet, som på dette tidspunktet hadde stor etterspørsel etter arbeidskraft. Deltidsarbeid ville også kunne åpne opp for at flere gifte kvinner kunne ha muligheten til å ta yrkesarbeid. Samtidig ble det uttrykt at deltidsarbeid aldri måtte bli en plikt, men heller være et valg som var opp til enhver kvinne.

Kapittel 5. Konklusjon

I denne oppgaven har jeg sett på hvordan holdninger til kvinners arbeid i etterkrigstiden ble formidlet gjennom tidsskriftet *Kvinnen og tiden*. I kapittel 2 fortalte jeg om *Kvinnen og tidens* utgangspunkt, historie, redaktører og medarbeidere, og reflekterte rundt tidsskriftets kvinnepolitiske profil og omtale i dagspressen. I analysen i kapittel 3 og 4 trakk jeg frem eksempler på fremstillinger av både husmorens og yrkeskvinnens arbeid for å lete etter svar på om arbeidet deres ble vurdert ulikt i tidsskriftet. Her vil jeg gi en kort oppsummering av funnene og konkludere oppgaven.

Kvinnen og tiden var en videreføring av det illegale bladet *Kvinnefronten* som kom ut i siste fase av andre verdenskrig. Med erfaringene fra krigen friskt i minnet, mente *Kvinnen og tiden* at det var avgjørende å «vekke» landets kvinner ut av sløvhets og likegyldighet, slik at freden og demokratiet ble sikret for fremtiden. Det var også viktig at kvinnene ikke havnet på sidelinjen av politiske beslutninger når gjenoppbyggingen av landet skulle starte. *Kvinnen og tiden* hadde som målsetning å samle kvinner på tvers av sosiale skillelinjer, politisk oppfatning og yrke. Gjennom aktivt opplysningsarbeid ønsket de å jobbe for at kvinnene skulle bli aktive og ansvarsbevisste samfunnsborgere.

Kvinnen og tiden kom ut i en periode hvor det var bred politisk oppslutning om en arbeidsmodell basert på tradisjonell arbeidsdeling mellom kjønnene i Norge. Menn ble fremhevet som familiens hovedforsørger, og de fleste gifte kvinner var husmødre. De kvinnene som valgte yrkesarbeid fremfor husmorgjerningen møtte utfordringer i et arbeidsliv som ikke var tilrettelagt for gifte kvinner. Redaktørene av *Kvinnen og tiden* og samtlige av de kvinnelige medarbeiderne i tidsskriftet var høyt utdannet, og aktive i både samfunns- og yrkesliv. Dette gjenspeiles i mange av sakene som ble tatt opp i tidsskriftet; utdanning og yrkesarbeid for kvinner var et krav, samskatten burde fjernes og likelønn innføres, muligheter for deltidsarbeid måtte utredes og det var uinteressant med kvinnelig verneplikt når kvinnenes grunnleggende rettigheter som medborgere ikke var på plass.

Selv om det var et uttalt krav i *Kvinnen og tiden* om at kvinner skulle få yrkesmuligheter på lik linje med menn, var de også opptatt av at husmorens arbeid var viktig. Tidsskriftet etterlot liten tvil om at husmorens arbeid var tungt og altoppslukende. Bygdas husmødre slet seg ut for tidlig og manglet anerkjennelse som gårdbrukere. Husmødre over hele landet trengte husmorvikarer og ferie, husmorens arbeidsoppgaver måtte rasjonaliseres og forebyggende helsetiltak var nødvendig. Samtidig stilte *Kvinnen og tiden* spørsmål ved om menn burde komme mer på banen og ta i et tak både når det gjaldt husarbeid og omsorg for barn. De hadde også en sterk oppfatning om at husmoryrket ikke var for alle, og at ekteskap ikke skulle innebære en plikt om å trekke seg tilbake fra det betalte arbeidslivet.

Gjennomgangen min av *Kvinnen og tiden* har etterlatt et klart inntrykk av at både husmorarbeid og yrkesarbeid ble beskrevet og definert som «arbeid». Disse to arbeidsområdene ble ikke nødvendigvis vurdert ulikt, i betydning av at det ene var viktigere eller bedre enn det andre. Det fremstår i større grad en oppfatning om at eventuelle utfordringer mellom disse to arbeidsfeltene var knyttet til at kvinnen ikke hadde reelle valgmuligheter til å velge sitt eget arbeid. I etterkrigstiden hadde kvinner oppnådd formelle rettigheter, og *Kvinnen og tiden* presset på for at kvinnene nå måtte benytte seg av disse. Tidsskriftet uttrykte i stor grad at kvinnene burde frigjøres gjennom deltakelse i arbeidslivet, men etterkrigstiden var tilsynelatende ikke moden for radikale endringer i den tradisjonelle arbeidsdelingen. *Kvinnen og tidens* svar på samfunnets «umodenhet», kan ses gjennom en løsning som ofte ble presentert; å sette i gang ulike tiltak og ordninger som kunne lette på husmorens arbeidsbyrde, samtidig som det ble jobbet aktivt for at døtrene skulle få bedre valgmuligheter i fremtiden.

Kvinnen og tiden gikk inn for godt i 1955, men kampen som gjaldt kvinners deltakelse i arbeidslivet og frigjøringen fra husmorrollen fortsatte og nådde toppen under kvinneopprøret på 1970-tallet. Som et resultat står norske kvinner i dag i en helt annen posisjon når det kommer til valgmuligheter innenfor yrkeslivet. Samtidig viser forskning at det fremdeles er kvinner som utfører mest hus- og omsorgsarbeid innenfor familielivet. Politiske diskusjoner rundt f.eks. 6-timersdagen vitner om at det fremdeles er utfordringer knyttet til hvordan en skal klare å få hverdagen til å gå opp når en kombinerer familieliv med fulltidsarbeid. Det kan se ut som om at «tiden» vår fremdeles er preget av noen av de samme diskusjonene som opptok *Kvinnen og tiden* i etterkrigstiden.

Litteratur og referanser

- Andersen, Astri, Sissel Rosland, Teemu Ryymin og Svein Atle Skålevåg. *Å gripe fortida. Innføring i historisk forståing og metode*. Oslo: Det Norske Samlaget, 2017.
- Avdem, Anna Jorunn og Kari Melby. *Oppe først og sist i seng. Husarbeid i Norge fra 1850 til i dag*. Oslo - Bergen - Stavanger - Tromsø: Universitetsforlaget, 1985.
- Bergh, Trond. *Storhetstid (1945-1965)*. Oslo: Tiden Norsk Forlag, 1987.
- Berntsen, Harald. *To liv - en skjebne. Viggo Hansteen og Rolf Wickstrøm*. Oslo: Aschehoug & Co., 1995
- Blom, Ida. *Det er forskjell på folk - nå som før. Om kjønn og andre former for sosial differensiering*. Universitetsforlaget (Pensumtjeneste) 1998
- Christensen, Karen og Liv Johanne Syltevik (red.) *Kvinnens arbeid*. Oslo: Unipub, 2009.
- Danielsen, Hilde. *Husmorhistorier*. Oslo: Spartacus forlag, 2002.
- Danielsen, Hilde. «Den kjønnsdelte arbeidsdagen» I *Norsk likestillingshistorie*. Av Hilde Danielsen, Eirinn Larsen og Ingeborg W. Owesen, s. 122-153. Bergen: Fagbokforlaget, 2015.
- Danielsen, Hilde. «Den lange 70-tallet» I *Norsk likestillingshistorie*. Av Hilde Danielsen, Eirinn Larsen og Ingeborg W. Owesen, s. 154-185. Bergen: Fagbokforlaget, 2015.
- Danielsen, Hilde. «Husmorarbeid og yrkesarbeid» I *Kvinnens arbeid*. Redigert av Karen Christensen og Liv Johanne Syltevik, s.65-80. Oslo: Unipub: 2009.
- Gilje, Nils. *Hermeneutikk som metode: ein historisk introduksjon*. Oslo: Samlaget, 2019.
- Hagemann, Gro. «Fra husholdsøkonomi til markedsøkonomi 1800-1900» I *Med kjønnsperspektiv på norsk historie 3. utgave*. Av Gro Hagemann, Kari Melby, Hege Roll-Hansen, Hilde Sandvik og Ingvild Øye, s. 213-324. Oslo: Cappelen Damm Akademisk, 2020.
- Hagemann, Gro, Kari Melby, Hege Roll-Hansen, Hilde Sandvik og Ingvild Øye. *Med kjønnsperspektiv på norsk historie 3. Utgave*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk, 2020.
- Hagemann, Gro. *Skolefolk: lærerens historie i Norge*. Ad Notam Gyldendal a.s, 1992.

- Haavet, Inger Elisabeth. «Fremveksten av velferdsstatens familiepolitikk i Norge og Sverige»
Tidsskrift for velferdsforskning, Vol. 2, nr. 2, 1999. 67-84.
- Haavet, Inger Elisabeth. *Maten på bordet. Femti år med Statens ernæringsråd*. Statens ernæringsråd, 1996.
- Ingebrigtsen, Britt Kari. *Kvinnepolitikk og litteratursyn i KVINNEN OG TIDEN 1945-1950*.
Hovedoppgave i nordisk - Universitetet i Oslo. 1980.
- Johnsen, Ingrid Sannes. *Kvinner i akademisk fellesskap: Norske Kvinnelige Akademikeres Landsforbund 1920-1970*. Oslo: Aschehoug, 1970.
- Møller, Tryggve Juul. *Studentene fra 1938: biografiske opplysninger, statistikk og artikler samlet til 25 års jubileet 1963*. Oslo: Bokkomiteen for studentene fra 1938, 1963.
- Koren, Charlotte. *Kvinnenes rolle i norsk økonomi*. Oslo: Universitetsforlaget, 2012.
- Kvinnens verden: hennes egen bok. B2. Oslo: Norske Oppslagsverk A.S, 1958.
- Lahlum, Hans Olav. Haakon Lie. *Historien, mytene og mennesket*. Cappelen Damm AS, 2009.
- Larsen, Eirinn. «Kvinne- og kjønnshistoriens fortellinger» I *Fortalt fortid*. Redigert av Jan Heiret, Teemu Ryymin og Svein Atle Skålevåg, s. 148-175. Oslo: Pax forlag, 2013.
- Leira, Arnlaug. «Omsorgsstaten og familien» I *Velferdsstaten og familien. Utfordringer og dilemmaer*. Redigert av Anne Lise Ellingsæter og Arnlaug Leira, s. 67-99. Oslo: Gyldendal Norske Forlag AS, 2004.
- Lind, Ebba, Bente Lund, Kari Borg og Birgit Borgersen Wiig. *NEI: fire om kvinner i forsvaret*. Oslo: Tanum forlag, 1954.
- Lindtner, Synnøve Skarsbø. «Som frisk vind gjennom stuen» *Kvinnebladet Sirene (1973-1983) og det utvidete politikkbegrepet*. Avhandling (ph.d). Uib, 2014.
- Lindtner, Synnøve Skarsbø og Anemari Neple. «Jeg er trett - trett - trett!» Alle Kvinners blad og kritikken av «husmorparadiset» på 1950-tallet. Tidsskrift Sakprosa, bind 12, nr. 3, 2020.
- Lorentzen, Henriette Bie. «Kvinne og tiden 1945-1955» i *Hvor var kvinnene? Elleve kvinner om årene 1945–1960*. Redigert av Kari Skjønsberg, s. 107-134. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1979.

- Lønnå, Elisabeth. *Stolthet og kvinnekamp: Norsk kvinnesaksforenings historie fra 1913*. Oslo: Gyldendal, 1996.
- Melby, Kari. «Husmortid 1900-1950» I *Med kjønnsperspektiv på norsk historie 3. utgave*. Av Gro Hagemann, Kari Melby, Hege Roll-Hansen, Hilde Sandvik og Ingvild Øye, s. 327-429. Oslo: Cappelen Damm Akademisk, 2020.
- Melve, Leidulf og Teemu Ryymin (red). *Historikerens arbeidsmåter*. Oslo: Universitetsforlaget, 2018.
- Møystad, Dagfrid. *Norges Husmorforbund 1915-1955*. Utgitt av Norges Husmorforbund, arrangement: Aasmund Engens forlag A/S, 1958.
- Ona, Lars Erik Hjorthaug. *Deltid og vekst: deltidsarbeid blant kvinner 1945-1960*. Masteroppgave i historie - Universitetet i Oslo. 2005.
- Roalsø, Else-Beth. *Å skrive i motvind. Ruth Thomsen og Stavanger Aftenblad 1934-1980*. Pressehistoriske skrifter nr. 3 2004.
- Roll-Hansen, Hege. «Velferdsstat, likestilling og mangfold» I *Med kjønnsperspektiv på norsk historie 3. utgave*. Av Gro Hagemann, Kari Melby, Hege Roll-Hansen, Hilde Sandvik og Ingvild Øye, s. 431-502. Oslo: Cappelen Damm Akademisk, 2020
- Røhmen, Thale Gravir. *Litteratursynet i Kvinnen og tiden (1945-1955): hovedvekt på forfatterportretter og bokkronikker*. Hovedoppgave i nordisk - NTNU. 1998.
- Slottemo, Hilde Gunn. *En kort introduksjon til Norge på 1900-tallet. Forskjell og fellesskap*. Cappelen Damm Akademiske, 2021.
- Vibe, Astrid de. «Fra KjerringRåd til Kvinne og klær. Fra kritisk til manipulatorisk offentlighet?» i *Offentlighet og kjønnsteori: Rapport fra en konferanse* (Rapport 94/4, Institutt for samfunnsforskning). Redigert av Anne Krogstad og Astrid de Vibe, s. 64-82. Universitet i Oslo, 1993.
- Vold, Karin Beate. «For fred og demokrati: litterære kvinner i 1940- og 1950-årene» i *Norske kvinnelitteratur historie bind 3 1940-1980*. Redigert av Irene Engelstad, Jorunn Hareide, Torill Steinfeld og Janneken Øverland, s. 24-31. Oslo: Pax, 1990.
- Wærness, Kari. «Da husmoren forsvant». *Tidsskrift for kjønnsforskning* 34, 4. (18.01.2011). 394-404. DOI: 10.18261/ISSN1891-1781-2010-04-10.
- Wadel, Cato. *Det skjulte arbeidet*. Universitetsforlaget, 1984.

Nettressurser

Befring, Edvard: Åse Gruda Skard i Norsk biografisk leksikon på snl.no. Henta 16. januar 2024 fra https://nbl.snl.no/%C3%85se_Gruda_Skard

Blåka, Gunnhild: Chris Bruusgaard i Norsk biografisk leksikon på snl.no. Hentet 16. januar 2024 fra https://nbl.snl.no/Chris_Bruusgaard

Bråten, Beret. «Kvinnfredsbevegelsen», Kvinnehistorie. 2004, redigert 2023.

<https://www.kvinnehistorie.no/artikkel/t-8376>

Dahl, Hans Fredrik: Nic Stang i Norsk biografisk leksikon på snl.no. Hentet 17. januar 2024 fra https://nbl.snl.no/Nic_Stang

Eide, Elisabeth: Aadel Brun Tschudi i Norsk biografisk leksikon på snl.no. Hentet 16. januar 2024 fra https://nbl.snl.no/Aadel_Brun_Tschudi

Fjellro, Ragnhild, «Harriet Holter: en skjellsettende kvinneforsker», Kvinnehistorie. 2011.

<https://www.kvinnehistorie.no/artikkel/t-7902>

Gramvik, Simon, «Kjønnsavdelingen #25 - Jenteflukt: Derfor forlater de bygda». Kilden.

17.01.2024 <https://kjonnsforskning.no/nb>

Grønstøl, Sigrid Bø; Allkunne: Halldis Moren Vesaas i Store norske leksikon på snl.no. Henta 16. januar 2024 fra https://snl.no/Halldis_Moren_Vesaas

Hagemann, Gro, «Utdanningsekspløsjon», Norgeshistorie. <https://www.norgeshistorie.no/velferdsstat-og-vestvending/1812-utdanningsekspløsjon.html>

Hagen, Erik Bjerck: Johan Borgen i Store norske leksikon på snl.no. Hentet 16. januar 2024 fra https://snl.no/Johan_Borgen

Haavet, Inger Elisabeth: Alette Engelhart i Norsk biografisk leksikon på snl.no. Hentet 9. desember 2023 fra https://nbl.snl.no/Alette_Engelhart

International Council of Women, «History». <https://www.icw-cif.com/history/>

Iversen, Irene: Torborg Nedreaas i Store norske leksikon på snl.no. Hentet 30. januar 2024 fra https://snl.no/Torborg_Nedreaas

Kronen, Torleiv; Norsk biografisk leksikon; Pedersen, Bjørn: Ellen Gleditsch i Store norske leksikon på snl.no. Hentet 16. januar 2024 fra https://snl.no/Ellen_Gleditsch

Kvinnehistorie, «6-timersdagen», 2005 (revidert 2019).

<https://www.kvinnehistorie.no/artikkel/t-2447>

Lange, Even, «NATO-medlemskap og blokkpolitikk», Norgeshistorie. <https://www.norgeshistorie.no/velferdsstat-og-vestvending/1814-NATO-medlemskap-og-blokkpolitikk.html>

Lønnå, Elisabeth: Kvinners rettigheter i Norge fra 1945 til 1990-årene i Store norske leksikon på snl.no. Hentet 11. oktober 2022 fra https://snl.no/Kvinneres_rettigheter_i_Norge_fra_1945_til_1990-%C3%A5rene

Lønnå, Elisabeth: Norsk kvinnesaksforening i Store norske leksikon på snl.no. Hentet 30. desember 2023 fra https://snl.no/Norsk_kvinneresaksforening

Lønnå, Elisabeth: Eva Kolstad i Norsk biografisk leksikon på snl.no. Hentet 16. januar 2024 fra https://nbl.snl.no/Eva_Kolstad

Moreau, Haakon og Mette Vollan, «Lagde husarbeid-app på tull: Nå bidrar han til likestilling i andres hjem». *NRK*. 12.01.2022. https://www.nrk.no/innlandet/lagde-ryddeapp-pa-tull-_na-feier-den-over-topplisene-1.15798187

Nasjonalbiblioteket, «Aviser». <https://www.nb.no/samlingen/aviser/>

Nilsen, Håvard Friis: Nic Waal i Norsk biografisk leksikon på snl.no. Hentet 16. januar 2024 fra https://nbl.snl.no/Nic_Waal

NTB Kommunikasjon, «Kvinner gjør fremdeles mest husarbeid», 8.03.2022. <https://kommunikasjon.ntb.no/pressemelding/17928252/kvinner-gjor-fremdeles-mest-husarbeid?publisherId=17848030>

Nordby, Trond; Norsk biografisk leksikon; Mellbye, Fredrik: Karl Evang i Store norske leksikon på snl.no. Hentet 16. januar 2024 fra https://snl.no/Karl_Evang

Norderval, Ingunn: Aaslaug Aasland i Norsk biografisk leksikon på snl.no. Hentet 16. januar 2024 fra https://nbl.snl.no/Aaslaug_Aasland

Orgeret, Kristin Skare; Madsen, Roar; Allkunne: partipresse i Store norske leksikon på snl.no. Henta 14. januar 2024 frå <https://snl.no/partipresse>

Rogstad, Sofie: Henriette Bie Lorentzen i Norsk biografisk leksikon på snl.no. Hentet 16. november 2023 fra https://nbl.snl.no/Henriette_Bie_Lorentzen

Roll-Hansen, Hege: Signy Arctander i Norsk biografisk leksikon på snl.no. Hentet 16. januar 2024 fra https://nbl.snl.no/Signy_Arctander

Roos, Merethe: Norske Kvinnelige Akademikeres Landsforbund i Store norske leksikon på snl.no. Hentet 02. januar 2024 fra https://snl.no/Norske_Kvinnelige_Akademikeres_Landsforbund

Ruud, Solveig, «Tydeligere kjønnsforskjeller i hjemmet under koronakrisen». *Aftenposten*. 10.05.2020. <https://www.aftenposten.no/norge/politikk/i/K34P06/tydeligere-kjoennsforskjeller-i-hjemmet-under-koronakrisen>

Sejersted, Francis: Norge i etterkrigstiden i Store norske leksikon på snl.no. Hentet 11. januar 2024 fra https://snl.no/Norge_i_etterkrigstiden

Store norske leksikon (2005-2007): Fellesprogrammet i Store norske leksikon på snl.no. Hentet 11. januar 2024 fra <https://snl.no/Fellesprogrammet>

Store norske leksikon (2005-2007): Finn Havrevold i Store norske leksikon på snl.no. Hentet 16. januar 2024 fra https://snl.no/Finn_Havrevold

Store norske leksikon (2005-2007): Ingeborg Lyche i Store norske leksikon på snl.no. Hentet 16. januar 2024 fra https://snl.no/Ingeborg_Lyche

Store norske leksikon (2005-2007): Magasinet For Alle i Store norske leksikon på snl.no. Hentet 12. januar 2024 fra https://snl.no/Magasinet_For_Alle

Vold, Karin Beate; Norsk biografisk leksikon: Inger Hagerup i Store norske leksikon på snl.no. Hentet 16. januar 2024 fra https://snl.no/Inger_Hagerup

Vold, Karin Beate: Sonja Hagemann i Norsk biografisk leksikon på snl.no. Hentet 16. januar 2024 fra https://nbl.snl.no/Sonja_Hagemann

Widerberg, Karin: Harriet Holter i Norsk biografisk leksikon på snl.no. Hentet 16. januar 2024 fra https://nbl.snl.no/Harriet_Holter

Kilder

Kvinnen og tiden 1945 «Kvinnen og tiden»

Kvinnen og tiden 1945 «Kvinnen og tiden har et redaksjonsråd bestående av:»

Kvinnen og tiden 2/1946 «Til abonnentene»

Kvinnen og tiden 2/1946 «Hvor finner vi kvinnene?»

Kvinnen og tiden 3/1946 «Gå husmorveien!» (Reklame for Høyang aluminium)

Kvinnen og tiden 3/1946 «Veien vi må gå»

Kvinne og tiden 4/1946 «Strev og slit fra morgen til kveld»

Kvinnen og tiden 5/1946 «Trenger vi vårt eget blad»

Kvinnen og tiden 5/1946 «Husmorferier i Sverige»

Kvinnen og tiden 5/1946 «Et nytt yrke»

Kvinnen og tiden 6/1946 «Et nytt yrke»

Kvinnen og tiden 7/1946 «Til leserne»

Kvinnen og tiden 7/1946 «Når får vi husmorvikarer?»

Kvinnen og tiden 8/1946 «Når skal landsbygden få sine andelsvaskerier?»

Kvinnen og tiden 9/1946 «Lønner det seg å være gift yrkeskvinne?»

Kvinnen og tiden 9/1946 «Bør vi gå inn for deltidsarbeid?»

Kvinnen og tiden 10/1946 «Har du en livsplan?»

Kvinnen og tiden 13/1946 «Er husarbeidet et yrke?»

Kvinnen og tiden 14/1946 «Samme lønn for kvinner og menn!»

Kvinnen og tiden 15/1946 «Hver kvinne på rette plass»

Kvinnen og tiden 16/1946 «Skatt på ekteskap»

Kvinnen og tiden 17/1946 «Hver kvinne på rette plass»

Kvinnen og tiden 18/1946 «Hver kvinne på rette plass»

Kvinnen og tiden 19/1946 «Hver kvinne på rette plass»

Kvinnen og tiden 20/1946 «Husarbeidet er et yrke - men blir det et yrke?»

Kvinnen og tiden 20/1946 «Hver kvinne på rette plass»

Kvinnen og tiden 21-22/1946 «Etter Rinnansaken»

Kvinnen og tiden 21-22/1946 «Kvinnene og forsvaret»

Kvinnen og tiden 1/1947 «Til abonnentene ved nyttårsskiftet»

Kvinnen og tiden 1/1947 «En skrikende mangel»

Kvinnen og tiden 1/1947 «Småbruker og stortingsrepresentant»
Kvinnen og tiden 2/1947 «Fra Kvinnen og tidens studiarbeid»
Kvinnen og tiden 2/1947 «Yrkeskvinnens mann og andre huslige problemer»
Kvinnen og tiden 3/1947 «Hver kvinne på rette plass»
Kvinnen og tiden 5/1947 «Hver kvinne på rette plass»
Kvinnen og tiden 8/1947 «Til abonnentene!»
Kvinnen og tiden 9/1947 «Gut eller jente»
Kvinnen og tiden 10/1947 «Det nye maleri»
Kvinnen og tiden 10/1947 «Mot likelønn i England»
Kvinnen og tiden 11/1947 «Kvinnene på landsbygda»
Kvinnen og tiden 11/1947 «Gutar og jenter»
Kvinnen og tiden 12/1947 «Er deltidsarbeidet løst?»
Kvinnen og tiden 13/1947 «Mannslønn og kvinnelønn»
Kvinnen og tiden 14/1947 «Skatt på ekteskap»
Kvinnen og tiden 3/1948 «Mangel på kvinnelig arbeidskraft»
Kvinnen og tiden 4/1948 «Vårt vitaminbehov»
Kvinnen og tiden 5/1948 «Vårens grønnsaker»
Kvinnen og tiden 6/1948 «Mannslønn og kvinnelønn»
Kvinnen og tiden 2/1949 «Hva kan vi gjøre for å lette husarbeidet?»
Kvinnen og tiden 1/1950 «Helseskader og husarbeid»
Kvinnen og tiden 1/1950 «Inn i rullene»
Kvinnen og tiden 3/1950 «Ekteskap - yrke»
Kvinnen og tiden 4/1950 «Husmorvikarene»
Kvinnen og tiden 5/1950 «Husmorferier»
Kvinnen og tiden 7/1951 «Formuesforhold mellom ektefeller»
Kvinnen og tiden 10/11 1951/1952 «Ekteskap og samfunnsøkonomi»
Kvinnen og tiden 3/1952 «Deltidsarbeid»
Kvinnen og tiden 10/1 1952/1953 «Husmødrenes helseproblemer»
Kvinnen og tiden 5/1953 «Verneplikt for kvinner»
Kvinnen og tiden 7/1953 «Hvorfor ikke fellesklasser?»
Kvinnen og tiden 9/1953 «Du er hva du gjør»
Kvinnen og tiden 2/1954 «Yrkesglede»

Kvinnen og tiden 2/1954 «Vår stilling i arbeidslivet»
Kvinnen og tiden 3/1954 «Vår stilling i arbeidslivet»
Kvinnen og tiden 4/1954 «Fra tidsskriftet *Kvinnen og tiden*»
Kvinnen og tiden 5/1954 «Vår stilling i arbeidslivet»
Kvinnen og tiden 6/1954 «Kvinnene i arbeidslivet»
Kvinnen og tiden 2/1955 «Kvinnen og tiden»
Kvinnen og tiden 2/1955 «Kvinner i forsvaret»
Kvinnen og tiden 5/1955 «Kvinnen og tiden 1945-1955»
Kvinnen og tiden 5/1955 «Kvinnernes våpenløse opprør»
Kvinnen og tiden 7/1955 «Vi vil ha lik undervisning for gutter og jenter»
Magasinet for alle vol 22 nr. 31/32 «Kvinnen og tiden»

VEDLEGG 1: OVERSIKT OVER KVINNEN OG TIDENS UTGIVELSER 1945-1955

Antall	Nr.	Dato	Tilleggsopplysninger
1	-	1945	Åpningsnr.
2	Nr. 1	1.januar.1946	
3	Nr. 2	15.januar.1946	
4	Nr.3	1.februar.1946	
5	Nr. 4	15.februar.1946	
6	Nr.5	1.mars.1946	
7	Nr. 6	15.mars.1946	
8	Nr. 7	1.april.1946	
9	Nr.8	15.april.1946	
10	Nr.9	1.mai.1946	
11	Nr.10	15.mai.1946	
12	Nr.11	1.juni.1946	
13	Nr.12	1.juli.1946	
14	Nr.13	1.august.1946	
15	Nr. 14	15.august.1946	
16	Nr. 15	1.september.1946	
17	Nr.16	15.september.1946	
18	Nr. 17	1.oktober.1946	
19	Nr. 18	15.oktober.1946	
20	Nr. 19	1.november.1946	
21	Nr. 20	15.november.1946	
22	Nr.21-22	Julen 1946	Julenr.
23	Nr. 1	1.januar.1947	
24	Nr. 2	15.januar.1947	
25	Nr. 3	1.februar.1947	
26	Nr. 4	15.februar.1947	
27	Nr. 5	1.mars.1947	
28	Nr. 6	15.mars.1947	
28	Nr. 7	1.april.1947	
30	Nr. 8	15.april.1947	

31	Nr. 9	Mai 1947	
32	Nr. 10	Juli 1947	
33	Nr. 11	August 1947	
34	Nr. 12	September 1947	
35	Nr. 13	Oktober 1947	
36	Nr. 14	November 1947	
37	Nr. 15	Dezember 1947	
38	Nr. 1	Januar 1948	
39	Nr. 2	Februar 1948	
40	Nr. 3	Mars 1948	
41	Nr. 4	April 1948	
42	Nr. 5	Mai 1948	
43	Nr. 6	Juni 1948	
44	Nr. 7	Dezember 1948	
45	Nr. 1	Oktober 1949	
46	Nr. 2	November 1949	
47	Nr. 3	Dezember 1949	
48	Nr. 1	Januar 1950	
49	Nr. 2	Februar 1950	
50	Nr. 3	Mars 1950	
51	Nr. 4	April 1950	
52	Nr. 5	Mai 1950	
53	Nr. 6	Juni 1950	
54	Nr. 7	September 1950	
55	Nr. 8	Oktober 1950	
56	Nr. 9	November 1950	
57	-	Dezember 1950 - Januar 1951	Julenr.
58	Nr. 2	Februar 1951	
59	Nr. 3	Mars 1951	
60	Nr. 4	April 1951	
61	Nr. 5	Mai 1951	
62	Nr. 6	Juni 1951	

63	Nr. 7	September 1951	
64	Nr. 8	Oktober 1951	
65	Nr. 9	November 1951	
66	-	Desember 1951- Januar 1952	Julenr.
67	Nr. 2	Februar 1952	
68	Nr. 3	Mars 1952	
69	Nr. 4	April 1952	
70	Nr. 5	Mai 1952	
71	Nr. 6	Juni 1952	
72	Nr. 7	September 1952	
73	Nr. 8	Oktober 1952	
74	Nr. 9	November 1952	Særnummer om Nordahl Grieg
75	Nr. 10	1952- Nr. 1 1953	Julenr.
76	Nr. 2	1953	
77	Nr. 3	1953	
78	Nr. 4	1953	
79	Nr. 5	1953	
80	Nr. 6	1953	
81	Nr. 7	1953	
82	Nr. 8	1953	
83	Nr. 9	1953	
84	Nr. 10/1	Nr. 10 1953- Nr. 1 1954	
85	Nr. 2	1954	
86	Nr. 3	1954	
87	Nr. 4	1954	
88	Nr. 5	1954	
89	Nr. 6	1954	
90	Nr. 7	1954	
91	Nr. 8	1954	
92	Nr. 1	1955	
93	Nr. 2	1955	

94	Nr. 3	1955	
95	Nr. 4	1955	
96	Nr. 5	1955	
97	Nr. 6	1955	
98	Nr. 7	1955	
99	Nr. 8	1955	Festskrift til Cora Sandel

Kommentar til vedlegg 1:

I min oversikt er det til sammen 99 utgaver som viser til de faktiske 99 heftene som ble trykket og utgitt. Av disse finnes 98 tilgjengelig som digitaliserte utgaver på Nasjonalbiblioteket sine nettsider, med fri tilgang for alle. Det siste nummeret, Nr. 8/1955 som er et festskrift til Cora Sandel i anledning hennes 75 års dag er per dags dato bare tilgjengelig i fysisk format hos Nasjonalbiblioteket og kan lånes på forespørsel.

VEDLEGG 2: OVERSIKT OVER KVINNEN OG TIDENS ARTIKLER I MAGASINET FOR ALLE

Nr.	TITTEL	SKREVET AV
Vol 22 1/2 - 1949	Start en studiesirkel	Henriette Bie Lorentzen
Vol 22 3/4 - 1949	Mere om studiesirkler	Henriette Bie Lorentzen
Vol 22 5/6 - 1949	Bo riktig	Liv Schjødt
Vol 22 7/8 - 1949	Har kvinner felles interesser	Harriet Bog
Vol 22 9/10 - 1949	Kvinnernes demokratiske verdensforbund	Sigrd Nærup Gunderud
Vol 22 11/12 -1949	Elin Wägner	Usignert
Vol 22 13/14 -1949	Portrett av Nini Roll Anker	Haldis Moren Vesaas
Vol 22 15/16 - 1949	Mimi Sverdrup Lunden	Ingeborg Lyche
Vol 22 17/18 - 1949	Oslo Mødrehygiene konfors 25 års jubileum	Gerda Evang
Vol 22 19/20 - 1949	Mødrehygiene	Gerda Evang
Vol 22 21/22 -1949	Et barn er blitt skremt	Märtha Linneberg
Vol 22 23/24 - 1949	Familien samlet eller splittes	Liv Schjødt
Vol 22 25/26 - 1949	Kvinner i Sovjet-Samveldet	Lizzi Lange
Vol 22 27/28 - 1949	Kvalitet i billedbøkene	Gunvor Nord.
Vol 22 29/30 -1949	Hva er en brevring?	Solveig Gran Andersen